

MAYIS 2020 - SAYI 65 - 20 TL
ISSN: 2149-0023

yerli düşünce

Yerlilik Bir Medeniyet Tasavvurudur

▲ **Yalçın TOPÇU**
Fârâbî'nin Aydınlık Yolu

▲ **Galım MUTANOV**
Fârâbî Hakkında Röportaj

▲ **Prof. Dr. Refik BALAY**
Erdemli Toplumun Erdemli
Filozofu: Fârâbî

▲ **Doç. Dr. Abdullah ÜNALAN**
Çağları Etkileyen Filozof: Fârâbî

AKIL, BİLİM, İMAN
FÂRÂBÎ

EL-FÂRÂBÎ'NİN
1150.
YIL DÖNÜMÜ
ÖZEL SAYISI

ZİRAAT SİGORTA İLE KOBİ'LERİN ALACAKLARI DEVLET DESTEKLİ TİCARİ ALACAK SİGORTASI GÜVENCESİNDE

KOBİ'lere özel hızlı çözüm

Finansal risklerin öngörülmesi

DEVLET
DESTEKLİ

ALACAK
SİGORTASI

Siz de KOBİ sahibiyseniz yurt içi satışlarınızdan oluşan ticari alacaklarınıza yönelik risklerinizi Ziraat Sigorta ile Devlet Destekli Ticari Alacak Sigortası güvencesi altına alabilirsiniz.

Ziraat Sigorta

Güvenceniz için daha fazlası

Müşteri İletişim
Merkezi
www.ziraatsigorta.com.tr

/ziraatsigorta

MAYIS 2020

Yıl: 6 Sayı: 65

Yerli Düşünce Basın Yayın Medya Dan.
İnş. Taahhüt Bilgi Tur. Tic. Ltd. Şti.

Adına
İmtiyaz Sahibi
Narin Nur AKDİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Metin GÜNDOĞDU

Genel Yayın Yönetmeni
&

Yazı İşleri Müdürü
Koray TUMAY

Haber Editörü
Narin Nur AKDİ

Redaksiyon
Arife HASKUKA

Yazı Kurulu
Yalçın TOPÇU
Nizam ŞAHİN
Bilal KEMİKLİ
Refik BALAY
Kemal ÖZKURT
Zakir AVŞAR
Kadir BAŞAR
Metin GÜNDOĞDU

Dağıtım Sorumlusu
Hakan AKDİ

Reklam Koordinatörü
Koray TUMAY

Hukuk Danışmanı
Tuğba ÖZER BİLGEHAN

ISSN: 2149-0023
Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli
Aylık-Türkçe

Tasarım
YD TASARIM

Fiyatı: Yıllık 200 TL

Abone Servisi
0312 285 71 71

Abonelik için Hesap Numaraları
Ziraat Bankası Mustafa Kemal Mah.
Şubesi ANKARA
Şube Kodu: 2486
Hesap No: 70854725-5001

Basım Yeri
Güngörler Matbaacılık
İvedik OSB, 1323. Cadde No. 28/4,
06378 Yenimahalle/Ankara

Yönetim Adresi
Mustafa Kemal Mah. 2128 Sok. 13/3
ÇANKAYA/ANKARA
yerlidusuncedergisi@gmail.com
0312 285 71 71
http://www.yerlidusunce.com

Editörden

Felsefi düşüncenin evrensel temsilcilerinden biri ve İslam felsefesinin kurucusu olan Fârâbî'yi hesaba katmaksızın doğru ve kuşatıcı bir beşerî düşünce tarihi yazmak her hâlde mümkün olmayacaktır. Doğu'da ve Batı'da Fârâbî üzerine yapılan çalışmalar, onu felsefe tarihinin altın bir halkası olarak karşımıza çıkarmaktadır. Her şeyden önce şu tarihi hakikati ifade etmek gerekir ki, kadim medeniyetlerin Grekler üzerinden taşınıp gelen felsefi mirası onun çalışmalarıyla İslam kültür coğrafyasının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.

O, bilimsel tavır ve fikirleriyle yüzyıllardır insanlığı aydınlatmaya ve felsefe öğrencilerine yol göstermeye devam etmektedir. Yaşadığı asırdan itibaren Doğu ve Batı'da pek çok takipçi bulan Fârâbî, Yahudi ve Hristiyan skolastiklerini etkilemiştir. Mantık, felsefe, tıp ve müzik alanlarındaki çalışmaları, aradan geçen asırlara rağmen hâlâ bilimsel araştırmalara konu olmakta ve çeşitli dillere tercüme edilmektedir. Hatta özel Fârâbî bibliyografya çalışmaları alanı bile oluşturulmuştur.

Fârâbî, İslam felsefesinin Meşşâî (peripatetic) akımının kurucu âlimidir. İslamiyet'in o dönemdeki önemli kültür ve medeniyetlerle yüzleşmesi, kendine özgü bir bilgi-bilim tasavvuru kuruluması ve ilimler tasnifi yapması onun Muallim-i Sâni olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Aristo'yu "ilk muallim" olarak kabul eden geleneğin kendisine uygun gördüğü "ikinci muallim" unvanı, Fârâbî'nin felsefe tarihindeki özel yerine işaret etmektedir. Hatta pek çok takipçisi olduğu için bazı felsefe tarihçilerine göre bir Fârâbî okulundan dahi söz edilebilir. Ayrıca akademik duyarlılığını daima ön planda tutan Fârâbî, metafizik meselelerde İbn Sina üzerinden İslam düşüncesini, mantık ve epistemolojiye ilişkin meselelerde de İbn Rüşd üzerinden Batı düşüncesini derinden etkilemiştir.

Maddiyata önem vermeyen, şöhret ve gösterişten nefret eden Fârâbî, ruhun ve ahlakın temizliğinin her şeyden üstün olduğunu düşünmektedir. İlim ve sanat adamlarına büyük değer veren Fârâbî, hayatı boyunca yalnız bir hayat yaşadı, hiç evlenmedi ve mal-mülk edinmedi. Uğraştığı ilimlerin her birinde, en az bir ihtisas sahibi kadar liyakat gösteren Fârâbî'ye bir âlim demekten fazla bir akademi demek daha doğru olur.

Büyük İslam filozofu Fârâbî'yi farklı yönleriyle kapsamlı olarak dosya konusu yaptığımız bu özel sayımızda, El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Galım MUTANOV ile bir röportaj gerçekleştirdik. Her ay farklı bir ili tanıttığımız dergimizde bu ay da "Dünya Başkenti İstanbul"a konuk olduk. Gençlerin de söz sahibi olduğu dergimizde, konumuzla ilgili olarak onların da fikirlerini aldık. "Tarihte Bu Ay Neler Oldu?" köşemizde, tarihin unutulmaya yüz tutmuş olaylarını yeniden gün yüzüne çıkardık. Bu sayımızda da bir film ve kitap tanıtarak sizlere önerilerde bulunduk. Yeni sayımızın düşünce iklimimizi zenginleştirmesini, fikir dünyamıza yeni değerler katmasını ve yol gösterici olmasını temenni eder, sizlere keyifli ve bilinçli okumalar dileriz.

İÇİNDEKİLER

Fârâbî'nin Aydınlık Yolu

Yalçın TOPÇU

Cumhurbaşkanı Başdanışmanı

4

Erdemli Toplumun Erdemli
Filozofu: Fârâbî

Prof. Dr. Refik BALAY

*Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dekanı*

20

Çağları Etkileyen Filozof:
Fârâbî

Doç. Dr. Abdullah ÜNALAN

*Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Hadis Anabilim Dalı Başkanı*

24

Röportaj

Koray TÜMAY

Prof. Dr. Galım MUTANOV

*El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi
Rektörü*

6

32

Fârâbî Medînetu'l-Dijital
Doç. Dr. Kemal ÖZKURT

42

İkinci Muallim: Ebu Nasr el-Fârâbî
Gülnaz YÜCEL

46

Gündoğdu, El-Fârâbî Yılı'nın Açılış
Törenine Katıldı
Özel Haber

48

Gençlere Sorduk

60

Küresel Salgın Üzerine Düşünceler!..
Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN

64

Korona Günlükleri yahut Çekiçle Örs
Arasında
M. Nihat MALKOÇ

70

Elektrikli Araç Dönemi Gerçek Anlamda
Ne Zaman Başlayacak?
Oğuzhan AKYENER

76

Muhakeme Vakti
Metin SAKINÇ

Muallim-i Sâni Ebû Nasr
El-Fârâbî – Felsefeden
Matematiğe Çok Yönlü Bir
İlim Adamı

Prof. Dr. İlkey ERDOĞAN ORHAN

Gazi Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Dekanı

36

Türkistanlı Yıllarımda
"Erdemlerin En Büyüğü
Bilimdir" Sözüyle Bilim
Yolumun İlhamı Fârâbî
Atama Yolculuk...

Dr. Fatma SÖNMEZ

Türkistan Saygın Vatandaşı
Kırkkale Yüksek İhtisas Hastanesi
Başhekim Yrd.

38

28

Fârâbî'de Devlet ve Devlet Adamlığı

Amet MOLLA MEMET

50

Dünya Başkenti İstanbul

Koray TÜMAY

78

Belirsiz Menzilin Belirli Yolcu Kervanı
Prof. Dr. Turan AKKOYUN

82

Kitaplık
Sezai Karakoç – Yunus Emre
Tubanur KAYA

87

Kitap-Film Tanıtımı

88

Tarihte Bu Ay Neler Oldu?

Dergideki yazıların tüm hakları ve sorumluluğu yazı sahiplerine aittir. Yazıların izin alınmadan kopyalanması ve kullanılması 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasasına göre suçtur. Aksi davranışa karşın yasal işlemlere başvurulacaktır.

Fârâbî'nin Aydınlık Yolu

Yalçın TOPÇU

Bugünkü Batı medeniyetinin, esasında sağlam insani-medeni değerler üzerinde yükselmediğini, mevcut salgın döneminde daha net bir şekilde gördük. Yaşlı insanlar âdeta ölüme terk edildi. İnsan ve insan hayatını en büyük değer olarak gördüğünü söyleyen sistemler, birer birer iflas bayrağını çekti. Devletlerin, kendi vatandaşlarının sağlığını ne kadar ciddiye aldığı ortada.

Kapitalist-liberal felsefenin Batı medeniyetinin getirdiği uçurumda bireyler birçok şeyi sorgular hâle geldi. Her şeyin bir yalan rüzgârı ve süslü makyaj olduğu, ne yazık ki Batı insanını da büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Umarım bizdeki kör Batı hayranları, gördükleri manzaradan ders almışlardır.

Batı medeniyetinin dayandığı temeller; kin, vahşet, savaş, bencillik ve zulümle iktidarı ele geçirme felsefesi idi. Batı aydınlanması denen süreç, 18. yüzyılda başlarken bile, bizim 9. yüzyıldaki seviyemiz düzeyinde bile değildi. Dogmatizm, engizisyon, faşizm milyon-

larca insanın hayatına mal oldu. Batı yüzyıllarda teknik anlamda ciddi bir atılım yaptı ama aynı gelişimi medeni değerler bağlamında söylemek pek mümkün değildir. Modern zamanlarda da Orta Çağ zihniyeti aynen devam ediyor. Pandemi süreci, bunun bütün açıklığıyla ispatıdır.

Bunun karşısında her zaman dile getirdiğimiz, merhamet ve nizam medeniyeti diye tabir ettiğimiz Türk-İslam medeniyeti, bunalım içindeki dünya için bir rehber ve çare olarak vicdanlı kesimlerin gündemine geldi. Pandemi döneminde Türkiye'nin ve Türk insanının duruş ve tavrı, insanlığa umut oldu. Bu duruşun tarihî arka planında, zengin bir medeniyet birikimi hikâyesi var. Nizam ve merhamet medeniyetinin derinliği ve felsefesi herkesi derinden etkiledi.

İşte bu yüce medeniyetin öncülerinden, ilk akıl danelerinden birisi, sonraki takipçilerinin de çabalarıyla zihinsel devrimlere yol açmış büyük Türk âlimi, filozof ve tıp bilgini Fârâbî'dir.

870 ile 950 yılları arasında yaşayan Fârâbî, ilimlere; metafizik, matematik ve fizikî ilimler olarak üçe ayırmıştır. Onun bu metodu, Avrupalı bilim adamları tarafından da kabul edilmiştir. Ses olayının ilk mantiki açıklamasını yapmıştır. Havadaki titreşimlerin dalga uzunluklarına göre azalıp çoğaldığını, deneyler yapıp keşfetmiştir. Bu keşfiyle müzik aletlerinin yapımında gerekli olan kuralları da bulmuştur. Tıp alanında çalışmalar yapan Fârâbî, çeşitli ilaçlarla ilgili kitaplar da yazmıştır.

"İdeal Kent Halkının Görüşleri" adlı kitabında, güçlü bir kişiliğin, sağlıklı beden, sağlıklı bir aklın, güçlü bir ruhun ve sağlam bir ahlakın nasıl olacağını anlatmıştır. Tıp alanında yaptığı çalışmalarda sağlıklı bir bedene sahip olmak için neler yapılması gerektiğini araştırarak, bu doğrultuda tıp ilmi için yedi esası tespit etmiştir. Özellikle insan bedenindeki tüm organların tanınması, hastalıkların çeşitlerinin bilinmesi, ilaçlarla ilgili detaylı bilgilere sahip olunması konularına öncelik vermiştir.

Fârâbî, İslam felsefesi akımının temellerini atmıştır. Metafiziğe mantık yoluyla ulaşmış, İslam dininin kaideleri ile felsefenin arasında derin bir bağ kurmuştur. Fârâbî; mantık, matematik, felsefe ve müzik alanlarında çok kıymetli kitaplar yazmıştır.

Fenni ilimlerle dinî ilimlerin uzlaştığı ve birbirini destekledikleri dönemlerde çok büyük âlimler yetişmiş ve medeniyetimizin en parlak dönemleri yaşanmıştır. Orta Asya'da Emir Timur'un kurduğu büyük devletin de, Anadolu'da kurulan Osmanlı Cihan Devleti'nin de yüzyıllarca hüküm sürmesinin gizli kahramanları ilim adamlarıydı. Tabii yönetici iradenin, ilim adamlarına büyük kıymet vermesi ve akılla, bilimle yol yürümeleri çok

önemlidir. İstanbul'u fetheden Sultan Fatih'in aynı zamanda çok iyi bir mühendis olması bir tesadüf değildir. Bizim medeniyetimiz, manevi ilimlerle maddi ilimlerin dengesini kurduğu zamanlar altın çağını yaşamıştır.

İşte Fârâbî, bizim medeniyet tarihimizde sözünü ettiğimiz bu muhteşem dengenin mimarı olarak, yüzyıllar öncesi bin yıllar sonrasına atılmış bir ok gibidir. Atılan ok, birçoklarını rahatsız etmiş ve hakikati tam on ikiden vurmuştur. Toplumunu esaretine alması muhtemel ucuz kadercilik ve teslimiyet anlayışları ve akımları, Fârâbî ve onun gibileri sayesinde iktidar olamamışlardır. Elbette var olmuşlar ama etkileri hep sınırlı kalmıştır.

Aklın ve bilimin yolunda, manevi şuur ışığında kat edilecek mesafeler, nizam ve merhamet medeniyetinin yeniden ihyası noktasında çok kıymetlidir. Yeni nesilleri, cehalet ve istismar kapılarına itmek yerine feraset ve bilim kapılarına davet etmek gerekmektedir. Fârâbî'nin bize mesajı da bu olsa gerek. Ruhu şad, mekânı cennet olsun.

Prof. Dr. Galım MUTANOV

El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi Rektörü

Röportaj: Koray TÜMAY

Büyük Türk bilgini ve filozof Fârâbî'nin doğumunun 1150. yıl dönümü dolayısıyla konu edindiğimiz bu özel sayımızda, Orta Asya'nın en eski ve en köklü üniversitelerinden biri olan El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nin Rektörü Prof. Dr. Galım Mutanov ile bir röportaj gerçekleştirdik. Prof. Dr. Mutanov, El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nin ulusal ve uluslararası alandaki akademik çalışmaları, başarıları ve El-Fârâbî'nin öğretileri hakkında dergimize samimi açıklamalarda bulundu.

“El-Fârâbî, sadece bir milletin değil, tüm insanlığın kültürel ve manevi mirası olarak kabul edilmektedir.”

■ **El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nin Rektörü olarak bize üniversitenizden ve üniversitenizin dünya bilim ve eğitim alanındaki ilerleme gelişiminden bahseder misiniz?**

El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, 1934 tarihinde kurulmuş ve 16 fakültede eğitim gören, yaklaşık otuz bine yakın öğrencisiyle Kazakistan'ın en eski ve lider üniversitesidir. Üniversitemizin tarihi ile Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olma yolunda kat ettiği aşamalar, birbirine sımsıkı bağlıdır. Kazakistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından hemen sonra üniversitemize, insanlığın ikinci öğretmeni ve İslam dünyasının büyük düşünürü olan Ebu Nasır El-Fârâbî atamızın ismi verilmiştir. 2003 tarihinde üniversitemiz, Kazakistan ve Orta Asya ülkeleri üniversiteleri arasında ilk olarak "Avrupa Üniversiteleri Büyük Şartı" (Great Charter of Universities) olarak da adlandırılan Bologna Süreci'ne katılmış ve uluslararası bilim ve eğitim halkasının içine girmiş olmuştur.

Bugün üniversitemizin gelişimindeki ana amacı, dünyanın en önde gelen 200 üniversitesi arasına girmektir. El-Farabi Üniversitesi, dünyanın üst düzey üniversitelerinden birisine dönüşebilmek için dünyanın önde gelen ve en etkili reyting kuruluşlarından kabul edilen QS World University Rankings (QS WUR) küresel reytingine katılmaktadır. El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, adı geçen QS reyting sisteminde 11 yıl içerisinde 650. sıradan 165. sıraya yükselerek, büyük bir sıçrama gerçekleştirmiştir. Şunu ilave etmek isterim ki, dünya pratiğinde hiçbir üniversite bu kadar kısa süre içerisinde böyle bir hızlı yükseliş dinamiği elde etmiş değildir. Bizim üniversitemiz, BDT ülkeleri ve İslam dünyası üniversiteleri arasında lider konumdadır. UI Green Metric Ranking of World Universities adlı küresel reyting sıralamasında, El-Farabi Üniversitesi, 200 Ekolojik Üniversite arasına girmiş ve Avrupa Bilim-Sanayi Meclisi'nin

"AA" yüksek derecelendirme notunu almıştır. Üniversitemizin eşi benzeri olmayan bu atılımı, uluslararası alanda geniş bir yankı bulmuş ve "El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Fenomeni" olarak adlandırılmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir gelişmeyi amaçlayan küresel ölçekli merkezi programı olan "Akademik Etki" programına üst üste dört defa başkanlık eden El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, sürdürülebilir gelişmenin 17 hedefine yoğunlaşmakta ve barışçıl sürdürülebilir ilerlemenin dünya çapında tanınan 10 değerine bütün üniversitelerin katılımını sağlamak için aktif bir görev yürütmektedir. Küresel bir merkez olarak üniversitemiz, El-Fârâbî'nin erdemli toplum fikrine dayanarak "Üniversite 4.0." adında yeni bir nesil üniversite modeli geliştirmiştir. Bu model, yüksek teknoloji ve manevi-ahlaki platformların ortak yaşanırılığine dayanmakta ve eğitim, araştırma, üretim yeniliği ve yüksek vasıflı profesyonelle-

rin ülke ve dünya vatandaşları olarak manevi ve ahlaki eğitimi olmak üzere dört önemli misyonun gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu model, New York'taki BM Genel Merkezi'nde ve İslam İş Birliği Organizasyonu'nda sunulmuş ve çağdaş çağrılara cevap veren üniversitelerin gelişimi için umut verici bir model olarak uluslararası seviyede yaygınlaştırılması önerilmiştir. Üniversite 4.0 modeli, BM Medeniyetler İttifakı ile birlikte "Erdemli Toplum Vatandaşlarının Teşekkülü - Çağdaş Üniversitelerin Misyonu" biçiminde uluslararası bir proje olarak uygulanmaktadır. Projenin amacı, üniversitelerin bilgi ve inovasyon üreten ve "rehber" bir rolden, yüksek manevi değerler temelinde kendi mezunlarının yurttaşlık nitelikleri aracılığıyla dünyayı "dönüştürebilen" bir misyona çıkarmaktır.

■ **Tüm bunlar, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nin dünya eğitim ve bilim alanında yüksek rekabet gücüne sahip olan bir kurum olduğunun göstergesi. Peki, El-Farabi Üniversitesi'nin bir araştırma üniversitesine dönüşüm tek-**

nolojisi ve ayrıca üniversitenizin bilimsel içeriği hakkında neler söylemek istersiniz?

El-Farabi Üniversitesi'nin bir araştırma üniversitesine dönüşümünde önemli olan şey sonuç odaklı süreç yönetimi, tüm iş süreçlerini dijital formata çevirme, inovasyon ve bilimsel bulguları ekonominin reel sektörüne uygulamaktır.

Faaliyetleri otomatikleştirmede bulut teknolojisi, kampüs altyapısının yönetiminde akıllı teknolojilerin uygulanması, analitik sistemin oluşumunda büyük veri teknolojisinin kullanılması ve IT hizmetlerinin geliştirilmesi üniversitemizi yeni bir dijital seviyeye taşımıştır. Üniversitemizi dijitalleştirme deneyimi, yabancı üniversiteler ve Kazakistan üniversiteleri tarafından aktif bir şekilde benimsenmektedir.

Bilimsel araştırma ile deneysel ve yapısal geliştirme sonuçlarını reel ekonomiye dönüştürmek için "fikir üretmekten ticarileştirilmesine kadar" teknoloji koridorunun tüm bileşenlerini kullanmak gerekir. Bu koridorun etkin kullanımı, üniversitemizin beş yıl boyunca mali sermayesi-

ni ve bilimsel projelerin sayısını iki kattan fazla ve endüstri anlaşmalarına göre ise neredeyse üç kat artırmasına imkân sağladı. Üniversitenin bilimsel yayınlarının toplam sayısı ve bu yayınlara yapılan atıf sayısı üç kat arttı. Aynı zamanda Kazakistanlı yazarlar tarafından bilimsel hakemli dergilerde yayınlanan her beş makaleden biri, üniversitemizin bilim adamlarına aittir. Üniversitemiz, uluslararası veri tabanlarındaki brüt alıntılara göre Kazakistan'da mutlak liderdir. Tüm bu göstergelerle, artık dünya araştırma üniversitelerinin seviyesine yaklaştığımızı ifade edebiliriz.

Ayrıca üniversitemizde "Hewlett-Packard", "Cisco", "Intel", "Konica Minolta", "Microsoft" gibi dünyaca ünlü şirketlerin eğitim ve bilimsel merkezleri ile laboratuvarlarının kurulmuş olması, bilimsel potansiyelimizin uluslararası düzeyde tanınmış olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bu tür merkezlerin ve laboratuvarların açılması, eğitim müfredatlarında en son yeni eğitim teknolojileri ile küresel düzeyde bilim ve iş dünyası iş birliğinin daha fazla uygulanma alanı bul-

ması konusunda güçlü bir ivme sağlamaktadır. Çin, ABD, İngiltere, Almanya, Finlandiya, Japonya ve diğer ülkelerden gelen yabancı ortaklarla birlikte INTAS, UAEK, AB, NATO, Dünya Bankası, UNESCO tarafından finanse edilen 56 büyük uluslararası bilimsel proje yürütülmektedir. Üniversitemizin, "COMSATS"ın Kazakistan'daki ileri düzeyde deneyim merkezi olması Asya, Afrika, Latin ve Orta Amerika'daki 25 ülkenin önde gelen bilim ve eğitim merkezleri ile iş birliğini teşvik etmektedir.

Aynı zamanda başarılarımız ve bilimsel potansiyelimiz, ülkenin yenilikçi ekonomisinin "büyüme noktaları"ndan biri olarak topluma fayda sağlamalıdır. Öğretim üyeleri ve öğrencilerimiz tarafından kurulan küçük inovasyon işletmeleri için üniversite çevresinde yüksek teknolojiye dayalı alan oluşturuyoruz. Günümüze değin üniversitemizde zaten oldukça başarılı start-up ve spin-off şirketleri kurulmuş ve 10'dan fazla ileri teknoloji, deneysel ve endüstriyel bilime dayalı üretim yeri açılmıştır. Öğrencilerin bilimsel gelişimini sağlamak adına her yıl üniversite toplam araştırma fonlarının %10'unu, öğrencilerin araştırmalarına tahsis ederek öğrencilerimizi araştırma yapmaya teşvik etmekteyiz. Bunun bir neticesi olarak, öğrencilerimizin ciddi bilimsel projelere aktif olarak katıldıkları

rını görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse öğrencilerimizin katılımı ile Kazakistan'ın ilk nano uygulaması "Al- Fârâbî 1" ve "Al- Fârâbî 2" yapıldı ve faaliyete geçirildi. Üniversitemizde 75 öğrenci, start-up ve inovasyon projesini gerçekleştiren 20'den fazla öğrenci işletme inkübatörü (iş geliştirme alanına) mevcuttur.

■ Yabancı öğrenciler için üniversiteniz ne kadar cazip ve çekicidir?

Üniversitemizin uluslararası reytinglerdeki sıralamasındaki hızlı yükselişi, eğitimimizi ve üniversitemizi yabancı öğrenciler için cazip hâle getirmektedir. Geçen yıl üniversitemizdeki yabancı öğrenci sayısı 15 kat artmış ve bu öğrenciler arasında Türkiye vatandaşı öğrenciler de oldukça fazladır. Bu durum sadece üniversitemize değil genel olarak Kazakistan'a ve Kazakistan yükseköğretim sistemine olan güvenin de bir göstergesidir. El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nin 16 fakültesinde 268 farklı branşta lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası eğitim programları mevcuttur. El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi; Kazakistan'da Kolombiya Üniversitesi, Sorbonne Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Lotaring Ulusal Teknik Üniversitesi, Osaka Üniversitesi, Valensiya Teknik Üniversitesi ve diğer birçok önde gelen yabancı üniversite ile

70'ten fazla çift diplomalı program uygulayan tek üniversitedir. Mevcut realitelere uyum sağlayıp, gelecekteki eğilimlerin de (trendelerin) önüne geçmeye çalışarak, üniversite olarak esnek eğitim programları uygulamaktayız ve bu programların tümü uluslararası acentalar tarafından başarılı bir şekilde akredite edilmiştir. Örneğin üniversitemizde "E-Ticaret", "Dijital Dilbilimi", "Bigdata", "Yapay Zekâ", "Jeoinformatik", "Nesnelerin İnterneti", "Biyoinformatik", "İslami Finans" vb. yeni eğitim programları uygulanmaktadır. Bu programlar, önce gelen uluslararası şirketler ve dünyanın önde gelen üniversiteleri ile birlikte hazırlanmıştır.

Üniversitemiz, "elmalar" şehri olarak bilinen Almatı'da, dünyanın en güzel köşelerinden biri olan Tanrı (Aladağ) Dağları'nın eteklerinde konumlanmıştır. Elverişli iklim şartları ve dünya standartları seviyesinde olan üniversite kampüsümüz, elbette ki üniversitemizi rahat bir öğrenme ve yaratıcı potansiyelin gerçekleşmesi için oldukça uygun bir yer hâline getirmektedir. Üniversitemizin kampüs altyapısını, başarılı ve hızlı bir şekilde geliştiriyoruz. Son 5 yılda altyapı ve kampüs, yaklaşık %50 oranında geliştirilmiştir. Yeni eğitim binaları ve yurtlar, olimpiik yüzme havuzu, dünyanın en büyük bilimsel kütüphanelerinden biri inşa edilmiştir. Dünyada yegâ-

ne ve benzeri bulunmayan "Erdemli Ev - Keremet - Öğrenci Hizmetleri Merkezi" kurulmuş ve öğrencilere, bütün hizmetlerin tek bir çatı altından verilmesi anlayışına dayanan tek pencere ilkesine göre hizmet verilmektedir. Öğrencilerimiz burada kampüs dışına çıkmadan "Erdemli Ev - Keremet - Öğrenci Hizmetleri Merkezi'nde" ilk yardım, tıbbi teşhis ve sağlık hizmetleri dâhil olmak üzere 500'den fazla eğitim, sosyal yaşam, kültürel ve eğlence amaçlı hizmet alabilmektedir.

■ **Üniversiteniz, Türkiye'de bulunan üniversitelerle ne gibi müşterek projeler ve ortak etkinlikler gerçekleştirmektedir?**

Kazak Millî Üniversitesi; İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe, Marmara Üniversitesi ve Türkiye'nin diğer birçok önde gelen üniversitesiyle faal bir surette iş birliği yapmaktadır. Akademik mobilite programlarıyla her yıl lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile öğretim elemanları, ortak bilim ve eğitim projelerine katılmak suretiyle Türkiye'de bulunan üniversitelere gitmektedirler. Türkiye üniversitelerinde görev yapan profesörler, yüksek lisans ve doktora öğrencilerimizin ikinci tez danışmanı olarak atanmakta ve bilimsel rehberlik, ders ve ortak bilimsel çalışmalar için misafir profesör olarak üniversitemize davet edilmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurulu tarafından finanse edilen, "Mevlânâ Akademik Hareketlilik Programı" sayesinde öğrencilerimiz ve öğretim elemanlarımız; İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Biruni Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve diğer tanınmış üniversitelerde eğitim alma fırsatına sahip olmaktadır.

Üniversitemiz, Türk meslektaşlarıyla birlikte 2014 yılından bu yana geleneksel Uluslararası Fârâbi Okumaları Konferansı (International Farabi Readings) çerçevesinde, Uluslararası Fârâbi Forumu'nu gerçekleştirmekte ve bu sayede farklı bilim dallarındaki akademik ve bilimsel etkinlikler bir araya getirilmektedir. Forumun gerçekleştirildiği tüm yıllarda Kazakistanlı ve yabancı bilim adamları, yani Fârâbi uzmanları aktif bir şekilde bu etkinliğe katılmaktadırlar. Büyük medeniyet düşünürünün mirasının incelenmesine katkıda bulunan dünyanın önde gelen bilim insanları, üniversitemiz tarafından "El-Fârâbi Büyük Altın Madalyası" ile mükâfatlandırılmaktadırlar. Bu yüksek ödülle ödüllendirilenler arasında ünlü Türk bilim adamları Bekir Karlığa ve Yaşar Aydın'ı da bulunmaktadır. Üniversitemizin Fahri Profesörleri arasında Nobel Ödülü sahibi Aziz Sançar, İstanbul Üniversitesi Rektörü Mahmut Ak ve Prof. Dr. Bekir Karlığa bulunmaktadır.

Türk dünyasını derinlemesine incelemek ve sıkı entegrasyonu sağlamak adına dünyada ilk defa bir üniversitede TÜRKSOY

adında bölüm açılmıştır. Bu bölüm, Kazakistan ile Türk dünyası arasında iş birliği köprüsü olmayı amaçlamaktadır. Bu bölümün faaliyetleri, akraba Türk halklarının birbirine yaklaşmaları; kültürel, sosyal, bilimsel ve teknolojik bütünleşmenin derinleşmesi; bilim ve eğitim bağlarının gelişmesine yöneliktir. Bölümün önemli çalışma alanlarından biri de Türkoloji alanında rekabetçi uzmanlar hazırlamaktır. TÜRKSOY bölümü, Türk halklarının dillerini, Türk devletlerinin sosyo-ekonomik ve politik süreçlerini inceleyen dünyadaki önemli merkezlerden biridir.

Stratejik ortağımız olan İstanbul Üniversitesi bünyesinde 2016 yılında El-Fârâbi Avrasya Araştırmaları Merkezi açılmış, bu merkezde uluslararası boyutta araştırmalar ve faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu yıl, El-Fârâbi'nin doğumunun 1150. yıl dönümünün kutlanması dolayısıyla 2019 yılında Üniversitemiz ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi işbirliklerinden Kültür A.Ş. ortak projesi olarak El-Fârâbi Müze Evi'ni; Türk Konseyi, TÜRKSOY ve Kazakistan Ankara Türkiye Büyükelçiliği'nin verdiği destekle açtık. Müze, İstanbul'un

en merkezi yerlerinden biri olan İstanbul Topkapı Türk Dünyası Kültür Mahallesi içerisinde yer almaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı Şengül Altan Arslan, açılışta "El-Fârâbî Müze Evi sayesinde İstanbul şehri daha erdemli, sakinleri ise daha mutlu." olacağını ifade etti.

Farabi Üniversitesi Farabi Müzesi

■ **Kazakistan ile Türkiye'yi ortak manevi ve kültürel değerler birleştirmektedir. Ünlü düşünür ve bilim adamı El-Fârâbî başta olmak üzere atalarımızın mirası sayesinde Türk halklarının manevi köklerini, tarih ve kültür birlikteliğini daha iyi anlıyoruz. Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?**

Gerçekten de, bizim ülkelerimizi birleştiren ve ortak olan birçok şey mevcuttur. Bu, tarihi geçmişimizle manevi kültürümüzün ortak olmasından kaynaklanıyor. İnsanlığın en eski yazılı kaynaklarından biri olan Orhun-Yenisey runik yazıtlarından Kültigin adına dikilen anıtta, Türk Eli adında eski bir devletin ortaya çıkışı anlatılıyor. Bu, M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir ki, büyük Avrasya coğrafyasında Türkçe konuşan

kabilelerin oluşturduğu büyük devletler (Kağanlıklar) ortaya çıkmıştır. Örneğin Türk Kağanlığı, Doğu Türk Kağanlığı, Batı Türk Kağanlığı ve diğerleri. Bütün bunlar, çağdaş Türkçe konuşan ulusların doğrudan doğruya ataları olan çok uluslu siyasi birliklerdi.

Tüm Türk toplulukları, ortak bir tarih ve kültüre sahiptirler ki bu, Tunç Çağı'nın başlangıcından beri devam etmiş ve modern dönemde herkes için ortak bir miras hâline gelmiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde bu topluluklar bağımsız Türk devletleri kurmuşlardı. M.Ö. 2500 tarihinden itibaren Altay'dan Batı'ya başlayan Türk topluluklarının büyük göçü bazen duraklamalarla da olsa, uzun bir süre devam etmiştir.

Akrabalığımız sadece soy kütüğü açısından değil, aynı zamanda dillerimizin soya çekim akrabalığından da kaynaklanmaktadır. IX.-XI. yüzyıllarda Arap tarihçileri, "Türk" kelimesini herhangi somut bir halkın veya devletin adı olarak değil, toplulukların ve dillerin grup hâlindeki durumu olarak yorumlamışlardır. Zaten Arap-Müslüman döneminin bi-

limsel literatüründe tüm Türk toplulukları için ortak bir dilin varlığı vurgulanmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut, XI. yüzyılda kaleme aldığı "*Divân-ü Lügât'it-Türk*" adlı eserinde, Türk topluluklarından bahsederken Oğuz, Kıpçak, Uygur, Karluk, Kırgız, Bulgar ve Başkurt gibi Türk boylarına dair bilgi vermektedir. Bunlardan nüfus olarak Oğuz ve Kıpçak boyları çoğunluğu oluşturmaktaydı. Türk Eli'nin tarihi, "*Kitâb-ı Dedem Korkut*" eserinde geniş bir şekilde ele alınmıştır ki, bu bize Oğuzlarla Kazakların etnik birliğini göstermektedir. Korkut Dede'yi hem Türkler hem de Kazaklar sayarlar. Onun mezarı, bulunduğu gibi, Kazakistan topraklarında Sirderya Nehri'nin kıyısında bulunmaktadır.

Anadolu Türklerinin millî bilinci olan Ata Yurt fikrini koruduğunu, Anadolu Türklerinin ataları Oğuzların başkenti Orta Asya topraklarında bulunan Cend şehridir ve buradan yeni topraklar fethetmeye gittikleri bilinmektedir.

Orta Asya, büyük şairlerin, filozofların ve matematikçilerin, takım yıldızının beşiğidir. El-Fârâbî, el-Bîrunî, İbn-i Sînâ gibi büyüklerimiz, dünya uygarlığının gelişmesine paha biçilemez manevi ve bilimsel katkıları olan, Orta Asya'nın büyük temsilcileridir. Tarihçi Frédéric Starr, "*Kaybolan Aydınlanma Dönemi: Arap Fethinden Timurleng'e Kadar Orta Asya'nın Altın Çağı*" adlı eserinde, bunu mükemmel bir şekilde dile getirir. Bu kitapta yazar, yüzyıllar boyunca dünya uygarlığının merkezi olan Orta Asya dünyasını bizim için âdetta yeniden canlandırıyor. Mülâf, kendi araştırmasında IX.-XII. yüzyılların "Aydınlanma Dönemi - birkaç yüzyıl kültürel gelişimin doruğu ve dolayısıyla Orta Asya'nın dünyanın entelektüel merkezi, zaman ve ülkeler arasında, antik dönem ile çağdaş

dünya arasında bir köprü - olduğunu" kanıtlarla gösterir. "Müslüman Rönesansında" felsefenin, müspet bilimlerin ve şiirin gelişiminin ve aydınlanmanın Türkistan toprakları üzerinden binlerce iplikle bağlandığı ve kökünü buradan aldığı bilimsel delillerle teyit edilir. Türkistan, Doğu İran'dan Batı Çin'e kadar olan ve günümüzde Orta Asya olarak adlandırılan yerin adıdır.

"Müslüman Rönesansı"nın oluşumunda belirleyici rollerden biri kesinlikle Ebû Nasr el-Fârâbî'ye aittir. Elbasımız N. A. Nazarbayev, "Büyük Bozkırın Yedi Özelliği" adlı eserinde, "Türk dünyasının beşiğinin bütün dünyaya büyük düşünürler

vıf Hoca Ahmet Yesevî'dir. Hoca Ahmet Yesevî hem Türkiye'de ve hem de Kazakistan'da oldukça iyi bilinmekte ve sevilmektedir. Onun XII. yüzyılda kaleme aldığı "Divân-ı Hikmet"i sadece ilahi bir eser olmayıp aynı zamanda felsefi bir eserdir ve halklarımızın ortak mirasıdır. Yesevî, ilk mutasavvıftır, Türk halkları arasında tasavvuf kültürünün oluşmasındaki önemli katkılarının dolayı biz ona Türk-İslam anlayışının kurucusudur diyebilmekteyiz. Onun Divân-ı Hikmet adlı eserini "Kur'ân-ı Türkî" olarak adlandırmışlardır. Çünkü Türkler, Kur'ân'ı Hoca Ahmed Yesevî'nin Divân-ı Hikmet'i üzerinden algılamışlar, kendisine "Hazret-i Sultan" demişler, Türkistan'ı ise

lerinde manevi ve ahlaki ufukları ve insan varlığının manasını ifade ederler, beşerî değerlerin önemini ortaya koyarlar, Yüce Allah'a, bilgiye, insana ve yakınlarına ait en yüce duygulardan biri olan sevgi hakkında yazarlar, mutlu bir yaşama ve mutluluğa ulaşmaya nasıl gidileceğine dair yolu göstermeye çalışırlar.

1991'de Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilan edildiği gün, Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğimizi tanıyan ilk ülke olduğunu milletimiz çok iyi bilir ve her zaman minnettar olduklarını hisseder. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra ve ayrıca şimdi bu zor koşullarda bile kültürel geçmişimize büyük önem vermekteyiz. "Ruhani Jangıru – Manevi Yenilenme" adını taşıyan Devlet Programı, ulusumuzun manevi yükselişinin stratejisidir. Kültürel kodun aranması, millî bilincin arttırılması, ülkemizin sosyal yönde gelişmesi, gençlerimizin hoşgörülü bir ruh içinde eğitilmesi ve beşerî, insani değerlerin tanınması gibi vazgeçilmez hedefler... İşte bütün bunlar, bizim ana referans noktalarımızdır.

■ El-Fârâbî'nin misyonunun ve onun felsefi sisteminin Doğu ve Batı diyalogundaki yerini nasıl yorumluyorsunuz?

Büyük düşünür Ebû Nasr el-Fârâbî, dünya uygarlık tarihinde özel bir yere sahiptir. Kazak topraklarında dünyaya gelen filozof ve bu büyük bilim adamı, arkasında paha biçilemez bir miras bırakmıştır. İnsanoğlunun düşünce tarihinde, onun kökü ve doğum yerine bakılmaksızın Aristo'dan sonra İkinci Öğretmen (Muallim-i Sâni) olarak seçmişlerdir. İkinci öğretmen olarak kabul edilmesi, El-Fârâbî'nin sadece bir milletin değil, tüm insanlığın kültürel ve manevi mirası olarak kabul edildiğinin de bir kanıtıdır.

Otrar - Fârâbî'nin doğduğu yer

kazandırdığını ve bunların başta gelenlerinden birinin el-Fârâbî olduğunu belirtir. Tarihi kaynakların büyük bir kısmı Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed bin Tarhan bin Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî'nin çağdaş Kazakistan topraklarında, şimdiki Otrar şehrinde doğduğunu doğruluyor ve şüphesiz biz bununla gerçekten büyük bir gurur duymaktayız.

Ülkelerimiz arasındaki manevi akrabalığa işaret eden başka bir olgu da, Türk Tasavvufi Akımı'nın mimarı büyük mutasav-

ikinci Mekke kabul etmişlerdir.

Korkut Ata, El-Fârâbî, Hoca Ahmed Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yunus Emre ve Abay'ın öğretileri, tezleri, hikmetleri, ibretli sözleri ve şiirleri birbirlerine çok benzer ve ortak manevi kültürümüzü yansıtmaktadır. Her biri farklı zaman diliminde yaşadıkları hâlde dünya insanlarının kardeşliği ve birliği fikrinde bir araya gelirler ve bilgi, eğitim ve insan yetiştirmenin önemine ait görüşlerde ortak paydada buluşurlar. Eser-

O, insan temelli bilginin birçok alanının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. El-Fârâbî'nin bilim kollarını, ansiklopedik olarak sınıflandırması, bilim tarihindeki yeni bir çığırdı ve Doğu ile Batı'nın Orta Çağ bilim adamlarının idrakının bir kılavuzu hâline gelmişti. El-Fârâbî, eski Yunan felsefesini büyük titizlikle ve ayrıntılarıyla araştırmış, özellikle Aristo ve Eflatun'u dikkatle incelemiş, onların eserlerini çevirmiş, vecizeli bir şekilde yeniden düzenleyip düşüncelerini yorumlayarak kendi felsefi tezlerini meydana getirmiştir. İşte bu-

nun sayesinde ki eski Yunan felsefesi, yeni bir şekil ve içerik kazanmıştır. Antik filozofların yazılarına dayanarak öğretilerini genel yargıya bağlayıp geliştiren el-Fârâbî, yeni bir ekol olmuş, okul oluşturmuş ve "felsefe"yi, "ilm-i kelâm"dan ayırmıştır. Aristo felsefesinde bir çözüm bulamayan "Tanrı ile dünya arasındaki ilişki" problemini çözen el-Fârâbî, bilimsel düşünceyi dinin etkisinden kurtarmaya gayret sarf etmiş, felsefi sorunları ilahi konulardan ayırmış ve felsefenin doğal bilimle olan bağlantısını teyit ve ispat etme-

ye çalışmıştır. Böylelikle, bilimsel fikirlerin gelişimine daha güçlü bir ivme kazandırmış ve sonraki birkaç yüzyıl boyunca düşünür ve filozoflar için ana kaynak hâline gelmiştir.

El-Fârâbî'nin bilimsel faaliyetleri Doğu-Batı arasında manevi bir köprü olmuştur. O, yüce hümanist bir düşünür olarak Antik Çağ ile İslam dünyasını birleştirmiştir. Onun tezleri, Avrupa Rönesans'ında dünya görüşünün oluşumu ve bilimin gelişiminde doğrudan etkili olmuştur. Ünlü Batılı filozoflar, *Büyük Albert* ve *Thomas Aquinas* Orta Çağ döneminde gerçekleştirilen kuramsal araştırmalarını El-Fârâbî'nin yazılarına dayandırmıştır. El-Fârâbî'nin mirasının yayılmasının ve tüm Avrupa kültürü üzerindeki etkisinin İbn-i Sînâ ve İbn-i Rüşd tarafından kolaylaştırıldığı belirtilmelidir. Mükemmel bir Arapçaya sahip olan Roger Bacon ve ayrıca Benedict Spinoza, Thomas Hobbes, René Descartes ve diğer bilim adamları, İbn-i Sînâ ve İbn-i Rüşd'ün eserleri sayesinde Müslüman filozofların öğretilerini idrak etmişlerdir. O döneme ait Avrupa merkezîyetçiliğine rağmen, bu bilim adamları İslam kültürü ve bilimini takip edip benimsemişlerdir. Avrupalı düşünürlerin Aristo, Eflatun ve diğer Yunan filozoflarının fikirlerine El-Fârâbî tezleri aracılığıyla geri dönüşü, Avrupa'da Rönesans'ın, yani Uyanış Çağı'nın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden El-Fârâbî'nin eserleri, Doğu-Batı kültürlerinin yakınlaşmasını ve karşılıklı anlayışı sembolize eder.

El-Fârâbî, bugün çağdaş dönemde oldukça güncel olan; mutluluk, insanın ahlaki gelişimi ve onları elde etme usulleri gibi, tüm insanlığı ilgilendiren konulardaki soruların yanıtlarını vermiştir. Onun fikrine göre mutluluk, her insanın hayat amacını oluşturan yüce bir mükemmellik ve başlı başına bir nimettir.

El-Fârâbî, kendi telakkisini "Er-demli Şehrin Sakinlerinin Görüşleri Üzerine Bir Tez" (el-Medinetü'l Fazıla) adlı çalışmasında bir araya getirmiştir. İnsanların, sosyal ve politik bir varlık olarak mükemmelliğe ve mutluluğa erişmeleri için birbirlerine yardım etmesini ve iş birliğinin gerekliliğini vurgulamıştır.

El-Fârâbî, devlet liderlerinin kimliğine büyük bir önem verir. Liderler, insanlara refah sağlamak için doğar ve yetişirler. Büyük düşünür, devletler arasındaki savaş durumunun sıra dışı olduğunu belirterek kendilerini yöneten devlet adamlarının çeşitli kusurlarını dile getirmiştir. Fârâbî'nin belirttiği hakikat, adalet, asalet arzusu gibi devlet adamları için gerekli olan ahlaki özellikler, günümüzde de hâlâ anlam ve önemini kaybetmemiştir.

Fârâbî'ye Göre Bir Liderde Bulunması Gereken Özellikler:

- 1- Bedenen tam ve sağlıklı olması,
- 2- İyi anlayan ve kavrayıp anladığını ve kavradığını iyi muhafaza etmesi,
- 3- Zekâsıyla hızlı ve çabuk kavrayıp kolay kolay unutması
- 4- İfadesi güçlü, iyi bir hatip olması,
- 5- Öğretmeyi ve faydalı olmayı sevmesi,
- 6- Yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmaması,
- 7- Doğruyu ve doğruları sevip yalandan ve yalancılardan nefret etmesi,
- 8- Onuruna düşkün ve saygın olması,
- 9- Paraya pula ve sair dünya metâna değer vermemesi,
- 10- Tabiatında adaleti ve adaletili olanları sevmesi, zu-

lümnden ve zalimlerden nefret etmesi,

- 11- Adil olup inatçı, dik kafalı ve zorlaştırmacı olmaması,
- 12- Kararlı ve cesur olup korkak ve zayıf karakterli olmaması

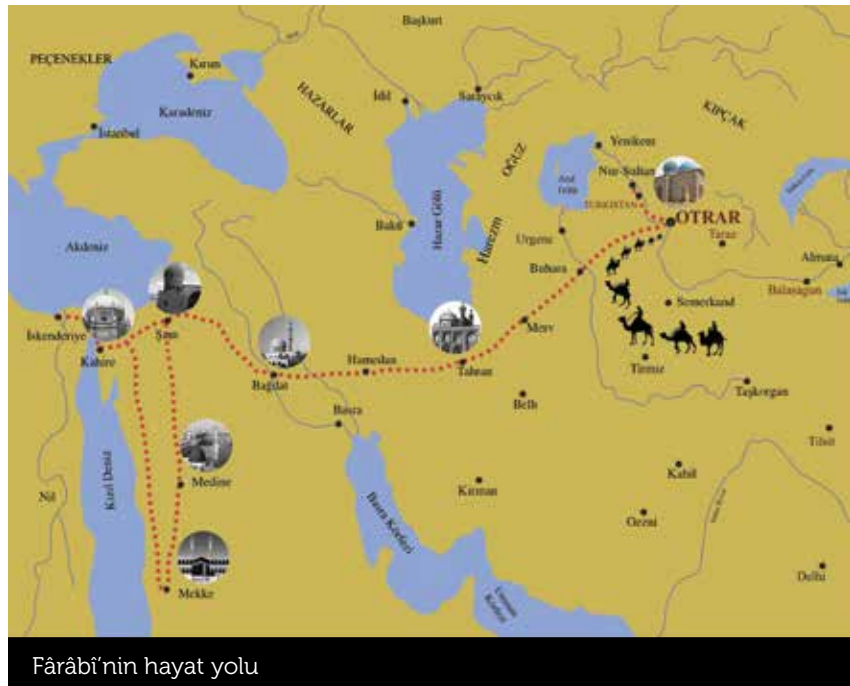
El-Fârâbî'nin dünya görüşü, hümanizm ve ilerleme idealleri, akıl ve adaletin gerçekleşmesi beşerî niteliklerdir ve modern uygarlığın sağlam ve sürdürülebilir kalkınması için çok önemlidir. El-Fârâbî'nin manevi mirası hem Doğu'da hem Batı'da binlerce yıldır incelenmektedir. Şimdi farklı ülkelerin ve kıtaların bilim adamlarına diyalog platformu olarak hizmet vermektedir. El-Fârâbî'nin mirasından hareketle ülke halklarının etkileşimini ve iş birliğinde kültürel mirasın bütünleştirici ve yenilikçi potansiyelini daha iyi ve derinlemesine anlıyoruz. Bu bağlamda, Ebû Nasr el-Fârâbî'nin insanoğlunun İkinci Öğretmeni (Muallim-i Sâni) ve Medeniyet Filozofu olarak adlandırılması oldukça yerindedir.

■ "Faziletli Bir Kentin Sakinlerinin Görüşleri Üzerine" (el-Medinetü'l Fazıla) konulu

çalışmasında El-Fârâbî, meşhur erdemli toplum doktrini-ni izah etti. Bu eserin, felsefe ve toplumsal politik düşüncenin tarihinde ve modern söylemde yeri nedir?

Mükemmel bir toplum nasıl olmalıdır? İnsanoğlunun en üstün zekâlıları bu sorunun cevabını asırlarca aradılar ama hâlen bulunamamakta ve aktüelliğini korumaktadır. Bildiğiniz üzere kendi devrinde Platon, Aristo, Mor, Campanella ve Marks kendi ideal devlet modellerini kurdular. Ancak en ilginç ve gelecek vadeden, el-Fârâbî'nin ortaya koyduğu El-Medine ve El-Fazile erdemli şehir modelidir. Buna göre harikulade toplumda her bir bireyin birleşmesi ve karşılıklı yardımlaşması yoluyla evrensel mutluluğa ve saadete ulaşılabilir.

Günümüzde El-Fârâbî'nin erdemli toplum doktrini neden bu kadar talep görmektedir? Bana göre öncelikle günümüzde var olan derinlemesine ahlaki kriz ile bağlantılıdır, insan doğasına uygun, bireyin kendini ifade etme fırsatı yaratması, karşılıklı yardım, insanı sevme ve yardımseverlik gibi temel yüksek değerlerin değersizleşmesinden

El-Farabi Üniversitesi, Kazakistan'ın 7. Değeri Müzesi

dolayı ahlaki değerlerdeki keskin düşüş (Fârâbî'ye göre erdemlilerin azalması) ile ilgilidir. Onun yerine anti-hümanik, sosyo-topolojik idealler ve normlar, yani her ne pahasına olursa olsun kâr etme arzusu, aşırı tüketim aldı.

XI. yüzyılda yüksek teknoloji çağında ise biz, bilim ve teknoloji alanındaki daha önceleri eş benzeri hiç görülmemiş ilerlemeyle manevi ve ahlaki alanda keskin bir gerileme ve çöküş arasında tehdit edici bir denge-sizliğe tanık olmaktadır. Böylelikle modern medeniyetin değer kaybına uğraması, toplumumuzun yaşadığı uzun süreli ve derin ruhsal krize neden oldu.

Bu koşullar altında El-Fârâbî'nin erdemli toplum doktrini özel bir anlam kazanmaktadır. El-Medine, Al-Fazile ahlak üzerine özel bir devlet modelidir. El-Fârâbî, her türlü toplumsal yıkıcılık, saldırganlık ve zulüm için bir tek cevap vermektedir: Erdemlilik. Erdemli olma, toplum için mecburi minimum olmalıdır, bu reel kural olmadan toplumun tam işleyişi imkânsız hâle gelmektedir. El-Fârâbî'nin prensip olarak temel görüşü böyledir.

Bilindiği gibi El-Fârâbî, erdemli toplumu sağlıklı bir insan vücuduna benzetir. Tüm organlar bütünsel vücudun hayatını

korumak için ahenkli bir şekilde çalışır ve birbirlerine yardım ederler. Sosyal organizma (toplum) söz konusu olduğunda ise, bu eğitim ve yetiştirme, devletin ideolojisi ve yasaları, iyi koordine edilmiş bir mekanizmanın sonucu olarak insanların ahlaki mükemmelleştirildiğinde kısır eylemlerde bulunma olasılıklarının en az seviyeye indirildiği anlamına gelir. Sonuçta toplumun tüm alanlarının bu tür eşgüdümlü bir etkileşiminin sonucu El-Fârâbî tarafından tanımlanan son derece entelektüel ve ahlaki değerleri yüksek insanlardan oluşan erdemli bir toplum olmasıdır. El-Fârâbî'nin temel ilkesine göre eğitmeksizin bilgi, ahlaki değerlerin telkin edilmediği eğitim herhangi bir fayda sağlamaz, aksine zarar getirir.

Her zaman eğitim kurumları, genç neslin entelektüel ve ahlaki eğitim merkezleri olmuştur. Orta Çağ'da bu misyonu, manevi eğitim kurumları medrese ve kilise okulları gerçekleştirmekteydi; günümüz de ise bu misyonu üniversiteler gerçekleştirmektedir.

El-Fârâbî'nin erdemli bir toplum üzerindeki öğretilerini günümüz şartlarında okumak, tüm dünyadaki üniversitelerin misyonunu temelden değiştirmektedir. Bu felsefe rehberli-

ğinde üniversitemiz, daha önce de belirttiğim gibi El-Medine, El-Fazile'nin öğretilerine dayanarak Birleşmiş Milletler Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Merkezi olarak yeni nesil bir üniversite modeli olan, 4.0 üniversite modelini uygulamaktadır. "El-Farabi Üniversitesi Akıllı Şehir" kavramı temelinde uygulanmakta ve inovasyon-teknoloji ve manevi-ahlaki olmak üzere iki platforma dayanmaktadır. Yüksek teknoloji dünyasının ruhsuz bir dünyaya dönüşmemesi bizim için prensip olarak büyük önem taşımaktadır. Astronotik biliminin kurucusu Konstantin Tsiolkovski, bu konuda zamanında şöyle demiştir: "Ahlaki değerleri ve ahlaki ilerlemeyi aşan teknik bir ilerlemeyi kabul etmiyorum." Benzer bir fikir, bir zamanlar Albert Einstein tarafından geliştirildi: "Korkarım ki bir gün teknoloji, insan iletişiminin ve yakınlaşmasının önüne geçecek."

"El-Farabi Üniversitesi Akıllı Şehir" projesinin en önemli amacı, modern üniversitelerin küresel misyonunun sadece yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesi ile sınırlı olmaması gerektiğini, daha önemli olanın sadece kendi kaderini düşünen değil, tüm insanlığın kaderini düşünen, günümüz toplumunun sürdürülebilir gelişmesine katkıda bulunabilecek, manevi değerleri yüksek dünya vatandaşlarının yetiştirilmesi gerektiğini açık bir şekilde göstermek ve uygulamaktır.

"4.0 üniversite" modelinin daha çok geliştirilmesi adına üniversitemiz BM Medeniyetler İttifakı iş birliğinde "Erdemli Toplum Vatandaşlarının Oluşumu, Modern Üniversitelerin Misyonu" konulu uluslararası proje gerçekleştirmektedir.

Proje, erdemli dünya vatandaşları yetiştirmek için dünyadaki tüm üniversitelerin birlikte manevi potansiyelini birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bugün dünya-

nın önde gelen 12 üniversitesinde açtığımız El-Fârâbî Merkezleri, tüm insanlığın barış içinde bir arada yaşama ve mutluluk uğruna yardımlaşma, insanlığın entelektüel ve ahlaki gelişimine dair El-Fârâbî'nin ilmi öğretilerinin yayılmasına katkı sağlamaktadır.

Modern dünyada yaklaşık 30.000 üniversite bulunmaktadır. Her üniversitenin küresel misyonunun bilincinde bir "akıllı üniversite" hâline gelmesi, toplumdaki ilerici ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümlerin lokomotif olması durumunda akıllı üniversite düşüncesinin dünyayı daha erdemli hâle getirme görevinin gerçekleşeceğinden eminim.

Tam teşekküllü bir üniversite, erdemli bir toplumun ve erdemli bir dünyanın oluşumunun temeli olabilmelidir! Bu doğrultuda El-Fârâbî'nin tüm insanlığın dikkatini çektiği çağrısını hatırlatmak isterim: "İnsanlar sadece konuşarak ve birleşerek mutluluğa ulaşabilir. Yardımlaşan birçok insanın bir araya gelmesiyle insan doğası gereği mükemmelliğini koruyabilir."

■ **Son olarak Türklerin geçmişte bilim ve teknoloji tarihine katkısı kuşkusuz büyük olmuştur. Ancak son iki yüzyılda durum pek istenilen düzeyde değil. Türk dünyasının bilim ve teknoloji dünyasına tekrar katkıda bulunmaya başlaması için ne yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz? Bu süreç içerisinde El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nin misyonu nedir?**

Herhangi bir ülkenin yüksek rekabet gücünün artmasında önemli faktörlerden birisi insan kaynağıdır ve insan kaynağının yetişmesinde üniversiteler önemli ve çok özel bir role sahiptirler. Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapı ve deneyimlerini incelediğimizde üniversitelerin, gelişmiş ülke ekonomilerinin inovasyon gelişiminde itici güç oldukları görülmektedir. Günümüzde dünyanın önde gelen üniversiteleri, inovasyon ekonomilerinin "büyüme noktaları" gibidirler ve kendi ülkelerinin ve farklı bölgelerin kalkınmasını belirler. Bizim, uluslararası "Üçlü Sarmal" inovasyon modeline dayanmamız gerekmektedir. "Üçlü Sarmal" modelinin temelinde, üniversiteler tarafından

bilgi üretiminin devletle iş birliği yoluyla olması ve sonrasında bu teknolojinin sanayi ile iş birliğinde transfer edilmesi yatmaktadır. Devlet, iş dünyası ve akademik çevrenin çıkarlarının kesiştiği bu sarmalın son aşaması, entelektüel faaliyetin sonuçlarını hızlı bir şekilde piyasaya sunmaktır. Bu modelin geliştirilmesi ve uygulanılabilirlik derecesi, istikrarlı sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmaktadır ve bu çeşitlendirilmiş bilgiye dayalı ekonominin sürdürülmesi için gerekli koşuldur.

Türk dünyası üniversiteleri, bulunmuş oldukları ülkelerin millî inovasyon sistemlerinin entelektüel çekirdeği olmalı, bilim ve teknolojinin gelişmesi için "ürünün fikirden ticarileştirilmesine" ilkesinin mümkün oldukça en kısa sürede uygulanmasına katkıda bulunacak yeni modeller getirmelidir. Bu bağlamda Ebu Nasr el-Fârâbî'nin 1150. doğum yıl dönümünde, El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, "El-Fârâbî Bilim ve Teknoloji Vadisi" projesinin kurulmasını başlattı. Bu projenin konsepti, bilim adamları ile girişimcileri bir araya getiren, inovasyona dayalı bir mühendislik grubu ve yüksek teknoloji sahası ve İpek Yolu Üniversiteler Birliği'nin IT Teknoloji parkının bulunduğu eşsiz bir ortamda tek bir alan sağlamaktır. Bu proje, UNESCO ve *Organisation of Islamic Cooperation* (OIC) tarafından desteklenme ve bilimin yönetildiği yeni bir model sunmaktadır. Bu modele göre bilimsel gelişmelerin ortaya çıkartılması ve dönüşümü bilimin kendini yönetebilmesi prensibine, ekonomik yeterlilik ve yüksek teknoloji alanında yatırım çekmeye dayanmalıdır. Özellikle bu tarz bir model, gelişmiş ülkelerde canlılık ve yüksek verimlilik sağlamaktadır.

El-Fârâbî Bilim ve Teknoloji Vadisi, dünya üniversiteleri iş birliğinde yeni teknolojiler, inovas-

yon ve bilimin geliştirilmesi için güçlü bir platform hâline gelecektir. Türkiye'deki üniversite ve iş dünyasını bu büyük uluslararası projeye katılmaya ve birlikte hayata geçirmeye davet ediyoruz. Entelektüel potansiyeli bir araya getirecek ve dördüncü sanayi devrimi koşullarında ülkelerimizin rolünün canlanması ve artmasına katkıda bulunması adına artık Türk Dünyası Bilim Teknoloji Birliği'nin kurulma şartlarının oluştuğunu ve zamanının geldiğini düşünüyorum. Bugünkü şiddetli rekabet ortamında, yeni fikir ve teknolojilere sahip olan kazanır. Büyük Bilge

Kağan'ın "Halklarımızın refahı için gece gündüz çalışmalıyız." şeklinde yaptığı çağrıyla daima hatırlamalıyız.

KİMDİR?

Galım Mutanov – El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi Rektörü, tanınmış bilim insanı, yenilikçi ve yükseköğretimin ilerici görüşlü lideri.

Onun yönetiminde, Kazakistan'ın en önemli üniversitesi olan El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, uluslararası reytinglerde büyük sıçrama yapmış, Türk ve İslam dünyasının en iyi üni-

versitesi unvanını almış ve uluslararası arenada yüksek derecede tanınma elde etmiştir.

G. Mutanov; Uluslararası Sanat ve Bilim Akademisi (WAAS) üyesi, Kazakistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı, Akademik ve Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Yükseköğretim Akademisi Başkanı; Kazakistan Hükûmeti himayesindeki Yüksek Bilim-Teknoloji Komisyonu üyesi ve ayrıca Uluslararası Ekonometri Topluluğu ve Kraliyet Ekonomi Topluluğu (*Royal Economic Society*) üyesidir.

G. Mutanov, uluslararası düzeyde bilim ve eğitimin gelişmesine sağladığı olağanüstü katkılar vesilesiyle; Fransa, Polonya, İtalya, Güney Kore Cumhuriyeti ve diğer ülkelerin en yüksek devlet ödülleri ile onurlandırılmıştır.

Matematik alanındaki bilimsel başarılarından dolayı İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (*Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization*) altın madalyasının yanı sıra Uluslararası Yükseköğretim Akademisinin kişiselleştirilmiş altın madalyası, M. Kyuri altın madalyası (Polonya), M. Lomonosov altın madalyası (Rusya) gibi çok sayıda altın madalya ile onurlandırılmıştır.

G. Mutanov, dünyanın önde gelen ondan fazla üniversitesinin fahri doktoru, yönetim alanında, aralarında 20'den fazla monografi ve ders kitabının da bulunduğu 500'den fazla bilimsel yayının yazarıdır.

G. Mutanov, şiire karşı sanatsal bir ilgi duymaktadır. Şiir koleksiyonları dünyanın birçok diline çevrilmiş ve E. Hemingway, N. Gogol, Mahtumkulu, M. Kaşgarî ve Y. Balasagun gibi prestijli uluslararası edebiyat ödülleri kazanmıştır.

EL-FÂRÂBÎ'NİN 1150. Yıl dönümü

Galım Mutanov

Sabah Olmasını Beklemeyediler

Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği haberi, Türkiye'ye gece ulaşmıştı. Saat gecenin bir yarısı olmasına rağmen, Kazakistan'ın bağımsızlığını tanımak için 15 dk. içinde Türkiye Hükümeti toplandı ve Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk Türkiye tanıdı.

Kardeşlerimiz gitti yabancı diyarlara
Bulmaya alınlarına yazılan yeri,
Yaşadılar, yürekte hasret ata yurduna
Ağrılı bir özlem kalplerinde sürekli.

Ata yurt terk edilmişti,
Dedelerinin kanlarını serptiği,
Boyunduruğu altında başkasının,
Azatlık gününü beklemekteydi.

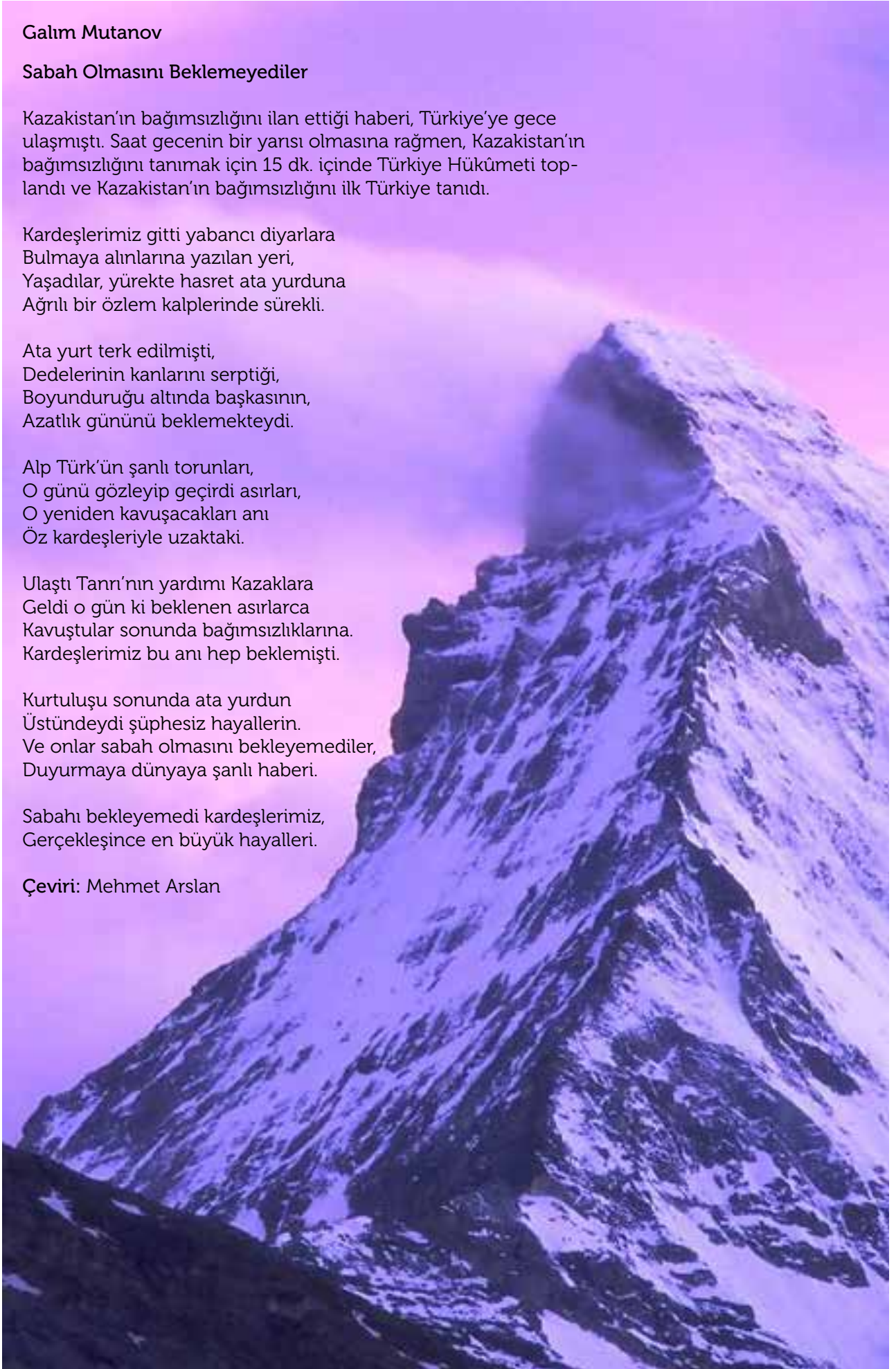
Alp Türk'ün şanlı torunları,
O günü gözleyip geçirdi asırları,
O yeniden kavuşacakları anı
Öz kardeşleriyle uzaktaki.

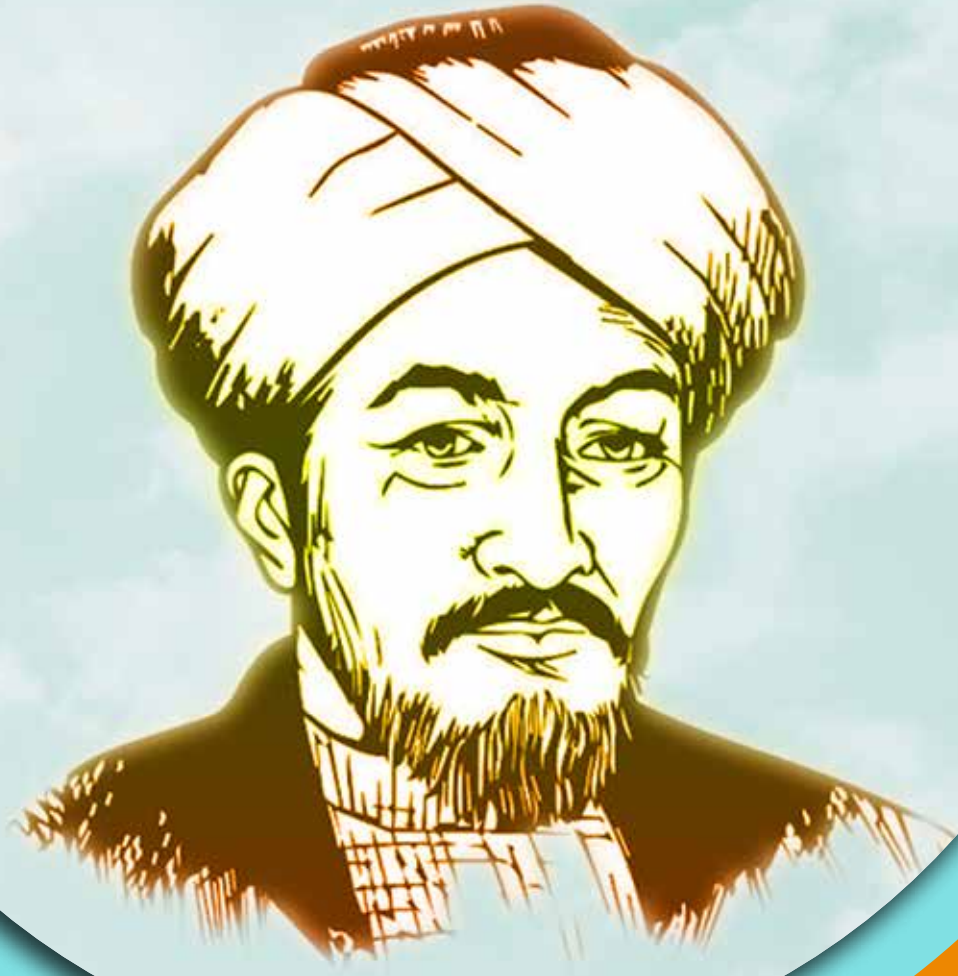
Ulaştı Tanrı'nın yardımı Kazaklara
Geldi o gün ki beklenen asırlarca
Kavuştular sonunda bağımsızlıklarına.
Kardeşlerimiz bu anı hep beklemişti.

Kurtuluşu sonunda ata yurdun
Üstündeydi şüphesiz hayallerin.
Ve onlar sabah olmasını bekleyemediler,
Duyurmaya dünyaya şanlı haberi.

Sabahı bekleyemedi kardeşlerimiz,
Gerçekleşince en büyük hayalleri.

Çeviri: Mehmet Arslan

Erdemli Toplumun Erdemli Filozofu: Fârâbî

Prof. Dr. Refik BALAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dekanı

Fârâbî'nin Düşünce Dünyası

Tarihin akışı içinde bazı şahsiyetler sadece kendi millet ve medeniyetlerine değil, aynı zamanda tüm insanlığa büyük hizmetlerde bulunurlar. İlmî eserleri ve düşünceleri bütün dünyayı aydınlatan mümtaz şahsiyetlerden biri hiç şüphesiz Fârâbî'dir. Bir Türk İslam filozofu olan Fârâbî'nin (MS. 872-952 Şam) 80 yıllık ömrü boyunca İslam medeniyetine yaptığı hizmetler doğudan batıya, oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. Özellikle varlık, varlığın ortaya çıkışı, varlığın kademeleri, bilgi felsefesi, ahlak felsefesi, cemiyet ve devlet felsefesine ilişkin görüşleri, asırlar boyunca kendisinden sonra gelen birçok filozof ve düşünce adamını etkilemiştir. Fârâbî, sadece bir ilim dalında değil, birden fazla ilim dalında eser ortaya koymuş büyük bir mütefekkir ve filozoftur. Bundan dolayı Fârâbî'ye âlim deme-

nin ötesinde belki ona âlimlerin âlimi demek daha uygun düşer. Rivayet olunur ki, İbn-i Sînâ gibi bir âlim bile kendi kafasındaki birçok sorunu ancak Fârâbî'nin kitaplarını okuyarak çözebiliyordu. Mirasçıları, Fârâbî'nin iki yüzden fazla kitap ve risale yazdığını aktarırlar. Modern çağda İslam medeniyetinin yeniden dirilişi için kutlu bir yolculuğa çıkılacaksa hiç şüphesiz Fârâbî'nin düşünce dünyasından azami derecede istifade edilmesi gerekir. Çünkü Fârâbî'nin yaktığı ilim ve irfan meşalesi tüm insanlığa ışık tutacak evrensel bilgiler içermektedir.

Fârâbî'nin Varlık Felsefesi

Fârâbî, evreni, İslam tevhidinin ışığı altında görmüş ve her şeyi tevhit esaslarına göre düşünmüş ve anlamıştı. Ona göre bütün varlık, vahidin vahdeti içinde saklıdır. Kâinatta bilinen ve bilinmeyen bütün mahlûkat, canlı ve cansız bütün eşya, Allah'ın ahed cevherinden taşmıştır. Allah'ın cevheri öyle bir cevherdir ki, bütün varlıklar mertebelerine göre ondan taşınca, her biri varlık-taki sırasına göre ondan payını alarak meydana gelmiştir. Varlık âleminde evvela bunların en mükemmeli meydana gelmiştir. Peşinden daha eksikliği oluşmuştur. Bu minval üzere eksikten daha eksikliğe gidilerek, sonunda öyle bir varlığa varılır ki, ondan aşağısına gidildiği takdirde tam bir hiçliğe varılmış olur. Böylece mevcutlar vücuttan kalkmış olur (Fârâbî, 1956, 18). Görüldüğü üzere Fârâbî'nin varlık felsefesi, tüm eşya ve varlıkların Allah'ın birliğinde toplandığı bir sistemi anlatır. Bu sistemde Allah, Yaratıcı; varlıklar ise yaratılındır.

Fârâbî, varlığın gerçekliği, kaynağı ve mahiyeti hakkındaki sorulara cevap bulmaya çalışmıştır. Fârâbî felsefesinde varlıkların çeşitli kademeleri vardır. Cisimden insan ruhuna, oradan fizik ötesi âleme ve Allah'a yükselen hiyerarşik düzen içindeki bütün

bu varlıklar bir gerçekliği ifade eder. Fârâbî'ye göre varlıkların zirvesinde Allah bulunmaktadır. Allah, varlıkların ilkidir. Varlık, bütün olgunluğu ve dolgunluğu ile O'nda toplanmıştır. Onda yokluğun hiçbir izi hiçbir surette bulunmaz. O, her türlü noksandan arınmıştır. Ona denk ve ona benzeyen başka bir varlık yoktur. O, kelimenin tam manasıyla "İlktir ve Tektir". Fârâbî, varlığın mahiyetini açıklamaya çalışırken "imkân" ve "sebeb" olmak üzere iki kavram kullanır. Ona göre, Allah dışındaki tüm varlıklar imkân dâhilinde oluşmuştur. Yani mümkündür. İmkân dâhilinde mümkün olan varlıklar ise, bir sebebe bağlı olarak var olurlar. Mümkünü var eden, onu ortaya koyan sebebin kendisi "imkân" ile sıfatlanamaz, ona "mümkün" denemez. Mademki mümkün olan şeyler vardır, öyleyse onlara sebep olan varlık zaruridir. O, sebepsiz olarak daima vardır. Bu ise Allah'tır. Allah, bütün kudret ve fiili ile yokluğu hiç düşünülmecek tarzda ezelde vardı. O'nun, ezeldeki varlığının "taşması" ile "mümkün denen âlemler" ortaya çıktı. İnsan, fizik âlem ile metafizik âlemin ortak noktasında, fizik âlemdeki varlıkların en üstünüdür. İki âlem arasında köprü görevi gören insanın asıl gayesi "Yüce Mutluluğa" ulaşmaktır. Bu ise, onun ancak maddi bağ ve kayıtlardan kurtulmasıyla mümkündür (Olguner, 1987).

İnsan Gayesi Olan Bir Varlıktır

Fârâbî'ye göre bilgi, hem insan, akıl ve tecrübesinden hem de fizik ötesi güç ve varlıkların tesirinden kaynaklanmaktadır. Yani "Ortak Bir Kaynağa" bağlı bulunmaktadır. Fârâbî'ye göre varlığın çeşitli dereceleri olduğundan, varlığın çeşitli derecelerinde de bilgi oluşmaktadır. Fârâbî'ye göre insan bilgisinin sınırı, bu "görünen âlem" ile kayıtlı değildir. İnsan, bilgi yolu ile

fizik ötesi âleme ulaşabilmektedir. Fârâbî'ye göre insan, gayesi olan bir varlıktır. Daha açık ifade ile insan, bir gaye için dünyaya gelmiştir. Bu gaye "Mutluluk" yani "Saadete" ulaşmaktır. İnsanın dünyaya gelişinin ve varoluşunun sebebi budur. Öyleyse insanın davranışlarının tamamı bu Mutluluğa / Saadete ulaşacak şekilde gerçekleşmelidir. Fârâbî'nin ahlak felsefesinde insanın davranışları ya mutluluğa götürücü ya da mutluluğu engelleyici karakterdedir. Örneğin beslenme doğal davranışını karşılama iki şekilde gerçekleşebilir. Bu ihtiyacın karşılanması için "iyi yol" seçilmişse bu eylem iyi olup o kişiyi mutluluğa, "kötü yol" seçilmişse bu eylem kötü olup o kişiyi mutsuzluğa götürür (Olguner, 1987).

Fârâbî'nin Erdemli Toplumu

Fârâbî, varlıkların kademe kademe nasıl yaratıldıklarından söz ettikten sonra sözü, fizik ve fizik ötesi âlemin müşterek vasıflarını taşıyan insana getirerek onun maddi ve ruhi özelliklerinden bahseder. Ardından toplumsal bir varlık olan insanı ele alır. Fârâbî burada, insan topluluklarının en mükemmel sahnesi olan şehirlerden bahsederken evvela "Erdemli Şehrin" özelliklerinden ve bu şehrin yönetim ve şartlarından bahseder. Sonra da Erdemli Şehrin zıddı olan Cahil Şehri ele alarak onun muhtelif çeşitlerini ayrı ayrı isimlendirerek burada yaşayan insanları belirgin özellikleri ile tanıtır. Fârâbî'ye göre insanların bir araya gelmesinden topluluk peyda olur. Bunlar büyük, orta ve küçük şeklinde sıralanır. Büyük topluluk, yeryüzündeki bütün insanları; orta topluluk, aynı milletleri; küçük topluluk ise, bir milletin içinde var olan şehir halkından oluşur (Fârâbî, 1956).

Fârâbî, insanın sorumlu bir var-

lık olduğunu, sorumluluk ahlaki gereği insanın erdeme yakın olduğunu ifade eder. İnsanın görevi, yeryüzünü inşa ve ihya etmektir. Yani saadete ulaşmak ve saadete ulaştırmaktır. Bunu başarmak için insanların erdemli yanlarının sürekli canlı tutulması gerekir. Bu konuda en büyük görev ve sorumluluk da o toplumu yöneten yöneticilere düşmektedir. Fârâbî'nin "*Erdemli Şehri*", iyi bir şehir ya da toplumun hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda belli referanslar sunmaktadır. Fârâbî'ye göre bir toplumu; bilgili, erdemli ve liyakat sahibi kişiler yönetmelidirler. Bu kişiler hem beden hem de ruhen sağlam olmalı; öğrenmeye açık, dürüst, kendine güvenen, Allah'a bağlı, çalışkan, anlayışlı, belleği güçlü, akıllı ve ince görüşlü olmalı, güzel konuşmalı, yiyeceğe-içeceğe ve eğlenceye düşkün olmamalı, nefsinin temiz tutulmalı, insanları

kuşkulandıracak davranışlardan çekinmeli, dünyevi kaygılarla hareket etmemeli, adaletli olmalı ve kötülük yapmaktan çekinmelidirler. Fârâbî'ye göre bu özelliklere sahip yöneticiler, yönettikleri insanları bilgi bakımından yükseltirler. Toplum yaşamında iyiyi, doğruyu ve güzeli gerçekleştirmek suretiyle insanların mutluluğunu sağlarlar. Yöneticiler, bu niteliklere sahip olmadıkları takdirde, yönettikleri kişiler mutsuz olur. Mutluluğa ulaşmak için kurulan her şehir, Erdemli Şehir'dir. Fârâbî, buradan yola çıkarak, mutluluğa erişmek amacıyla el ele vererek çalışan bir millete "*Erdemli Millet*", bütün milletleri mutluluğa ulaşmak için el birliğiyle çalışan bir dünyaya da "*Erdemli Dünya*" demektedir. Böylece Fârâbî, erdemli insandan erdemli şehre, erdemli şehirden erdemli millete, erdemli millettten de erdemli dünyaya ulaşmayı hayal eder. Ona göre bu dünyada kurulacak mutlu bir düzen, ahiret yurdundaki mutluluğa da hizmet eder. Gerçek mutluluğun asıl mekânı ahirettir. Ancak o da dünya mutluluğu ile doğrudan ilişkilidir. Dinî hayat, dünya hayattan ayrı ve kopuk değil; aksine dinî hayat dünya hayatının merkezi ve mihveridir. İnsanı mutluluğa ulaştırmak için bir yol haritasıdır. Bu haritanın ilk durağı dünya ise, son durağı da ahiret yurdu (Fârâbî, 1956, 72-73).

Fârâbî'ye göre erdemli şehrin zıddı olan şehrin adı "*Cahil Şehir*"dir. Cahil Şehir, öyle bir şehirdir ki halkı, gerçek saadeti / mutluluğu tanımazlar / bilmezler. Kendilerine öğretilse bile onu kabule yanaşmazlar. Cahil Şehir'in halkı; servet, şehvet, baş olmak, saygı ve itibar kazanmak gibi meseleleri, hayatın gayesi yapmışlardır. Bunların her biri, Cahil Şehir'in halkı için saadet / mutluluk sayılır. Bunların tümünün bir arada tatmini ise en büyük mutluluk demektir. Cahil Şehir'in halkına göre bedbaht-

lık, hastalık, fakirlik, hazdan ayrı kalma, arzu edileni yapamama ve itibarsız kalmak saadetten / mutluluktan mahrum olmaktır. Fârâbî, Cahil Şehir de kendi içinde; zaruri şehir, sarraf şehir, bayağılık / bedbahtlık şehri, haysiyet şehri, tagallüb şehri ve cimai şehir şeklinde sınıflandırmaktadır (Fârâbî, 1956, 75-76):

Zaruri Şehir: Bu şehir halkı, yaşamak için yiyecekten, içecekten, giyecekten, evden ve şehvetten ancak zaruri olan miktarla iktifa ederler ve bu şeyleri elde etmek için birbirlerine yardım ederler.

Sarraf Şehir: Bu şehrin halkı, ancak servet ve samanlarını artırmaya çalışırlar. Topladıkları serveti başka uğurda kullanmayıp onu hayatın gayesi addederler. Dolayısıyla servetlerini durmadan kabartıp çoğaltmaya çalışırlar.

Bayağılık / Bedbahtlık Şehri: Bu şehrin halkı, hayatın maddi zevklerine düşkündürler. Yemek, içmek, şehvet peşinde koşmak, hele eğlence ve şakayı her bakımdan ve her şeyden üstün tutarlar.

Haysiyet Şehri: Bu şehrin halkı, başka milletler arasında ün ve itibar kazanmak, övülmek, saygı görmek, şan ve şöhretlerini artırmak için el ele verirler. Yabancılar arasında ve kendi aralarında büyük olarak tanınmak isterler. Her ferdi, elinden geldiği kadar övülmek, izzet ve ikram görmek ister.

Tagallüb Şehri: Bu şehir halkı, başkalarını ezmeye fakat başkaları tarafından ezilmemeye çalışır. Bütün zevkleri, zafer ve başkalarını alt etmektir. Bunu başarırlarsa mutlu olurlar.

Cimai Şehir: Bu şehrin insanları, serazat (rahat, serbest, başıboş) yaşamak gayesini güderler. Nefislerinin arzu ettiği gibi yaşamak ve dilediklerini yapmak bu şehir halkının en belirgin özelliğidir.

Fârâbî'ye göre cahil şehirlerin yöneticileri, erdemli şehir yöneticilerinin zıddı, halkı da erdemli şehir halkının zıddıdır. Buna göre cahil şehrin halkı, ruhen eksik kalmışlardır. Nefisleri, madde ile kaplanmışlardır. Bunların ahiretten bir beklentileri olmadığı için bu dünyada itibar, refah, mal sevdası ve benzeri cahilce gayelerin düşkünü olurlar. Erdemli şehrin kanunları ne kadar hakikatli, iyi ve üstün olursa ol-

sun, cahil şehrin insanları bu kanunları kendi arzularını gerçekleştirmeye mâni gördüklerinden onları mügalata ve düzenbazlıkla (algı operasyonlarıyla) çürütmeye çalışırlar. Güçleri yeterse, erdemli şehrin kanunlarını tamamen ortadan kaldırmak için doğrudan savaşmayı bile göze alabilirler. Bunların yaptıkları işler kötü olduğundan, zamanla kötülük yapmada istidat kazanırlar. Bu şehirde oturanların kötü fiilleri ruhlarına öylesine sirayet eder ki, bu durum onların ruhlarında bir karakter şekli alır. Bu aşamadan sonra kötü hâl ve yaşayışlarından zevk almaya başlarlar. İyi, güzel ve doğru olan ne varsa bunlardan rahatsız olmaya ve tiksinemeye başlarlar.

Fârâbî, bu tip insanları, hastalığa yakalandığı hâlde derdini bilmediği için kendini sağlıklı zanneden insanlara benzetmektedir. Ona göre hasta olduğu hâlde kendisini sıhhatli zanneden insanlar nasıl ki tabibin sözlerine kulak tıkarlarsa, cahil şehrin halkı içinde de ruh hastalığına yakalandığını bilmeyen, bilakis kendini üstün ve ruhunu sağlıklı zanneden insanlar vardır. Ruhen hasta oldukları hâlde kendilerini

şıyordu. Hele kavga ve didişme ile hayatı zehirlemeye hiç niyeti yoktu. O, gözüyle gökleri, kalbiyle sonsuzluğu aradığını şu şekilde ifade etmiştir (Olguner, 1987, 12):

*"Ey arkadaş! Asılsız şeylerin mekânını bırak,
Hakikatler ülkesinde olmaya bak.*

*Ne ebedî bir yerdir bizim için bu dünya,
Ne de insan sıkışıp kalmalıdır buraya."*

Fârâbî, her büyük insan gibi dünyada yalnızdır. Kendisi gibi olan ve kendisini anlayabilecek insanların olmaması, yüreğindeki yangını daha da alevlendirmektedir. Yaşadığı çevrede aradığını bulamamanın hüznü ile yalnızlığından yükselen iniltileri bir şiirinde şöyle dillendirmektedir (Olguner, 1987, 12):

*"Gördüm ki zaman dengesiz,
sohbet faydasız,
Her başkanda bezginlik, her başta bir sızı var,
Girip kendi evime, en iyisi şu dedim;
Şeref ve izzetimi korumakla yetindim."*

"Erdemlerin en büyüğü ilimdir." diyen Fârâbî'ye göre eğitimin amacı; mutluluğu bulmak ve bireyi topluma yararlı hâle getirmektir. İyi bir insanın dünyadan ayrılışını, toplumun en büyük kaybı olarak gören Fârâbî'nin şu sözü, sadece İslam dünyasının değil, aynı zamanda insanlığın ne büyük bir değer kaybettiğinin ispatıdır: *"İyi bir insan öldüğünde ona ağlamayın, asıl onu kaybeden topluma ağlayın."*

Kaynakça

- Fârâbî (1956). *El Medinetü'l Fazıla*. (Çev: Nafiz Danışman). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Olguner, F. (1987). *Fârâbî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 748.

ÇAĞLARI ETKİLEYEN FİLOZOF:

FÂRÂBÎ

Doç. Dr. Abdullah ÜNALAN

*Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Hadis Anabilim Dalı Başkanı*

Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Turhan b. Uzlûğ el-Fârâbî et-Türkî (v. 339/950) Fârâbî, (m. 870) Türkistan'ın Fârâb yakınında küçük bir köy olan Vasic'de doğdu. Aslen İranlı olsa da, ataları Türkistan'a göç etmişler. 10. yüzyıl İslam'ın Altın Çağı'nda yaşamış ünlü filozof ve bilim adamıdır.

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi pek yoktur. İlk öğrenimini doğduğu yerde yaptı. Gençliğinde Türkistan'dan göç ederek bir süre İran'da dolaştı. Daha sonra o zamanın ilim ve sanat merkezi olan Bağdat'a geçerek yüksek öğrenimini orada tamamladı. Burada Farsça, Arapça, Latince ve Yunanca öğrendi. Çağının ünlü bilginlerinden "Mantık", "Dil bilgisi" dersleri ile "Felsefe" eğitimi aldı. Yunan filozoflarından Aristoteles (M.Ö. 384–322) üzerindeki çalışmalara başladı. Bağdat'tan bir süre sonra Mısır'a gitti. 941 yılında Mısır'dan Halep'e geçerek, Emîr Seyfûddeve Hemedanî'nin sarayında bulundu. Saray erkânı, Fârâbî'ye saygı gösterdi. Alçak gönüllü bir hayat

süren Fârâbî, Emîr'in teklif ettiği yüksek maaşı kabul etmeyerek küçük bir ücretle yaşamayı yeğledi. Mısır'da kaldığı süre içerisinde Türk kıyafeti ile dolaşır ve Türkçe konuşurmuş.

Kaynakların; kısa boylu, seyrek sakallı olarak tavsif ettikleri Fârâbî, bazı tarihçilere göre Aristo felsefesi yerine V. yüzyılda Neo-Platonikler tarafından yazılmış bir ilahiyatı Aristo felsefesi diye almış ve el-Kindî (ö. 259/872) tarzıyla İslam akidesi ile uzlaştırmaya çalışmış, kendisinden sonra gelen İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) yolunu açmıştır. Bundan dolayı Doğu'da Aristo'nun adı "Hâce-i Evvel/Muallim-i Evvel/Birinci Öğretmen" iken Fârâbî'nin adı, "Hâce-i Sâni/Muallim-i Sâni/İkinci Öğretmen" olarak kalmıştır. Avrupa'da ise Alfarabius olarak bilinir. 80 yaşındayken Şam'da bekar olarak öldü.

Ansiklopedist olarak da göze çarpmaktadır. Aristo'nun fiziği, meteorolojisi, mantığı üzerine zengin açıklamalar yazmıştır. Fizikte, boşluğun varlığını göster-

miştir. Mantığı, tahayyül/fikir ve sübut/isbat kısımlarına ayırmakla büyük kolaylık sağlamıştır.

Çoğu kaybolmasına rağmen; mantıkta 43, metafizikte 11, ahlakta 7, siyaset biliminde 7, müzik, tıp ve sosyolojide 17, tefsirde 11 olmak üzere 117 eseri bilinmektedir.

Füsûsü'l-Hikem adı altında toplanan bazı kitapları Doğu ve Batı'da uzun yıllar ilim kurumlarında ders kitabı olarak okutulmuştur. Kitabı İhsâu'l-Ulûm adlı eseri, bilim sınıflandırılmasını ve temel ilkelerini bir bütün olarak incelemektedir. Fârâbî, birkaç asır boyunca bilim ve ilim üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Akılcılıkla İslam'ı bağdaştırmaya çalışan ilk Türk düşünürü Fârâbî'dir.

Fârâbî, eski Grek felsefesini yorumlayan ve geliştiren bir filozof olarak tanınmaktadır. İslami düşünceye felsefi bir nitelik kazandırmak amacıyla Platon (Eflatun) ve Aristoteles felsefelerini bağdaştırma çalışmaları yaptığından İslam felsefesinin

kurucusu sayılmış, dolayısıyla Aristoteles'ten sonra gelen ikinci öğretmen anlamında "Muallim-i Sâni" olarak anılmıştır.

Fârâbî, "adalet" ilkesini, faziletli toplumun ilk prensibi olarak kabul etmektedir. Burada "Prenslerin aynası" geleneğini oluşturan, Doğu felsefesi ile eski Yunan siyasal düşüncesini birleştiren temel bir ilke ile karşı karşıyayız.

Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf, el-Elfâzû'l-Müstâ'mele fi'l-Mantık* ve *el-Mûsîka'l-Kebîr* adlı eserlerinde Arapça bir kelime veya terimin karşılığında bazen Farsça, Grekçe, Süryânice, ve Soğdca dillerindeki kelimeleri vermesinden, beş altı dili bildiği anlaşılmaktadır.

Tahşîlû's-sa'âde adlı eserinde, kâmil bir filozofun özelliklerini şöyle tespit etmektedir: "Öğrenim sırasında karşılaştığı güçlüklerle katlanmalı, üstün bir zekâ ve kavrayışa sahip bulunmalı; doğruluğu ve doğruları, adaleti ve adil olanları seven, onurlu bir şahsiyet olmalı; altın, gümüş ve benzeri şeylere değer vermemeli, yeme içme konusunda aç gözlü ve nefsanî arzularına düşkün olmamalı, doğruya ulaşmak için azim ve iradesi güçlü bulunmalıdır." (S. 94) Kendisinin, böyle yaşadığı söylenmektedir.

Kindî'nin başlattığı felsefi Meşşâî akıma, kendi inanç ve kültürünün temelini oluşturan **ulûhiyyet, nübüvvet** ve **meâd** akidesinin yanı sıra "Yeni Eflâtunculuk"tan aldığı bazı unsurları katarak eklektik bir sistem kuran Fârâbî'dir.

İhşâ'ü'l-'ulûm'da kendi dönemine kadarki ilimlerin tasnifini yaparak, her ilmin tanımını, teorik ve pratik değerini belirterek, eğitim ve öğretimdeki önemine işaret etmiştir. (İbn Hallikân, V, 155-156) Fârâbî'ye göre dil bilgisi, hatasız konuşmanın; mantık, doğru düşünmenin kurallarını vermektir. Dil bir dış konuşma

ise mantık iç konuşmadır. Bir başka söyleyişle dilin lafızlarla olan ilişkisi ne ise, mantığın kavramlarla olan ilişkisi odur. (*İhşâ'ü'l-'ulûm*, s. 54-63)

En büyük başarısını ise mantık alanında göstermiştir. Fârâbî, yaptığı bir taksimle mantığı "tasavvurat" (kavramlar) ve "tasdikât" (hükümler, önermeler) olmak üzere ikiye ayırır ki, (*Kitâbü'l-Burhân*, s. 19) böyle bir yaklaşım Aristo'da görülmez. Fârâbî'den sonra İslam dünyasında yazılan bütün mantık kitapları bu plana bağlı kalmıştır.

Fârâbî'nin mantığa olan katkısı, bu disiplini sağlam bir terminolojiye kavuşturmanın yanı sıra yaptığı geniş yorumlamalar, ayrıca yaşadığı toplumun düşünce, inanç ve kültür değerlerinden verdiği zengin örneklerle onu geliştirmiş ve bir metodoloji olarak bilim alanında kullanılmasını kolaylaştırmıştır.

Felsefesi... Fârâbî'nin felsefi sistemi, varlığın ilkesini manevi saymakla birlikte, geometri ve mantığı temel alan, fizikten (tabiat ilimleri) geçerek metafiziğe yükselen bir sistemdir. ... Eklektisizm rastgele bir derleme tarzında olmayıp, kendi mantığı içinde son derece tutarlıdır. Bu felsefede bütün kâinat sürekli hareket eden bir dönme dolap şeklinde tasavvur edilecek olursa, inişli çıkışlı bu sistem içinde en ulvisinden en süflisine kadar maddi-manevi, organik-inorganik her varlık türünün yeri ve işlevi belirlendiği için aynı zamanda determinist ve gayeci bir felsefedir. (el-Cem', s. 80)

Fârâbî, kozmik düzende yer alan her varlığı ve meydana gelen her olayı sebep-sonuç ilişkisi içinde yorumlamakta, onun inişli çıkışlı sisteminde bir önceki varlığı bir sonrakinin maddesi, onu da bunun sureti saymaktadır. Ancak iniş, mükem-

melden daha az mükemmele doğru kolay bir şekilde gerçekleştirdiği hâlde çıkış, mükemmel olmayandan mükemmele geçiş tarzında olduğu için zor gerçekleştirmekte ve zaman almaktadır.

Ontoloji. Fârâbî'ye göre insan aklının ulaşabildiği en genel kavram varlıktır. Bu yüzden varlığın tanımı yapılamaz çünkü tanım, cins ve fasıldan oluşur. Varlığı kuşatacak daha külli bir kavram bulunmadığına göre onun tanımını yapmak mümkün değildir. (*Uyûnû'l-mesâ'il*, s. 65)

Fârâbî, varlıkları sınıflandırırken en üstte bulunan, en salt ve en mükemmel olan "ilk sebep"ten (Tanrı) başlayarak basitlik ve mükemmelliğin en alt düzeyinde yer alan ilk maddeye (heyûlâ) kadar iner. (*el-Mesâ'ilü'l-felsefiyye*, s. 108-109).

Vâcib-Mümkün. Fârâbî'nin varlıkla ilgili yaptığı tasniflerden bir diğeri de vâcib-mümkün ayırımıdır. Mutlak olarak varlık kavramı dikkate alındığında varlığın ya zorunlu (vâcib) ya mümkün (zorunsuz) veya imkânsız (muhal) olduğu söylenebilir.

Sudûr teorisiyle Fârâbî, ezeli olanla sonradan olan, değişmeyenle değişikliğe uğrayan, bir ve mutlak olanla çok ve mümkün olan varlıklar arasındaki ilişkiyi belirlemek, böylece bütün kâinatı hiyerarşik bir sistem içinde yorumlamak istemiştir.

Fârâbî, Allah ile maddi kâinat arasında aracı bir güç olarak gördüğü faal aklın dinî terminolojideki Cebrâîl'e tekabül ettiğini iddia ediyorsa da, dinde Allah'tan aldığı vahyi tebliğ etmesi dışında Cebrâîl'e dünyayı idare etme gibi bir görev verilmiş değildir. Filozofun bu konuda Yeni Eflâtuncu ve Sâbîî doktrinlerden etkilendiği düşünülmektedir.

Psikoloji. Modern psikolojinin kurulduğu XIX. yüzyıla gelinceye kadar metafiziğin temel

disiplinlerinden biri sayılan psikoloji, fizyolojiyle bir arada mütalaa ediliyordu. İşaret edilmesi gereken bir nokta da, onun tarafından kullanılan nefis teriminin; biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bütün aktiviteleri ifade ettiği için ruh teriminden daha kapsamlı olduğu hususudur.

Bilgi Teorisi. Fârâbî, bilginin kaynağının duyular olduğunu savunarak, Eflâtun'un "doğuştan bilgi" teorisini reddeder. Ona göre yeni doğmuş bir çocuğun zihni bomboştur fakat düşünme melekelerine ve algı aracı durumundaki duyu organlarına sahiptir. Bu organlar vasıtasıyla çocuk, bilinçsiz olarak dış dünyadan sürekli izlenimler alır. Zaman içinde bölük pörçük ve gelişigüzel oluşan bu bilgi birikimi, şuurun teşekkülü ile ifadesini bulunca bazıları çocuğun bunları doğuştan getirdiğini zannederler. (el-Cem', s. 99)

Ahlak. Fârâbî'nin ahlak felsefesinin temelini, eğitim ve iyi

davranışlar; son hedefini ise mutluluk oluşturmaktadır. İnsan mutlu olmak için yaratılmıştır ve sınırlı da olsa bu mutluluğu tek başına gerçekleştirme güç ve imkânına sahiptir. Şüphesiz her insanın iradeli davranışlarının belli bir amacı vardır. Bu husus araştırıldığında görülür ki insan daima iyi ve mükemmel olanı kendisine amaç edinmekte ve o doğrultuda hareket etmektedir. (Fuşûlü'l-medenî, s. 62; et-Tenbîh, s. 47-49)

Fârâbî'nin ahlak felsefesinde nihai amaç mutluluk olmakla birlikte, tamamen metafizik ve mistik bir kuruntudan ibaret olan bu mutluluk anlayışının, insanın beklentileri ve hayatın gerçekleriyle hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır.

Siyaset. Fârâbî, öncelikle devletin menşei meselesini tartışır. İnsan toplulukları, bir arada yaşama ve devlet denen en üst düzeyde teşkilatlanma fikrini nereden almışlardır? Bu soruya şu cevaplar verilebilir:

- a) Genel varlık planındaki düzeni gören insan toplulukları, kendi aralarında da böyle bir sistem kurmayı düşünmüş olabilirler (ontolojik teori).
- b) Kendi vücudunda kalp, beyin ve çeşitli fonksiyonlara sahip iç ve dış organların koordineli bir şekilde çalışmasını, kalbin beyne, onun da diğer organlara kuman-

da etmesini örnek alan insan-anoğlu devleti gerçekleştirmiş olabilir (biyoorganik teori).

c) İnsan, doğuştan medeni bir varlıktır. Tek başına üstesinden gelemeyeceği ihtiyaçlarını karşılayabilmek için iş bölümünün ve dayanışmanın en yüksek düzeyde gerçekleşeceği büyük çapta bir örgütlenmeyi düşünerek devleti kurmuştur (fıtrat teorisi).

d) İnsan topluluklarının bir arada yaşamasını sağlayacak iki önemli güç vardır: Sevgi ve adalet. Mutlu olma gayesiyle yaratılan insan, mutluluktan tam olarak nasibini alabilmek için adaleti gerçekleştirecek güçlü bir kuruluşa ihtiyaç duymuş ve bu amaçla devleti meydana getirmiştir (adalet teorisi).

Fârâbî, bütün bu özelliklerin bir insanda bulunmasının güç bir şey olduğunun farkındadır. Bu durumda yapılacak şey, aşağıdaki altı özelliği taşıyan yeni başkanın, bir önceki başkanın koyduğu kanunları uygulaması olacaktır. Bu özellikler şunlardır:

1. Bilge olmak,
2. Öncekilerin koyduğu kanun ve töreleri bilmek,
3. Öncekilerin görüş beyan etmediği bir konuda, kanun koyabilecek kadar hukuk formasyonuna,
4. Yeni bir meseleyi çözebilecek üstün zekâya,
5. Kanunları halka kabul ettirebilmek için üstün ikna kabiliyetine,
6. Savaş sırasında aldığı kararları yürütecek irade ve kudrete sahip bulunmak.

Bu üstün niteliklerin hepsi bir kişide bulunmayabilir. O takdirde devleti iki kişi yönetecektir. Bunlardan biri kesinlikle bilge

olacak, öteki ise diğer özelliklere sahip bulunacaktır.

Din Felsefesi. İslam dünyasında henüz felsefe hareketleri başlamadan önce Mu'tezile kelimacıları, din felsefesi alanına giren meseleleri bütün boyutlarıyla tartışıp temellendirmeye çalışmışlardı. Daha sonra bu meseleler, kelamdan felsefeye geçişi sağlayan Ya'kûb b. İshak el-Kindî tarafından farklı bir yöntemle ele alınarak yorumlanmış, Fârâbî ile de en olgun düzeye kavuşturulmuştur.

Etkileri. Genellikle İslam felsefesi tarihinde, Meşşâî okulun İbn Rüşd dönemine kadar olan yaklaşık 250 yıllık geçmişi, ana hatlarıyla Fârâbî felsefesinin izlerini taşır. Onun kurmuş olduğu felsefi doktrin, gerek öğrencileri ve eserleri gerekse onu eleştiren düşünürler kanalıyla kısa zamanda Mâverâünnehir'den Endülüs'e kadar bütün İslam coğrafyasına yayıldı. Fârâbî'nin en seçkin talebesi olan Yahyâ b. Adî, hocasının ölümünden sonra Bağdat Mantık Okulu'nun başkanı sayılıyordu. Onun öğrencilerinden Ebû Süleyman es-Sicistânî, Ebû Bekir el-Âdemî, İsmâ b. Ali, İbn Zû'râ, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, İbnü's-Semh, İbnü'l-Hammâr ve diğerleri tarafından bu doktrin devam ettirildi. İslam müellifleri üzerinde olduğu kadar Orta Çağ Latin yazarları üzerinde de büyük ölçüde etkili olmuştur (İhşâ'ül-'ulûm, mukaddime, s. 14-22).

İttisal, saadet ve nübüvvet nazariyeleri, İhvân-ı Safâ ile İbn Sinâ başta olmak üzere İslam ve Latin Orta Çağ filozofları üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkili olmuştur. Robert Hammond'ın *The Philosophy of Alfarabi: And, Its Influence on Medieval Thought* (New York 1947) adlı eserinde, skolastik felsefenin en ünlülerinden olan St. Thomas ile Fârâbî felsefesinin karşılaştırmasını yapmış ve St. Thomas felsefesinin âdetâ Fârâbî sisteminin bir tekrarı ma-

hiyetinde olduğunu göstermiştir.

Fârâbî'nin, din felsefesinin en orijinal yanını oluşturan nübüvvet nazariyesi, İbn Sinâ tarafından benimsenip geliştirilmiş, Yahudi filozofu İbn Meymûn ile Yeni Çağ filozoflarından Spinoza da, vahiy ve ilhamın muhayyile gücünün bir fonksiyonu olarak gerçekleştirdiğini savunmuşlardır. Öte yandan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Vahdet-i Vücûd felsefesinde varlık mertebeleri

nazariyesinin Fârâbî'ye ait sudûr teorisinden mülhem olduğu genellikle kabul edilmektedir.

Fârâbî hakkındaki ilk modern çalışmalar XIX. yüzyıldan itibaren Batı'da başlamış olup bu çalışmalar; monografiler, armağan kitaplar, eser tetkiki ve neşri, makaleler, konferanslar, tebliğler, tercümeler, ansiklopedi maddeleri, yıllıklar, bibliyografyalar vb. şekillerde Batı ve Doğu ilim dünyasında hâlen devam etmektedir.¹

Eserleri. Fârâbî'den geriye büyük küçük 100'den fazla eser kalmıştır. Zamanla çeşitli araştırmalara konu olan bu eserlerin bir kısmı Latince, İbrânîce, Türkçe, Farsça, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve Rusçaya tercüme edilmiştir.

Fârâbî'nin günümüze ulaşan önemli eserleri şunlardır:

1. el-Medînetü'l-Fadîla (Model Şehir); 2. es-Siyâsetü'l-Mede-

niyye; 3. Kitâbü'l-Mille; 4. İhşâ'ül-'ulûm; 5. Tahşîlû's-sa'âde; 6. et-Tenbîh 'alâ Sebîlî's-Sa'âde; 7. Fuşûlû'l-Medenî; 8. el-Cem' beyne Re'yeyî'l-Hakîmeyn; 9. el-İbâne 'an Ğarazî Aristotâlis fi Kitâbi Mâ Ba'de't-Tabî'a; 10. Me'âni'l-'akl; 11. Risâle fîmâ Yenbağî en Yûkaddem Kable Te'allümü'l-Felsefe; 12. Uyûnû'l-Mesâ'il; 13. Fuşûşü'l-Hikem; 14. el-Mesâ'ilü'l-Felsefiyye ve'l-Ecvibetü 'Anhâ; 15. en-Nûket fîmâ Yeşihhu ve mâ lâ Yeşih-

hu min Ahkâmi'n-Nücûm; 16. et-Ta'likât; 17. ed-De'âva'l-Kalbiyye; 18. Risâletü Zînûni'l-Kebir; 20. Felsefetü Aristotâlis; 21. Felsefetü Eflâtûn; 22. Telhîşu Nevâmîsi Eflâtûn; 23. Kitâbü'l-Hurûf; 24. Risâle fî'l-Halâ'; 25. Vücûbü Sinâ'ati'l-Kimyâ'; 26. el-Elfâzû'l-Musta'mele fî'l-Mantık; 27. et-Tavti'e; 28. el-Fuşûlû'-Hamse; 29. İsâgücî (el-Medhal); 30. Kitâbü'l-Makûlât; 31. Kitâbü'l-İbâre; 32. Kitâbü'l-Kıyâs; 33. Kitâbü'l-Kıyâsi's-Sağîr; 34. Kitâbü't-Tahlîl; 35. Kitâbü'l-Emkineti'l-Muğlata; 36. Kitâbü'l-Cedel; 37. Kitâbü'l-Burhân; 38. Kitâbü Şerâ'iti'l-Yakîn; 39. Kitâbü'l-Hatâbe; 40. Risâle fî Kavânini's-Şîr; 41. Şerh li-Kitâbi Aristotâlis fî'l-İbâre; 42. el-Vâhid ve'l-Vahde; 43. el-Mûsika'l-kebir.

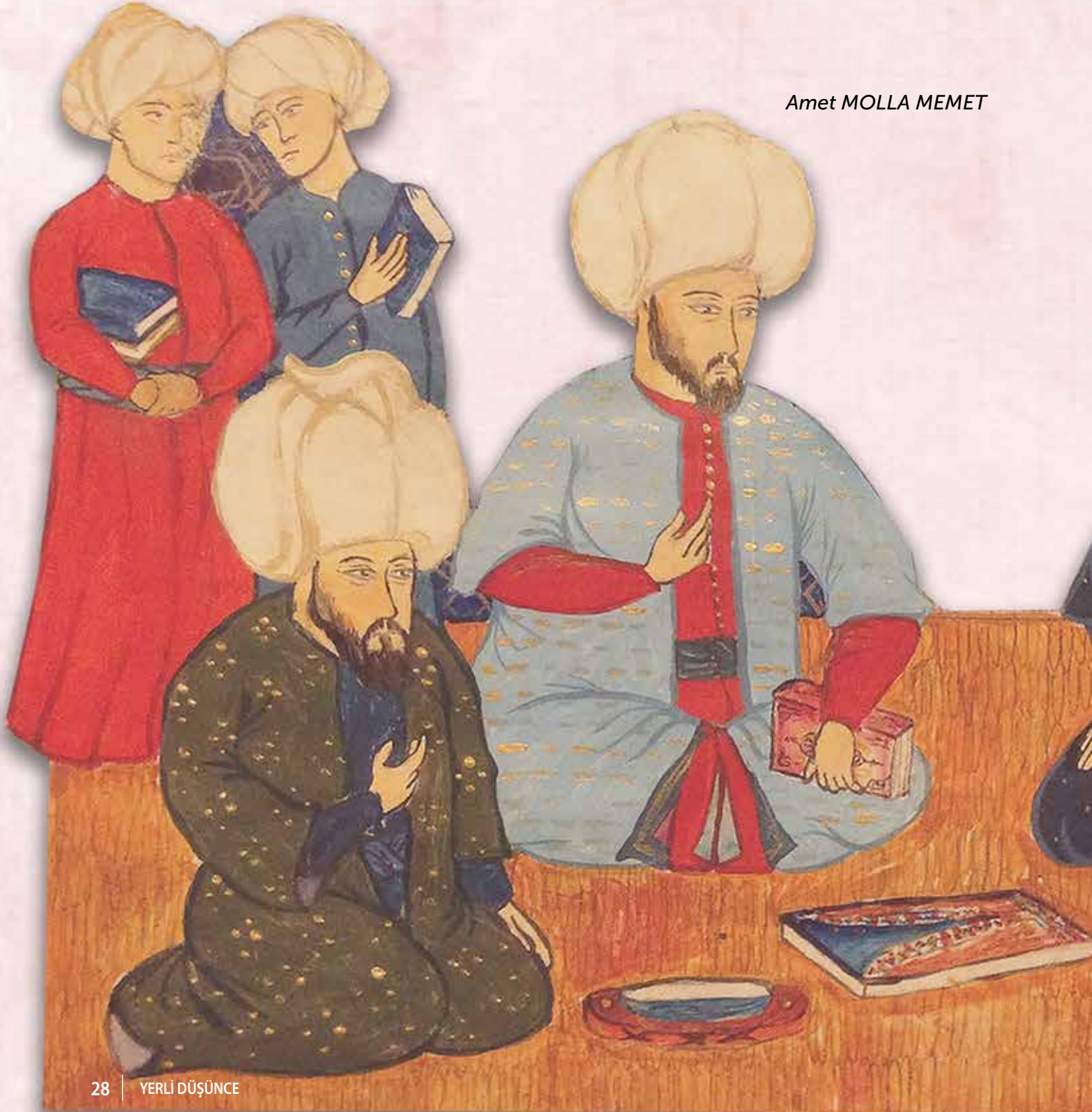
Dipnot:

1. Büyük çapta Mahmut Kaya, TDVİA XII. 145-162'den istifade edilmiştir.

Fârâbî'de

DEVLET VE DEVLET ADAMLIĞI

Amet MOLLA MEMET

Büyük Türk düşünürü Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Turhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî yahut bizim bilip kullandığımız kısa adıyla Fârâbî, takriben 872 yılında Türkistan'ın Fârâb şehrinde doğmuştur. İlk tahsiline memleketinde başlayan Fârâbî, daha sonra Buhara, Semerkand, Merv gibi şehirlere giderek ilim sermayesini ziyadeleştirmeye çalışmıştır. Bilahare dönemin her açıdan kültür merkezi sayılan şehri Bağdat'a yerleşen Fârâbî, uzunca bir müddet burada kalmış, hükümdarlar ve ulema sınıfıyla yakın dostluklar kurmuştur. Ömrünün sonlarına doğru, ebedî istirahatgâhı olacak Şam'a hicret edip, 950 senesinde fani âleme gözlerini yumarak sonsuzluk yurduna uyanmıştır.

Fârâbî gibi pek çok ilim ve fikir insanının cihanşümül bir kıymet olmasının elbette özlerinde var olan ilmî istidat ve gayret yatar. Fakat bir nüans daha vardır ki o da seyahat etmek, farklı ülkeler şehirler görmek ve muhtelif ilim erbabından istifade etmektir. Şu hakikattir ki kişinin ufku, yaşadığı yer kadardır. Ufku genişletmek; arzi gezmek, görmek ve farklı marifet pınarlarından beslenmekle

olur. Nitekim Hak Teâlâ Kitab-ı Kerim'inde, *"De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) âhiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kadirdir."* (Ankebut, 20) buyurur.

Fârâbî, sadece Türk-İslam milletinin fahri değil, tüm insanlığın ortak değeridir. Fikirleri ve eserleriyle beşeriyeti aydınlatan, bu sebeple de "Muallim-i Sâni" unvanıyla anılan Fârâbî; felsefeden musikiye, mantıktan matematiğe, metafizikten medeniyete doğru genişleyen pek çok sahada otorite konumundadır. Ondan tebarüz etmiş en mühim mevzu, kuşkusuz eserinin de ismi olan "Medînetü'l-Fâzıla" yani "Erdemli Şehir"dir. Buna, ideal devlet yapısı demek de mümkündür. Devlet şeklinden idaresine ve idarecide bulunması gereken vasıflarına kadar bu silsile, insanın varlık değerine yakışır ideal idare biçimidir. Çünkü insan, Allah'ın yarattığı en son ve bilgiye dayalı iradesini kullanabilen tek varlıktır. İnsanın elde ettiği bilgileri pratiğe dökebilmesi için bir toplum içinde yaşaması icap eder. İnsani faziletlerin zuhur etmesi için bireyin başka bireylerle sürekli münasebet hâlinde olması lazımdır. Bir kişi yalnız başına iken yalan söylese ne olur söylemese ne olur. Zira yalan söylemeyip doğruyu konuşmak faziletli bir davranıştır. Toplum âdeta bir vücut gibidir, her

birey de vücudun bir organı mesabesindedir. O vücudun beyni, idare edicisi ise devlettir.

Fârâbî, yapısına göre devletleri üçe ayırır:

1. Aşiret Devleti: Belli bir grubun yönettiği devlet.
2. Ulus Devlet: Belli bir topluma ait devlet.
3. Büyük Devlet (İdeal Devlet): Bu evrensel yeryüzü devletidir. Tüm insanlığı çatısı altında toplar ve tüm erdemlerin açığa çıktığı devlet biçimidir.

Amaçlarına / Yönetimlerine göre devlet çeşitlerini ise Fârâbî, şöyle tasnif eder:

1. Erdemli Devlet: Yöneticisi bilge kral olan, mutluluğu en üst düzeyde yaşayan devlet.
2. Cahil Devlet: İlah, erdem, iyi yönetim tanımayan devlettir.
3. Fâsık Devlet: Allah'ı, iyi yönetimi bilen fakat gereklerini yerine getirmeyen devlettir.
4. Mürtet Devlet: Önce erdemli iken sonra bunları terk edip değişen devlet.
5. Sapkın Devlet: Allah, adalet, erdem ve iyi yönetim gibi konularda yanlış bilgiye sahip devlet.

Fârâbî, devletin biçimi ne olursa olsun adaleti sağlamak için var olduğunu söyler. Fetih, egemenlik, toprak hırsı ve ganimet toplamak bir devletin amacı olmamalıdır.

Adalet, herhangi bir erdemın diğer insanlarla ilişkide ortaya çıkmasıdır. Devletin ve devlet yöneticisinin ilk önce sahip olması gereken temel şartı adalettir. Yönetici ve yönetim kadrosu adil olursa devlet de adil olur.

Toplumları en iyi idare edenler peygamberlerdir. Peygamberler arasındaki en iyi yönetici ise Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). O, "Reisü'l-Evvel"dir. Devamında ise onun izini ve sünnetini takip edenler gelir.

Bir ülkenin yönetiminin başında tek bir kişi olmalı ve onun altında tertip edilecek yardımcıları bulunmalıdır. Nasıl ki evrenin idaresinde yegâne hâkim Allah (cc) ise ve idarede görevlendirdiği melekler mevcutsa, ülkenin başkanı da bir olmalıdır. Başkandan sonra yardımcı ve yönetim kadrosu sıranır.

Fârâbî'ye göre bir yöneticide bulunması gereken 18 vasıf vardır. Bunların 12'si doğuştan gelir, 6'sı ise sonradan kazanılır. Bu evsaktan en çoğuna sahip kişi yönetici olmalıdır. Özellikler şunlardır:

1. Bedenen mükemmel olmalıdır. Uzuvarları tam ve eksiksiz bulunmalıdır.
2. Zeki ve kavrayışı keskin olmalıdır.
3. Hafızası güçlü olmalıdır.
4. Uyanık olmalıdır.
5. Hitabeti iyi olmalıdır.
6. Öğrenmeyi ve öğretmeyi sevmelidir.
7. Yeme, içme ve zevk veren şeylere kendini fazla kaptırmamalıdır.
8. Doğruluğu sevmeli, yalancılıktan nefret etmelidir.

9. Onurlu olmalıdır. Her şeye tamah etmemelidir.
10. Adaletli ve akil kişileri sevmeli, zulüm ve zalimlerden nefret etmeli, toplumunu baskı altında tutmamalı, liyakate önem vermeli, ailesi ve tanıdıklarını kayırmamalıdır.
11. Ruhsal ve bedensel olarak mutedil mizaçta olmalıdır. Ne fazla şakacı ne de aşırı ciddi olmamalıdır. İfrat ve tefritten uzak durmalıdır.
12. Ne çılgınlık derecesinden cesur ne de korkak olmalıdır. Azimli olmalıdır.

Sonradan kazanılan altı haslet ise şunlardır:

1. Hakîm, bilgili ve filozof olmalıdır.

2. Daha önceki bilgi liderlerin koyduğu kuralları bilmeli, kendi dönemi için uygulayacak varsa onları kullanmalıdır.
3. Kendinden önceki eksik hükümlerle devam etmemelidir. Eksik hükümleri kaldırıp yeni hükümler getirmelidir.
4. Daha önceleri mevcut olmayan fakat onun zamanında ortaya çıkan sorunlara akıl yürüterek toplumun menfaatine uygun yasalar çıkarmalıdır.
5. Eskilerin akıl yürütmelerini bilmeli, nasıl sonuca ulaştıklarını öğrenmeli ve bunları kullanmalıdır.

6. Harp ve askerî ilimleri bilmelidir.

Birleşmiş Milletlerin 2020'yi "Fârâbî Yılı" ilan etmesi hasebiyle yâd ettiğimiz Fârâbî, maalesef pek çok düşünür, ilim adamı ve şairimiz gibi toplumsal hafızamızdan çıkarak nisyan kuyusuna düşme bedbahtlığına duçar olanlardandır. Bir milleti ayakta tutan, içinde yetişmiş münevverleridir. Biz, o aydınlıktan uzaklaşırsak, kendimizin olmayan sahte parlaklıklara aldanır ve zamanla kendimizden de uzaklaşırız. Bu vesileyle Fârâbî ve onun gibi ilim ve irfan ocağımızı uyandırmış âlim, ârif ve mütefekkirlerimize yüce Hak'tan rahmet diliyor, nisanın tezekküre tebdili için niyaz ediyorum.

FÂRÂBÎ

Medînetu'l

Dijital

Doç. Dr. Kemal ÖZKURT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölüm Başkanı

Liseli yıllarımızda felsefe dersi hocamızın tavsiyesiyle Gazzâlî'nin "el-Munkızu mine'd-dalâl" adlı eserini okumuş ve çok da keyif almıştık. Lise bilgimizle okuduğumuzdan tam olarak ne anlamıştık hatırlamıyorum ancak Gazzâlî'yi sevmiştik. Bununla birlikte, tarihimizin yetiştirdiği büyük düşünürlerden Fârâbî, İbn-i Sina da bizim için önemliydi. Ancak daha sonra öğrenecektik ki, bizim için o yıllarda her biri altın değerinde olan insanlar arasında ciddi manada fikrî karşıtlıklar var ve biri kendinden önceki iki büyük fikir adamını en ağır şekilde eleştirmişti.¹ Bu eleştiriler de "senin gibi düşünmüyorum", "görüşüne katılmıyorum" basamaklarından başlayıp "işte burada dinden çıktın"² derecesine varan eleştirilerdi. Gazzâlî, ken-

dinden önceki bazı İslam filozoflarının bazı noktalarda hak yoldan saptıklarını söylüyor ve onların yolunda yürüyen çağdaşlarını dinden çıkma tehlikesine karşı uyarıyordu. Hâlbuki Gazzâlî'nin bu tenkidine maruz kalan Fârâbî'nin, sadece el-Medînetu'l-Fâzıla adlı eserine baktığınızda bile, O'nun erdemli, huzurlu bir toplum için sağlıklı bir imana sahip bireyleri ön şart olarak gösterdiğini anlamaya yetecektir.³

Müsâdeme-i Efkâr

Namık Kemal, henüz "*Barika-i hakikat, müsâdeme-i efkâr-dan çıkar.*" sözünü söylemeden asırlar önce, müsâdeme-i efkâr faaliyeti bu topraklarda icra ediliyordu. Fikirlerin çatışmasından hakikat ortaya çıkacak ve o da

bizim yürüdüğümüz yolu aydınlatacaktı. Galiba tarih boyunca en iyi yaptığımız şeylerden biri de birbirimizi eleştirmek-tir. Ancak bunca "müsâdeme"⁴ye rağmen bir hakikat kıvılcımı ortaya çıkaramamışsak, ortada bir yöntem hatası var demektir. Bunca meşakkatten sonra geriye kalan sadece eleştiri külliyatı olmamalıydı. Fârâbî'yi ve İbn Sina'yı da seviyoruz, onlara şu konulardaki görüşleri küfrü muciptir diyen Gazzâlî'yi de. Abdülhamid Han'ı da seviyoruz, muhalifi Enver Paşa'yı da ve ona hain, korkak diyen Âkif'i de. Birbirlerini sevmeyen insanların hepsini birden sevmek de sonraki kuşakların önceliklere borçları olsa gerek.

Tekrar, Yeniden, Bir Daha

Son birkaç yüzyıldır, içine düştüğümüz durumdan kurtulmak için defaatle, aslına dönerek ideal toplumu yeniden kurma deneyimi yaşayan, içinde bizim de yer aldığımız geniş anlamdaki İslam toplumu bu defa daha büyük ve zorlu bir sınavla karşı karşıya. Bu kez sadece biz değil bütün dünya, bütün devletler kendilerini sorgulayıp yeniden kurulma sınavı ile yüz yüze.

Bugüne kadarki tecrübelerde güçlü olan devletler, zayıflara yön verir, onlara bazı şeyleri dikte ettirirler, onların dönüşümünü sağlarlardı. Bu defa bütün dünya birlikte kurulacak. Zira tüm insanlık, birlikte ve aynı sınavdan geçiyor. Soruların ve cevapların aynı olduğu bir sınav. Büyük bedeller ödenen bu sınav sonrasında kurulacak yeni dünyada eski hatalar tekrar edilmezse tüm insanlık birlikte kazanır.

Yol Haritası

Toplumsal olarak yol haritasının yeniden çizildiği bu dönemde, eğer doğru olanı yapamazsak yüzyıl daha kaybedeceğimiz gerçeğini unutmamalıyız. Geçmiş tecrübeye kulak vermek, böylesi zamanda yapılacak en sağlıklı şey olsa gerek. Bundan bin yıl kadar önce sağlıklı bir toplumun fikrî temellerini atmaya çalışan Fârâbî, "Fâzıl şehir

reisinin meziyetleri hakkında" başlığıyla 12 madde sayar. İlk bakışta, eyvah bu 12 özelliği taşıyan lideri nereden bulacağız deyip ümitsizliğe düşmemek elde değildir. Ancak biraz okuduğunuzda Fârâbî'nin, "bir reiste bulunması gerekir" dediği özelliklerin, aslında sıradan bir Müslüman'da bulunması gereken özellikler olduğunu görüyorsunuz. Okumanızı biraz daha ilerlettiğinizde Fârâbî'nin, belki de ideal bir toplumun aslında ideal insanlardan oluşacağını söylediğini anlamaya başlıyorsunuz.⁵

Bir toplumdaki fertlerin tamamının en üst düzeyde bilgi ve beceriyle donanımlı olmaları imkânsız olduğu kadar gereksizdir de. Nitekim Fârâbî, "Zira şehirdeki sanatların çoğu, riyasete değil, hizmet etmeye mahsusturlar. Zaten insanların çoğu da hizmet etmek için yaratılmışlardır." diyecektir.⁶

Fâsık Şehir, Günahkâr Toplum

Fârâbî'nin tarif ve tasnifinde, bizim içinde yaşadığımız topluma maalesef en çok uyan isimlendirme Fâsık Şehir'dir. Fâsık Şehir, düşüncesi itibariyle fazıl şehirden fark edilmez. Ulu ve aziz Allah'ı... fazıl şehir halkının bildikleri, inandıkları her şeyi bilirler. Fakat işleri, cahil şehir halkının işleridir.⁷ Bu yüzden de, cahil şehir halkından çok daha acınacak hâldedir. Zira "Bilmeyen" in yapmaması, derece bakımından "bildiği" hâlde yapmayandan bir kat da olsa üstündür.

Medînetu'l-Dijital. Fârâbî, *el-Medînetu'l-Fâzıla* adlı eserini bugün yazsaydı muhtemelen Erdemli Olmayan Şehir başlığı altında "Dijital Toplum" diye alt başlık bulunurdu. Bu toplumu tanımlarken de: Onlar, tefsir derslerini bile sanal ortamda yaparlar derdi. Mizah yönü bir tarafa fakat sosyal medyada çok kısa bir zaman dilimi içerisinde, yüzlerce okuma gruplarının kurulduğunu görünce dehşete kapılmamak mümkün değil. Sanal dünya-

ya, sanki yüzlerce yıllık bir gelenekmiş ve zaten genlerimizde varmış gibi hiç zorlanmadan adapte olmamız, onlarca tez çalışmasına konu olacaktır herhâlde. Bir yandan "bir güç, bizi dijital ortama çekmeye çalışıyor", hayatımızı dijital hâle getirmeye çalışıyor iddiaları⁸; öte yandan bu duruma direnmek bir yana, kurgulayanların bile inanmayacakları bir hızla mevzuya uyum sağlamamız söz konusudur.

İnsan olarak hayatı ve doğayı, bir koronavirüsten daha çok sevmek zorundayız. Uzmanlar, bu virüsün maksadının varlığını sürdürmek ve çoğalmak için uygun ortamlar aramak olduğunu, bu yüzden insana bulaştığını, insandaki savunma sistemine karşı mücadele verdiğini söylemektedir. İnsan ise, kendi eliyle kendi sonunu hazırlamakla meşgul. Nasıl mı? Sosyal hayatı da dâhil olmak üzere hayatın her alanında "yapay zekâ" denen dijital makinelerle yer açarak, insanı hayatın dışına iterek.

Talea'l-Bedru Aleynâ

Mekke'den Medine'ye hicret eden Hz. Muhammed'i (s.a.v), Medine'deki Müslümanlar sevinç içinde "Taea'l-Bedru" diyerek karşılamışlardı. "Ay doğdu üzerimize." demişlerdi. Dünya çapında bir felaket⁹ olan Covid-19 dolayısıyla yaşadığımız zor günlerin sonrasında, tünelin ucunda bir ışığın görüldüğü yetkililerce ifade edilmektedir. Bizler de âdeta "Çağrı" filminin bir sahnesinde olduğu gibi,

yollara dökülmüş Hz. Peygamberin gelişini bekleyen Medine'deki Müslümanlar misali, virüs sonrası günleri bekliyoruz.

Dipnotlar:

1. Ölüm tarihleri itibariyle: Fârâbî 950, İbn Sina 1037, Gaz-zâlî 1111.
2. Üç konuda filozofların küfrüne hükmeder, İmam Gazali, Tehâfüt el-Felâsife Filozofların Tutarsızlığı, Terc. Bekir Karlığa, Çağrı Yay., İstanbul 1981, s. 212.
3. Fârâbî, El-Medinetü'l Fâzıla, Çev. Nazif Danışman, MEB Yay., Ankara 2001, s. 15-31.
4. Fikrî çatışma.
5. Mütedeyyin olma hâli, erdem ve fazilet sahibi olmayı hariç tutarsanız Fârâbî'nin Liderde aradığı vasıflar Tek Parti Dönemi yöneticilerini tasvir eder gibi bir yanlış algıya kapılmamak mümkün değildir. Fârâbî, El-Medinetü'l Fâzıla, s. 84-85.
6. Fârâbî, El-Medinetü'l Fâzıla, MEB Yay., Çev.: Nazif Danışman, Ankara 2001, s. 84.
7. Fazıla, s. 90-93.
8. Son zamanlar artan bir hızla bazı çevrelerce "komplo teorisi", taraftarlarınca "sosyal analiz" olarak dillendirilen bir yöntemle, topyekûn bir şekilde insanlığın kontrol altına alınmak için dijital ortamlar devreye sokulmaktadır.
9. Minarelerden sürekli duyduğumuz, "Değerli vatandaşlarımız. Dünya Sağlık Örgütü'nün Pandemi ilan ettiği Koronavirüsün..." diye başlayan anonsların bir an önce hayatımızdan çıkması ve en kısa zamanda camilerde tekrar cemaatle namaz kılınmaya başlaması ümidiyle.

MUALLİM-İ SÂNÎ EBÛ NASR EL-FÂRÂBÎ FELSEFEDEN MATEMATİĞE ÇOK YÖNLÜ BİR İLİM ADAMI

*Prof. Dr. İlkey ERDOĞAN ORHAN
Gazi Üniversitesi,
Eczacılık Fakültesi Dekanı*

Gerçek adı Ebu Nasır Muhammed İbn el-Farah el-Fârâbî olan ancak Fârâbî olarak bilinen ünlü Müslüman bilim adamı, Avrupa’da ise “Alpharabius” olarak bilinmektedir. M.S. 872 yılında Türkistan’da doğduğu ve 951 yılında vefat ettiği bilinen Fârâbî, çok yönlü bir filozof ve bilim adamıdır. Zira fen bilimlerinden felsefeye, mantıktan sosyolojiye, tıbbı ve matematiğe, hatta müziğe kadar pek çok alanda ilim sahibidir ve çok kıymetli katkılarda bulunmuştur. Abbasi Halifeliği döneminde yaşayan ünlü filozof ve bilim adamı, birçok ülkeye seyahatler yapmış, eğitimini tamamlamak için 901-904 yılları arasında Bağdat’ta bulunmuştur.

Aristoteles’ten sonra mantık alanında yaptığı araştırmalar ve bilgisi ile ün salan ikinci bilim adamı olarak önemli bir toplum teorisyeni olarak nitelendirilmiş, hatta bu alanda “ikinci öğretmen” olarak tanımlanmıştır. Aristoteles ve Platon’un felsefi düşüncelerini, kendine özgü bir şekilde İslam felsefesine uyarlamıştır. Örneğin İspanya’da, Platon (Eflatun) ve Galen’in metnlerinin yanı sıra Fârâbî, İbn Sînâ, El-Râzî, İbn-i Rüşd, İbni Baca ve İbn Tufeyl gibi Müslüman bilim adamlarının metnlerinin de çevirisi yapılmıştır. Hatta Aristoteles ve Fârâbî’nin felsefe metinleri, bizzat İbni Baca (523-1138) tarafından İspanyolcaya da tercüme edilmiştir. Fârâbî aslında, “Müslüman bilim adamlarının metnlerinin ve bulgularının özgün olmadığı, hepsinin eski Yunan medeniyetinin bilgilerinden esinlendiği” şeklin-

deki görüşü; özgün düşünceleri ile çürüten âlimlerden biri de olmuştur. Kendi sözleriyle Fârâbî, felsefenin önemini, *"felsefe öğrenmekteki amacının yüce Yaratan'ı bilmek"* olduğu şeklinde belirtmiştir.

Ayrıca Fârâbî'nin temel uğraş alanlarından biri de siyaset olmuştur ve özellikle liderlik veya devlet başkanlığı mevzuları üzerinde durmuştur. Liderliğin Allah vergisi bir yetenek olduğuna inanmakla birlikte, eğitimin de önemine inanmıştır. Fârâbî'ye göre; erdemli bir siyasi lider, toplumu ahlaka yönlendirirken; erdemsiz bir siyasi lider ise insanları ahlaktan ve hem dünyevi hem de manevi düzeydeki saadetten uzaklaştıracaktır. Fârâbî, insanın doğası gereğince toplumsal ve siyasal bir varlık olduğunu kabul etmektedir. Yine onun felsefesine göre; bir araya gelen insanların iş bölümü yaparak üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirmeye çalıştıkları toplumlar, "medenî toplumlar" olarak kabul edilebilirler. Fârâbî'nin kendi felsefesinde, Platon ile benzer görüşü paylaşarak; toplumda iş bölümü ve ihtisaslaşmayı çok önemli hususlar olarak gördüğü göze çarpmaktadır. Eğitim felsefesindeki bakış açısına göre de Fârâbî, her insanın toplumsal sınıfına, kabiliyetine ve zekâ potansiyeline göre eğitim aldığını ifade etmiştir.

Diğer yandan Fârâbî'nin matematik alanına en önemli katkısı, matematik terimlerinin tanımları üzerine olmuştur. "Teknik Geometri" adlı eserinde, geometrik cisimlerin ve problemlerin orijinal çizimleri ile çözümlerini anlatarak geometri alanına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Fârâbî, aynı zamanda müzik üzerine de "Kitab'ül-Musika" (Müzik Kitabı) adlı bir kitap yazmıştır. Müzik sanatı ve bilimi üzerine büyük bir uzman olup, müzik notaları bilgisine katkılarına ilaveten bazı müzik aletleri de icat etmiştir. Eserlerinin çoğunun kaybolmasına rağmen, Fârâbî'nin mantık üzerine 43, metafizik üzerine 11, ahlak üzerine 7, siyaset bilimi üzerine 7, müzik,

tıp ve sosyoloji üzerine 17 ile tefsir üzerine de 11 adet olmak üzere 117 civarında eseri bulunduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak, şahsım adına haddim ve uzmanlık alanım olmayarak kaleme aldığım ve Fârâbî hakkında bilmediğim pek çok şeyi de öğrendiğim bu yazı vesilesi ile Fârâbî'nin hayat öyküsünden günümüzün bir bilim insanı olarak kendimize de bazı dersler çıkarmamız gerektiği kanısındayım. Zira günümüzde bilim insanları olarak, sürekli belli alanlarda uzmanlaşarak; sosyal, sağlık ve fen bilimleri gibi daha alt alanlarda ayrılarak, diğer alanlarda bilgi sahibi olmayı pek de gerekli görmemekteyiz. Hâlbuki Fârâbî gibi kadim bilim adamları, ömürlerini müzikten matematiğe, felsefeden tıbbı kadar her alanda ilim öğrenmeye ve uzmanlaşmaya adanmış ve bu alanlarda çok önemli eserler üreterek dünya bilim tarihine geçmeyi ve günümüze bırakmayı başarmışlardır. Fârâbî gibi tarihimizde önemli izler bırakmış bilim adamlarının veya diğer bir deyişle âlimlerin (ilim sahiplerinin) hayatlarından, çalışma disiplinlerinden, bilime olan bitmez heveslerinden, hayat boyu öğrenme çabalarından ve üretkenliklerinden kendimize de pay çıkarmamız ve örnek almamız en büyük temennimdir.

Kaynaklar

- Demirel İ. "Fârâbî'nin felsefesinde bilgi, bilim, ahlak ve siyaset meseleleri". Keşf-i Kadimden Vaz'-ı Cedide İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi. (Editörler; Özcoşar İ, Karakaş A, Öztürk M, Aslan S), Divan Kitap, 1. Baskı, 2019.
- Halilovic S. Islamic civilization in Spain – a magnificent example of interaction and unity of religion and science. *Psychiatria Danubina*, 29(Suppl. 1):64-72, 2017.
- Eastwood B. Al- Fârâbî on extramission, intromission, and the use of platonic visual theory. *Isis; An International Review Devoted to the History of Science and its Cultural Influences*, 70(253), 423-425, 1979.

TÜRKİSTANLI YILLARIMDA

“Erdemlerin En Büyüğü Bilimdir”

SÖZÜYLE BİLİM YOLUMUN İLHAMI FÂRÂBÎ ATAMA YOLCULUK...

Dr. Fatma SÖNMEZ

*Türkistan Saygın Vatandaşı
Kırık Kala Yüksek İhtisas Hastanesi
Başhekim Yrd.*

Kazakistan-Türkistan-Otrar (Fârâb)
Nisan-1995

Tıp Fakültesi okumak en önemli hedeflerimdendi, Rabbim nasip etti... Doğup büyüdüğüm topraklarda değil de, hekim olma hedefimdeki farklı niyetlerimden dolayı Rabbim beni Ata topraklarına bu eğitim için sevk etti... Hekim olmak istiyordum, hem de çok istiyordum ama ben; iyi, merhametli bir hekim olmak, aynı zamanda bilimin ışığı ile manevi ilimleri harman eden bilim insanı olmayı hedefime niyet olarak almıştım. Tek taraflı teorik bilgileri okuyarak, eşrefi mahlukata, insana manasız bakmak değil; şifa için kapıma gelmiş olanın ruhuna inmek, hâline mana katmak, gönlüne dokunmak, onu toplum içindeki bunalmışlığından çıkarabilmek ve bunları bilim yolunda öğrenmek istiyordum. İşte bu niyetler için çok isabetli topraklardaydım. Bilim ve Maneviyatın Merkezi (ortalığı) Ulu Türkistan'da (YESİ), bizzat kendi havasında yaşayarak idealimi gerçekleştirecek, üstelik binlerce talebeyi, bilim ve maneviyat yolunda yetiştiren Hoca Ahmet Yesevî Atamın adıyla kurulmuş bir üniversitede tıp okuyacaktım. Bir yandan teorik eğitimleri, alanının en başarılı bilim insanlarından alacak, diğer yandan ise; öğrendiklerimizin temelinde bu ışığın sahipleri Atalarımızın yaşadığı topraklarda bulunmanın ayrıcalığı ile onların hayatını daha yakından inceleyecek, yerinde araştırmalar yapacak,

hatta belki de onları en iyi anlatacak tarihî kişiliklere bile rastlayabilecektim. 90'lı yıllarda bizzat bulunarak yaşamayı baht saydığım Türkistan ve beraberindeki coğrafya ile ilgili araştırma yapılabilir eserler kısıtlıydı, zira yeni bağımsızlığını kazanmış Türk coğrafyalarındaki eserler alfabe ve dil öğrenmeyi gerektirirken, henüz hayatımızda olmayan internet, geniş bir araştırma yapmayı da kısıtlıyordu. Aslında bu olumsuz gibi görünen şartlar; birebir ilişkileri, yerinde inceleme ve gözlemleri de beraberinde getiriyordu.

Şimdi Türkistan'da yaşadığım yıllarda, itinayla kaydettiğim notlarla Fârâb (Otrar) yolundaki anılarımı ve beraberinde Fârâbî Atamızın hayatıyla ilgili bilinmeyenleri paylaşmak istiyorum:

"...Tıp Fakültesi eğitiminden önce aldığımız 'dil eğitimi ders yılı' tamamlanmış ve artık beyaz önlüklerimizi giyerek hekim olma yolunda sınırları çok geniş, hatta sınırsız bir bilim yolculuğuna çıkmıştık, yirmi dokuz Türk bölgesinden gelen arkadaşlarla. Zorlu ama bir o kadar da zevkli, heyecan dolu bir yolculuktu bu. İnsan vücudunu tanımayla başlamıştık bu yolculuğa, iyi tanımalıydık ki, iyi sahip çıkalım şifa eli olmadan var olan sağlık bütünlüğüne. Ders hocalarımızın her biri kendi alanında birbirinden kıymetli, öyle ki, ufkumuzu açacak soru ve konularla bizi geliştiriyorlar... Öz değerlerimize, bilim yolundaki Atalarımıza da yönlendiriyorlar, dersten arta kalan zamanlarımızda uzun uzun anlatıp, kitaplarını da tavsiye ediyorlardı. Çok bahtlı hissediyordum bu manada kendimi ki, bilim ve maneviyatı harman edip asırlardır yolumuzu aydınlatan Atalarımın diyarındaydım. Onlardan bir tanesi de; Kazakistan'daki geniş ilişkileri ile tanınmış bir sima olması ve birden fazla üniversite eğitimi alması, aldığı eğitimlerle ilgili uzmanlık alanlarındaki araştırma ve çalışmalarını itibarıyla üniversitemizin Eğitim-Kültür-Koordinasyondan sorumlu rektör yardımcılığını yapan, hâlihazırda da hiç kesilmeden baba-kız misali ilişkilerimizin devam ettiği Prof. Dr. Kulbek ERGÖBEK'ti. Bizim daim yol göstericimiz... İşte bu hafta sonu, o ve bulunduğu coğrafyanın tarihî-kültürel manasını bilen, daha da çok öğrenmek adına gayretli olan küçük bir grup arkadaşımınla Fârâb (Otrar) yolculuğu yapacağız."

Prof. Dr. Kulbek Agay'ımız, alışageldiğimiz akademik kimlik ve makam sahibi yapıların çok ötesinde bir kişi. Çok mütevazı, mesela; sanki uzaklardan gelmiş, kıymet verdiği konuklara en iyi ev sahipliğini yapmak istercesine her hâli... O, mütevazılığın ötesinde bilim ve tarih alanında Kazakistan'da ilklerle tabir edilen eserlerin sahibi, kendi yazdığı pek çok kitabın yanında, el yazma eserlerin de içinde bulunduğu, bölgenin sayılı kütüphanelerinden biri de olan kütüphane-ev-kitap ortalığı adı veri-

len bir merkezin de sahibiydi. İşte böyle yaşayan bir tarih bilimci ile yine onun mihmandarlığında, tarihimizin can bulduğu merkezlerden birine; tarihî Otrar şehrine yolculuk, kat be kat heyecan veriyordu doğal olarak insana... Küçük bir dolmuşla çıkıyoruz yolculuğa, gideceğimiz yer yaklaşık 175 km., iki saati aşan bir sürede ulaşacağız inşallah Otrar'a... Yolculuğumuz esnasında Kulbek Agay'ımızın doyumsuz tarih bilgisi rehberlik etmeye başladı hepimize:

"Gideceğimiz ve bugün sizi gezdireceğim şehir (kala) tarihî Otrar şehri. Otrar şehri en çok Fârâbî ile bilinip, Fârâb olarak anılsa da, Ahmet Yesevî Atamızın ilk hocası Arslan Baba (Arstanbab) ile de hürmet bulan bir diyardır. Bugün ben size bilim dünyasında adından övgüyle bahsettiğimiz ve yolumuzu aydınlatan yegâne ışıklardan biri olarak Atamız olmasından kıvandığımız Fârâbî Atamızı anlatacağım. Onun yaşadığı ve yaşattığı topraklara geçmeden, hemen bu yakasında Arslan Baba'mızı ziyaret edip duasını alacağız..." diyerek sözlerine başladı. Can kulağı ile hatta hiç sözünü kesmeden dinliyor, bir yandan da kısa notlar alıyorduk unutmamak için. Asfalt olmadığı için engebeli bir yol güzergâhında not almak çok kolay olmasa da, sohbetin akıcılığı ve bir tarih yolculuğunu canlı şekilde yaşamak, o zorlayan şartların hepsini unutturuyordu. Artık konu da, söz de ustasındaydı:

"Balalarım, El-Fârâbî Atamız, Türkistan'ın Fârâb şehri -bugünkü Kazakistan sınırları içinde eski bir şehir olan Otrar- yakınlarındaki Vesiç'te 871-72 yılında doğdu. Sâmânîler Devleti'nin hâkimiyetinde iken zamanın çok önemli bir eğitim ve kültür merkezi durumunda bulunan Fârâb'da eğitim müfredatının ve dinî eğitim dilinin Arapça, Farsçanın da kısmen edebiyat dili olarak okutulduğu ve bunlara dayanılarak bu ortamda Fârâbî'nin iyi bir tahsil gördüğünü biz anlıyoruz. Ancak aldığı eğitimlerle ilgili mesela Yesevî Atamızda bildiğimiz gibi, bu eğitimin ayrıntıları ve hocalarının kimler olduğu hakkında elimizde ayrıntılı bilgi yok. El yazma ilk kaynaklarda, El-Fârâbî'nin buradaki tahsilini tamamladıktan sonra bir süre kadılık yaptığı fakat ilim ve kültürün tadına varınca mesleğini terk ederek kendisini ilme verdiği, memleketinden ayrıldığı ve bundan sonrasında ise neredeyse hayatı boyunca devam edecek olan bir ilim seyahatine başladığı bütün kaynaklar tarafından belirtilmektedir. Fârâbî'nin bu akademik seyahat esnasında önce Buhara, Semerkand, Merv ve Belh gibi kendi bölgesinin önemli ilim ve kültür merkezlerini ziyaret ettiği, daha sonra Bağdat'a vardığı düşünülmektedir. Bağdat'a gittiğinde kırk yaşını geçmiş bulunuyordu. Dönemin en büyük dil bilgini ile Bağdat'ta buluşması ve karşılıklı olarak birbirlerinden istifade

etmiş olmaları, Fârâbî Atamızın daha önce çok iyi yetişmiş olduğunu gösterir.”

“Biz burada, Fârâbî Atamızın hayatından kesitler konuşurken aynı zamanda onun hayatındaki izlerinden kendi ilim yolumuzdaki gayretlerimize de pay çıkarabilmeli ve kendi gayret haritamızı çizmeliyiz Balalarım... İşte buraya kadar olan kısmında biz, onun babasıyla birlikte küçük yaşta Bağdat’a gittiği ve Arapçayı burada öğrendiği yolundaki rivayetlerin tutarlılığının da olmadığını görmekteyiz. Fârâbî, Bağdat’ta, mantık okudu. Fârâbî’nin mantık ve felsefe alanında kendisinden büyük ölçüde istifade ettiği kişi Harranlı Haylân olmuştur.

Kendisini anlatan kaynaklar, yirmi yıl kadar Bağdat’ta oturan ve eserlerinin çoğunu burada kaleme alan Fârâbî’nin, 941 yılından önce Halep’e geçtiğini, üzerindeki sûfi kıyafetiyle Hamdânî Emîri Seyfûddeve’nin sarayında ağırlandığını, ardından onunla birlikte Dimaşk’a gittiğini söyler. Fârâbî’nin buradaki hayatından daha çok dilden dile dolaşan menkıbeler şeklinde anlatır kaynaklar. İlerlemiş yaşına rağmen Fârâbî, 948 yılı civarında Mısır’a kısa bir seyahat yaptıktan sonra Dimaşk’a döndü ve Aralık 950 yılında, seksen yaşlarında orada öldü.”

“Zaten Balalarım, tarihte her zaman ünlü olmuş kişilikler için anlatılan ve halk arasında dilden dile dolaşarak menkıbeleşen efsanevi hayat hikâyeleri de muhakkak vardır. Tarihte ünlü kişilerin adı ve şahsiyeti etrafında örülen bu menkıbeler ağı, Fârâbî için de söz konusudur. Bu menkıbelere biz daha ziyade, filozofun ölümünden 300 yıl kadar sonra kaleme alınan kültür tarihçesi niteliğindeki kaynaklarda rastlıyoruz... Meselâ size bir örnek verecek olursam; anlatıldığına göre Fârâbî, ilk defa gittiği Seyfûddeve’nin sarayına, hayatı boyunca her gittiği yer için özellikle tercih ettiği Türk kıyafetiyle girer. Huzura çıktığında Emîr, kendisine oturmasını söyleyince filozof, ‘Benim yerime mi, senin yerine mi?’ diye sorar. Emîr’in ondan kendisine lâ-yık olan yere oturmasını istemesi üzerine filozof, orada bulunan topluluğu yarararak geçip Seyfûddeve’nin yanına oturur, bununla da yetinmeyerek onu sıkıştırıp oturduğu yerden kaydırır. Bu durumdan biraz da rahatsız olan Emîr, önde gelen devlet büyüklerine, -sadece kendi aralarında anlayabilecekleri bir dille- Fârâbî’ye bazı şeyler soracağını, dolayısıyla onu imtihan edeceğini belirtir ve cevap veremezse zaten edebe aykırı davranan bu ihtiyarı dışarı atmalarını emreder. Oradaki kendilerine göre şifreli konuşulanları anlayan Fârâbî, aynı dille Emîr’e sabretmesini, işin sonunun önemli olduğunu söyler. Emîr ise çok büyük bir hayretle, ‘Sen bu dili biliyor musun?’ deyince filozof, ‘Ben yetmişden fazla dil bilirim.’ karşılığını verir. Ardından o mecliste bulunan âlimler, büyük bir şaşkınlık ile

çeşitli konularda onunla tartışmaya girmek isteseler de, El-Fârâbî hepsine baskın çıkar. Onlar da susup onu dinlemeye, sonra da defterlerini çıkarıp anlattıklarıyla ilgili not almaya başlarlar. Meclis dağıldıktan sonra filozofla baş başa kalan Seyfûddeve’nin isteği üzerine musiki topluluğu bazı parçalar çalar fakat Fârâbî, hiçbirini beğenmez ve hatalarını söyler. Karşılığında ise, yanında taşıdığı tablayı açarak ona düzen verdikten sonra neşeli bir parça çalar ve orada bulunan herkesi güldürüp eğlendirir. Ardından çalgı aletini bir başka şekilde düzenleyerek hüznü bir parça çalar ve herkesi ağlatır. En sonunda ise yapacağını yapar, tablasına yeni bir düzen verdiği aletle ağır bir parça çalınca, nöbetçilere varıncaya kadar herkes uykuya dalar, bu sırada Fârâbî de çıkıp gider. Bu menkıbeyi bize aktaran kaynak, aynı zamanda kanun denen sazı, ilk defa Fârâbî’nin icat ettiğini söyler.

Menkıbede yer alan filozofun yetmiş dil bildiği hususuna gelince, onun çok dil bildiği anlamında mecazi ve menkıbevi bir ifade, abartılmış olabilir. Öyle bile olsa, eserlerinde bazen Arapça bir kelime veya terimin Grekçe, Süryanice, Farsça gibi karşılıklarını verdiğine bakarak, biz onun ana dilinden başka beş altı dili az veya çok bildiğini kabul ediyoruz.

El-Fârâbî’nin görünüşü ve kişiliğinden kısaca bahsedecek olursak; kısa boylu, köse sakallı, zayıf, nahif bir bünyeye sahip olup yaşadığı sürece giydiği Orta Asya Türk kıyafetini hiç değiştirmedini özellikle hemen belirtmeliyim ki, bu bizlere, özünüz kimliğinizi zenginleştirir öğüdünü ile beraber, özünüzden taviz vermeden de meşhur bir

âlim olabilirsiniz kıssadan hissesidir. Maddi servete değer vermeyen, gösteriştan nefret eden, ruh ve ahlak temizliğini her şeyin üstünde tutan âlimdi o. Fârâbî'ye, devlet adamları tarafından ikram ve ihsanda bulunmak istenmişse de Fârâbî, günlük ihtiyacını karşılayacak birkaç dirhem gümüş paradan başkasını hiçbir zaman kabul etmemiş, sade bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Fârâbî, hiç evlenmemiş ve mal mülk edinmemiştir. Fırsat buldukça tabiatda daha çok su kıyılarında ve bağlık bahçelik yerlerde gezinir, öğrencileriyle buralarda buluşurdu. Eserlerinde, kâmil bir Filozofun niteliklerinden, 'Öğrenim sırasında karşılaştığı bütün güçlüklerle katlanmalı, üstün bir zekâ ve kavrayışa sahip bulunmalı, doğruluğu ve doğruları, adaleti ve âdil olanları sevmeli, onurlu dik duran bir şahsiyet olmalı, mücevher ve benzeri şeylere değer vermemeli, yeme içme konusunda ise asla israfa gitmemeli, aç gözlü ve nefsine düşkün olmamalı, doğruya ulaşmak için azim ve iradesi güçlü bulunmalıdır.' şeklinde öğütler verirken aslında bir yandan da âdeta kendisini anlatmaktadır."

"İslam dünyasında ilk defa bir sistem kuran Fârâbî, kazandığı haklı şöhretten dolayı Aristo'dan sonra 'Muallim-i Sâni' unvanıyla anılmıştır. 'Sen mi daha bilgilisin, Aristo mu?' diye soranlara, 'Eğer Aristo'ya yetişseydim onun en seçkin talebelerinden olur-dum.' diyerek kendinden beklenen ölçülü davranışı göstermiştir. 'Sürekli damlayan su taşı deler.' özdeyişinden hareketle başarının sırrını belli bir konu üzerinde yoğunlaşmada gören filozof, Aristo'ya ait eserlerden bahsederken 'Ben bunu kırk

defa okudum, yine de okumak ihtiyacını hissediyorum.' der."

"İşte Balalarım, dilimin döndüğü kadarıyla yol boyunca anlatabildiğim kadarıyla özetle diyebiliriz ki; Fârâbî Atamız, hâlâ capcanlı bir ilim deryası, kültür değerimiz. Onu daha çok tanımak ve daha iyi anlamak için göstereceğiniz her türlü gayret; hepinize hayat yolunuzdaki hedefler ve başarılı bir meslek hayatı için önemli güç, ışık olacaktır. Naçizane benim dilim bu kadar döndü ve dilim döndükçe anlattıklarım ile arabamızın ilerlediği yol ufkumuzda ki, baktığınızda siz de göreceğiniz üzere; önümüzde bir kandil misali beliren Arslan Bab Atamızın Külliyesini (Aracımızın ilerlediği yol güzergâhında ardında güneşin yansıması, ışık hüzmeleri ile Arslan Bab Külliyesi sanki bize kucak açmışçasına bekliyordu.) daha sonra Fârâbî'yi aynı duygu ve heyecanlarla ziyaret edeceğiz..."

Evet çok heyecan dolu unutulmaz bir yolculuk olmuştu Fârâb (Otrar) yolculuğu. Öğrendiklerimizin şevki ve merakıyla ziyaret ettik, önce Yesevî Atamızın ilk hocası Arslan Baba'mızı, sonrası da tarihi açık hava müzesi niteliğindeki Otrar'ı (Fârâb)...

Adı eski, eskiden diye tabir edilip adlandırılrsa da, aslımızı bize yeniden anlatan tarih, ilim ve maneviyat dünyamızın yıldızları Atalarımız, asırlardır yeniden, yeniden can bulmamıza vesile... Yeni ziyaretlere, yeni bilgi ışıklarını daha iyi öğrenip izba-sarlarından olmaya niyet ile...

İkinci Muallim:

Ebu Nasr el-Fârâbî

Gölnaz YÜCEL

9. yüzyılda İslam düşünce geleneğinde ortaya çıkan "Meşşâî" felsefe ekolü, akla özel bir önem verir. Kelamcılar, akli, insanla sınırlı bir mefhum olarak ele alırken; Meşşâîler, akli aşkın bir akıl olarak tanımlarlar. Bu da Meşşâîlerin, Aristotelesçi bir yaklaşımı benimsediğini gösterir.

Ebu Nasr el-Fârâbî, önemli bir Meşşâî filozof olarak Türkistan'da dünyaya gelmiş, ilk eğitimi burada almıştır. Daha sonra Bağdat'a gelerek burada İbnü's-Serrac'dan Arapça okumuş ve ona da mantık öğretmiştir. Fârâbî, Nestûrî bir Hristiyan olan Ebû Bîşr Matta b. Yûnus'tan da mantık okumuş ve felsefe öğreniminde Harranlı Yuhannâ b. Haylân'dan oldukça istifade etmiştir.

Fârâbî, felsefenin Aristoteles ile öğretilmeye başlandığını ve Atina'dan İskenderiye'ye, oradan da Antakya'ya geçtiğini anlatır. Fârâbî, Bağdat'ta 20 yıl yaşadktan sonra Dımaşk'a geçerek çalışmalarına burada devam etmiştir. Aristoteles'e verilen "Birinci Muallim" unvanına atıfla, mantığı felsefeye yerleştirdiği için ona da "İkinci Muallim" unvanı verilmiştir.

Fârâbî, kendi varlık felsefesini ve metafiziğini kurarak "İlk Neden"den yola çıkıyor. Yeni Platonculara özgü bu yaklaşım, Tanrı'yı ilk neden olarak tanımlayıp ay üstü âlemin taşmasıyla ay altı âlemin oluştuğunu açıklıyor. Buna da "Sudur" teorisi içinde ifade ediyor ancak Fârâbî'nin ifade ettiği Sudur teorisi ile Meşşâîlerin geliştirdiği Sudur teorisi farklılık gösteriyor. Ay üstü âlemin taşmasıyla ay altı Fârâbî'nin teorisi diğerlerinininkinden farklı

olarak kronolojik özellikler taşıyor.

Fârâbî'ye göre insan, ay altı âlemde bazen bil kuvve bazen de bil fiil akıl sahibidir. Akıl sahiplerinden "faal akıl" sahibi olmaya ulaşanlar ay üstü âlemi anlayabilir ve ilk nedeni düşünebilirler. Bunu yapabilenlerin sayısı oldukça az olduğu için bunu yapanlar Fârâbî'ye göre ancak filozoflardır.

Fârâbî, ay altı âlemde yaşayanları kendi varlık felsefesine göre sınıflandırmıştır. Bu tasnif şu şekildedir:

- Muhtaç insan: Yaşamını sürdürebilmek için başka insanlara ihtiyaç duyar. Bir toplulukla yaşarsa iyi yaşama ulaşabilir.
- Yönetici: İlk nedene vakıf, ay üstü âlemi bilen, felsefe yapabilen ve mutluluğa ulaştıran başlıca kişidir. Belagati güçlüdür, bedeni iyidir. Fârâbî'ye göre bu şartları sağlayan biri bulunamazsa iki kişi bulunabilir.
- Topluluk: Bir yönetim sayesinde örgütlenme gerçekleştirilen oluşumdur. Buradan hareketle Fârâbî'ye göre Aristovari bir şekilde medeni insan politiktir, toplum içinde yaşar. Bu nedenle mükemmeli, mutluluğu, iyi yaşamı arar. Mutluluğu, Aristoteles'in tanımladığı gibi

varlığın teması, ilk nedene gidiş olarak tanımlar.

Toplulukları sınıflandırır:

» Eksik topluluklar: Ev, sokak, mahalle, köy ona göre kendi kendine yeten topluluklar değildir.

» Tam topluluklar: Üçe ayrılırlar.

1. Küçük Topluluklar: Medine olarak tanımlanan kentlerdir. Buradaki toplumsal örgütlenme sayesinde kentli insan mükemmelle ulaşabilir.

2. Orta Topluluk: Ümmet olarak ifade edilir.

3. Büyük Topluluk: Ümmetler birliğinden oluşur.

» Amaçları açısından topluluklar:

1. Erdemli Topluluklar:

1.1. Medine: Erdemli kentin unsurlarını barındırır. Bu unsurlar:

1.1.1. Açıklayanlar: Akletme kapasitesi gelişmiş, felsefe bilen filozoflardır. Bilgelik ve erdem onlara göre öğrenilebilir. Bilgelik zamanla kazanılabilir.

1.1.2. Din Görevlileri ve Yorumlayanlar: Filozofların kavramsal hâle getirdiklerini, bu zümre halka anlatır ve iletir. Vahiy kıssalar ile filozofların kavramsallaştırdığını halkın geniş kesimlerine kolaylıkla anlatır. Peygamber hem doğrudan vahye muhatap olması sebebiyle hem de filozof olması sebebiyle bunu en iyi yapandır.

1.1.3. Mücahitler: Medine'yi koruyan ve savunanlardır.

1.2. Ümmet: Medinelerin bir araya gelmesiyle oluşur.

1.3. Ümmet Birliği: Ümmetlerin bir araya gelerek oluşturduğu yapıdır.

2. Bozulmuş / Erdemsiz Topluluklar:

2.1. Cahil Kent: Vahiyden ve felsefeden haberleri yoktur. İhtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar.

2.1.1. Zorunluluk Kenti: Temel ihtiyaçları karşılayıp yetinmeye çalışsalar da tatmin edilip mutlu olamazlar.

2.1.2. Zenginlik Kenti: Zenginlikle ve servet biriktirmeye mutlu olmaya çalışsalar da hakikatten ve felsefeden uzaktırlar.

2.1.3. Bayağılık Kenti: Şehvetle yaşarlar.

2.1.4. Şeref Kenti: Onur, şeref ile tatmin olmaya çalışan bir şehirdir.

2.1.5. Kuvvet Kenti: Zorbalıkla yönetilir.

2.1.6. Demokratik Kent: Herkesin söz sahibi olduğu kenttir. Platon'a göre de bozulmuş kenttir.

2.2. Bozuk (Fasık) Kent: Doğrunun ne olduğunu bilen ancak ona göre davranmayan şehirlerdir. Teorik olarak faziletli şehrin halkına; pratik olarak cahil şehrin halkına benzerler.

2.3. Dalalette Olan Kent: Bu şehrin halkı saadet konusunda yanlış fikirlere sahiptir. Bu nedenle doğruyu bulamazlar.

Fârâbî; varlık felsefesi, metafizik, bilgi teorisi, psikoloji, siyaset ve ahlak üzerine eserler kaleme almış, yeni ve kurucu fikirler ortaya koymuştur. Onun siyaset felsefesi, erdemli olmak üzerine oluşturulmuş bir yönetime işaret eder. Siyasi görüşlerini ifade eden "mille teorisi", kurucu bir reisin toplumun saadete ve huzura ermesi için oluşturduğu şartlar ve örgütlenmeyi ifade eder. Fârâbî, bu tanımla evrensel bir teori ortaya koyarak, pratik ve teorik kısımları ayrıca belirtir. Teorik kısmı, metafor ve akli burhanla açıklanabilir. Pratik kısmı, vahiyle veya ona dayalı içtihatlarla açıklanır. Felsefe ve mille, birbirine benzer olsa da dil, üslup ve yöntem bakımından birbirinden farklıdır. Felsefe, burhanî metodu kullanırken; mille, kitleleri harekete geçirmek amacıyla iknaî metodu kullanır.

Günümüze birçok eser bırakan Fârâbî'nin eserlerinden bazıları şunlardır:

- » El-Medînetü'l-Fâzıla
- » Es-Siyâsetü'l-Medeniyye
- » Kitâbü'l-Mille
- » İhsâ'ü'l-'Ulûm
- » Tahsîlu's-Sa'âde
- » Et-Tenbîh 'alâ Sebîli's-Sa'âde
- » Fusûlü'l-Medenî
- » El-Cem' Beyne Re'yeyi'l-Hakîmeyn
- » El-İbâne 'an Garazi Aristotâlis fî Kitâbi Mâ Ba'de't-Tab'â
- » Me'âni'l-'Akl
- » Risâle fîmâ Yenbagi en Yûkaddem Kalbe te'al-lûmi'l-Felsefe
- » 'Uyûnü'l-Mesâ'il
- » Fusûsü'l-Hikem
- » Et-Ta'likat
- » Kitâbü'l-Hurûf
- » Kitâbü'l-Burhân

Kaynakça

1. Üçer, İbrahim Halil. (Ed). (2017). İslam Düşünce Atlası, (1. cilt. 2. basım). İstanbul: İlmi Etüdler Derneği. S. 355-359
2. el-Fârâbî, Ebû Nasr. (2012) Es- Siyasetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcudat. İstanbul: Büyüyenay Yayınları. S. 27-31

Gündoğdu, El-Fârâbî Yılı'nın Açılış Törenine Katıldı

AK Parti Ordu Milletvekili ve Yerli Düşünce Demeği Genel Başkanı Metin Gündoğdu, Kazakistan'da dünyaya gelen filozof ve bilim adamı El-Fârâbî'nin doğumunun 1150. senesinde, adının verildiği El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nde düzenlenen açılış törenine katıldı. Gündoğdu, "Birleşmiş Milletler tarafından, 2020 yılının 'Dünya Fârâbî Yılı' ilan edilmesi, herkesin Türk-İslam Medeniyeti ile tanışması için önemli bir gelişmedir." dedi.

2020 yılının, Kazakistan ve Birleşmiş Milletler tarafından "Dünya Fârâbî Yılı" ilan edilmesiyle dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleştirilecek etkinliklerin açılış töreni, El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nde gerçekleştirildi. Açılış töreni, üniversite bahçesinde bulunan El-Fârâbî heykeli önüne çiçek bırakma merasimiyle başladı.

"Fârâbî Doğu ve Batı Arasında Köprüdür"

Açılış töreninde konuşan AK Parti Ordu Milletvekili ve Yerli Düşünce Derneği Genel Başkanı Metin Gündoğdu, "870 yılında Kazakistan'ın Otrar şehrinde doğan ve bu yıl Birleşmiş Milletlerin aldığı kararla tüm dünyada kutlanacak olan '2020 Dünya El-Fârâbî Yılı'nın' açılışını El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nde sizlerle birlikte gerçekleştirmek, medeniyetimiz adına gurur verici. El-Fârâbî, 'İnsanlığın İkinci Öğretmeni' ve 'Doğu'nun Aristoteles'i' tam ismi ile Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed bin Turhan bin Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî, büyük bilim adamı, ansiklopedist, İslam felsefesinin parlak yıldızı, dünya felsefesinin önde gelen bir temsilcisidir. O, Batı ile Doğu arasında bilimsel ve manevi bir köprüdür, bir medeniyet filozofudur ve günümüzde yaşanan uluslararası sorunların çözümünde özellikle El-Fârâbî'nin öğretilerinin dikkate alınmasına büyük ihtiyaç vardır." dedi.

Fârâbî Yılı Türkiye'de de Kutlanacak

"El-Fârâbî, Türk dünyası için önemli bir bilim adamı olmakla birlikte bizim ortak değerlerimiz adına da önemli bir isimdir." diyen Metin Gündoğdu, "Yaşadığı bölgelere bakıldığında önemli bir coğrafyada etkin olduğunu görürüz. İstanbul Üniversitesi'nin bünyesinde kurulan Fârâbî Avrasya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye'de El-Fârâbî'nin çalışmalarını araştırmak, yeni

nesillere aktarmak için faaliyet yürütmektedir. Bu araştırma merkezinin açılmış olması, iki ülke entegrasyonu adına önem arz etmektedir. 2020 Fârâbî Yılı dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti olarak El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, Fârâbî Müze Evi ve İstanbul Üniversitesi iş birliğinde İstanbul ve Ankara'da çeşitli faaliyetler gerçekleştirmeyi planlamaktayız." şeklinde konuştu.

Mutanov, Türk-Kazak Kardeşliğine Katkı Sağlıyor

AK Parti Ordu Milletvekili Metin Gündoğdu, "QS Ranking verilerine göre, dünya üniversiteler sıralamasında 207. sırada bulunan, Türk ve İslam dünyasının en iyi üniversitelerinden biri olan bu güzide kuruma Fârâbî'nin adının verilmesi ve El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi olarak anılması, bu büyük ismin adının tüm dünyaya layıkıyla tanıtılması adına çok önemlidir. El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi'nin göstermiş olduğu bu başarı, tüm Türk ve İslam dünyası üniversiteleri için örnek teşkil etmekte ve bu başarı bizleri onurlandırmaktadır. Bu başarı, kuşkusuz ki Prof. Dr. Galım Mutanov ve ekibinin başarısıdır. Kendisine Türkiye'deki üniversiteler ile kurmuş oldukları yakın ilişkiler ve Kazakistan ile Türkiye'nin kardeşlik birliğine yapmış oldukları katkılardan dolayı teşekkür ediyorum. 2020 Dünya Fârâbî Yılı'nı kutluyor, medeniyet coğrafyamıza hayırlar getirmesini niyaz ediyorum." dedi.

SORDUK

İslam dünyasının büyük düşünürü, Ebu Nasır Muhammed İbn el-Farah el-Fârâbî'nin doğumunun 1150. yıl dönümü dolayısıyla konu edindiğimiz bu özel sayımızda, gençlerin de düşüncelerini aldık ve bakın onlar konumuzla ilgili neler söyledi.

Ebu Nasır el-Fârâbî

Kerim Şirin MEVLÜTOĞLU
Ankara Üniversitesi Bilgi ve
Belge Yönetimi

El-Fârâbî, bugünkü Otrar adı verilen Arıs ve Sır Nehirlerinin birleştiği yer olan Fârâb şehrinde doğdu. El-Fârâbî'nin, bir Türk kabilesinden geldiği biliniyor, buna kanıt olarak da tam isminde "Turhan" kelimesinin geçmesidir. Kazakistan'ın antik şehirlerinden birisi olan Otrar, Araplar tarafından Barba-Fârâb diye isimlendirilmiştir. Daha sonra ona Ebu Nasır el-Fârâbî, yani Fârâblı Ebu Nasır olarak hitap edilmiştir. O dönemde yaşayanların yazılarına bakıldığında Otrar, IX yy. tarihi ilişkiler ve ticaret yollarının kesiştiği yerdeki medeniyet merkezi idi.

Ebu Nasır, çocukluğundan beri bilime olan tutkusu ile büyümüştü, onun şansına o dönemde Otrar'da çok zengin içeriğe sahip kütüphane vardı. El-Fârâbî, Farsça ve Yunanca dillerini öğrendi, bu dillerde yazılmış bilimsel incelemeler okudu. Fârâb ve Buhara'da ilköğrenimini tamamladıktan sonra el-Fârâbî, eğitime devam etmek için Bağdat'a gitmiştir. Merv okulunun gelenekleri, Fârâbî'nin dünya görüşünün oluşumunu sağladı. Bağdat'ta, el-Fârâbî, bilim ve çeşitli dersler üzerine çalışıyordu. El-Fârâbî, bilime tutkusu sayesinde o zamanlar bilim ve eğitim merkezleri olan Şam, Halep, Kahire, Semerkand, Buhara, Merv, Nishapur, Rey, Hamadan'ı ziyaret edip bilgisini sürekli diri tuttu. O, bu şehirlerde okuyup, çalışmıştır. Doğu'nun bu şehirlerinde, zamanın en önemli bilim adamlarıyla tanışmış, onlardan talim-terbiye almıştır.

tüphane vardı. El-Fârâbî, Farsça ve Yunanca dillerini öğrendi, bu dillerde yazılmış bilimsel incelemeler okudu. Fârâb ve Buhara'da ilköğrenimini tamamladıktan sonra el-Fârâbî, eğitime devam etmek için Bağdat'a gitmiştir. Merv okulunun gelenekleri, Fârâbî'nin dünya görüşünün oluşumunu sağladı. Bağdat'ta, el-Fârâbî, bilim ve çeşitli dersler üzerine çalışıyordu. El-Fârâbî, bilime tutkusu sayesinde o zamanlar bilim ve eğitim merkezleri olan Şam, Halep, Kahire, Semerkand, Buhara, Merv, Nishapur, Rey, Hamadan'ı ziyaret edip bilgisini sürekli diri tuttu. O, bu şehirlerde okuyup, çalışmıştır. Doğu'nun bu şehirlerinde, zamanın en önemli bilim adamlarıyla tanışmış, onlardan talim-terbiye almıştır.

Büyük Bozkırın Gururu

Batı'da Alfarabius olarak tanınan Ebu Nasr Muhammed bin el-Fârâbî, Türkistan'ın Fârâb, şu andaki ismi ile Otrar şehrinde 870 yılında doğmuştur. İsminde geçen "Turhan" ifadesi, onun Türk olduğunu açıkça belirtir. Fârâb şehrinin, o dönemlerde önemli eğitim ve kültür merkezlerinden biri olması, Fârâbî'nin eğitim hayatına büyük oranda katkı sağlamıştır. Dolayısıyla, Fârâb şehrinin büyük İpek Yolu üzerinde bulunması da, Fârâbî'nin hayata bakış açısının hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur. Arapça ve Fars dillerini orada öğrenmiştir. Hayatını bilime adanmış Fârâb şehrinin küçük çocuğu, dünyaya bilim yolculuğuna böyle başlamıştır. Fârâbî, bu seyahat esnasında Buhara'dan başlayarak; Semerkand, Belh, Merv ve sonra Bağdat, Şam, Halep şehirlerine gitmiştir. O zamanlarda tüm adı geçen bu şehirler, dünya bilim ve kültür merkezleri idi. Fârâbî, bu şehirlerde, felsefe ve siyaset alanlarındaki ileri eğitimini buralarda almıştır.

Fârâbî, sadece bilim dünyası için değil insanoğlu için de neden önemli oraya bir bakalım. Aslında Fârâbî, sadece felsefe ve siyaset üzerinde çalışma yapmadı, onun ilgilendiği alanları iki elimizin parmaklarıyla saksak yetmez. Düşünceleriyle dünyayı etkileyen Fârâbî, Aristoteles'ten sonra, Doğu dünyası kendisini "İkinci Bilge" olarak adlandırmıştır. Aristoteles, Helenistik devri düşüncelerini analiz ederek büyük emek harcadıysa, Fârâbî de kendisinden önceki düşünürlerin eserlerini analiz ederek, kendi dönemindeki Doğu düşüncelerinin analizini yapıp tüm hayatını ilme armağan ederek, ebedî eserler bırakmıştır. Platon'un felsefesindeki temel görüşleri, Doğu toplumuna ve İslam anlayışına göre uyarladı. Ona göre akıl, en üst değer olarak bilinir. Kendisinin 160'tan fazla eseri, dünyada uzun yıllar temel eserler olarak kullanılmıştır. Fârâbî, bilim tarihinin en büyük filozoflarından-
dır.

Sayan SHILMAMBETOV
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Siyaset Bilimi - Doktora

Türk-İslam Biliminin Güneşi Fârâbî

Dünyayı şaşırtan ünlü Müslüman bilgini, Orta Çağ'da Türk-İslam dünyasının en büyük akademisyenlerinden biri olan Fârâbî, Türkistan'da Fârâb'da doğduğu için Türk kökenli biliniyor. Genel olarak alçakgönüllü olmasından dolayı özel hayatı hakkında çok az bilgi edinilmiştir. Fârâb'da Arapça eğitimi ve Taşkent'te kültürel eğitim almıştır. Bu bilim adamı, kendisini daha da geliştirmek amacıyla dünyanın bilim merkezi olan Bağdat'a giderken, eski Azerbaycan şehirleri İsfahan, Hamadan, Tebriz ve diğer Türk şehirlerini ziyaret ettiğinde, ünlü Türk bilim insanlarıyla tanışmıştır. Bilim adamlarımızın anlattıklarına göre Fârâbî, gelecek nesillerin Türk-lük ve İslam bilincini geliştirmeyi düşünüyormuş. Bağdat'ta; tıp, mantık, Yunanca, Latince ve eski Yunan felsefesini öğrenerek kısa sürede Bağdat'ın en ünlü bilginlerinden biri olmuş.

Türk-İslam biliminin güneşi olarak ka-

bul edilen Fârâbî, dünyada da kültür, bilim ve düşüncenin önemli bir şahsiyeti olmuştur. Matematik, felsefe, tıp ve müziğe benzersiz katkılar sağlamış; Aristo'nun eserleri hakkındaki yorumlarıyla ünlü olmuştur. Yunan felsefesini, İslam dünyasına tanıtan ilk bilim adamlarından birisidir. Fârâbî, mantığı, "hayal gücü" ve "kanıt" olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Müzikolojinin gelişimini, birkaç müzik aleti icadı, Arap ve modern müzikleri üzerine çalışmalarıyla sağlamıştır. Felsefe alanındaki büyük katkısı nedeniyle, Aristoteles'in ardından fahri "İkinci Dünya Öğretmeni" unvanı ile ödüllendirilmiştir. Türk-İslam medeniyeti için büyük bir kütüphane kurmuş ve böylece Türk-İslam dünyasında yüzlerce ünlü bilim adamlarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Samad MOGHANİRAHİMİ
Gazi Üniversitesi, Makine
Mühendisliği

Türk Dünyasının Gururu Ebu Nasır El-Fârâbî

Myrzakhan BAİBOLOV
Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi Gazetecilik -
Doktora

Türk dünyasının gururu, dünyaca ünlü bilim adamı Ebu Nasır El-Fârâbî, şimdiki Kazakistan'ın Güney bölgesindeki Fârâb şehrinde dünyaya gelmiştir. Kadim Türkistan'ın Sır Derya Nehri havzasındaki Fârâb'ta, İskenderiye Kütüphanesi'nden sonra ikinci sırada yer alan Büyük Kütüphanenin olduğu bilinmektedir. Kazakistan Diyanet İşleri Eski Başkanı Prof. Dr. Absattar Derbisali, Fârâb şehrinde El-Fârâbî'nin yanı sıra, Fârâbî soyadını

taşıyan otuz bilim adamı yetiştirdiğini, araştırmaları neticesinde ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlar, Fârâb şehrinin, döneminde bilim ve kültür merkezi olduğunun kanıtıdır. Eski Fârâb, daha sonraları Otrar adını taşıyan ve gelişen şehirlerden birine dönüşmüştür. Günümüzde Otrar şehri, Moğol saldırısına altı ay direnen kahramanlık abidesi olarak anılmaktadır. Kazakistan'ın Türkistan Eyaletine bağlı Otrar ilçesi vardır ve eski Fârâb, sonraki Otrar şehrinin bulunduğu yer, söz konusu ilçenin topraklarındadır. Kadim şehrin yeri arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılmaya devam etmektedir ve turistlerin ilgi odağıdır.

Sovyetler Birliği döneminde, emri altındaki Türk halkları büyük zarar gördü. Geçmiş çok eskilere dayanan Türk toplumları, büyük değişime uğradı. Gerçek tarihi yazmaya izin verilmedi. Böyle bir sıkıntılı dönemde diğer aydınlarımız ile birlikte El-Fârâbî'nin de çok değerli ismi ile eserleri unutulmaya mahkûm edildi. Bu duruma vicdani el vermeyen araştırmacı Akcan Maşani, yıllarını sarf ederek hummalı bir çalışmaya imza attı. Değerli bilim adamının emeği boşa gitmedi ve neticede Fârâbî'nin kıymetli ismi ile mu-

azzam eserleri, doğduğu topraklarda yeniden hayat buldu.

El-Fârâbî, çeşitli bilim dallarında muazzam eserler bırakmıştır. Kendisi bilim adamı olmasının yanı sıra, büyük müzisyendir. Tarih, Edebiyat, Felsefe, Matematik ve diğer alanlarda önemli çalışmalara imza atan Fârâbî, dünyada Aristoteles'ten sonraki sırada yer alan büyük bilge olarak bilinmektedir. Düşünün, yolumuzu aydınlatan ve atasözü yerine geçen tavsiyeleri de mevcuttur. Fârâbî, insanoğlu için eğitimden önce disiplinin önemine dikkat çekmiştir. Disiplinsiz verilen eğitimin insanlığa felaket getireceğinin altını çizmiştir. İnsan hakları konusunda da ders niteliğinde tavsiyelerde bulunan Fârâbî, dilencisi olmayan ve ihtiyaç sahiplerine yardım eli uzatabilen halkın, mutlu yaşam süreceğini vurgulayarak, hem iktidar sahiplerini hem de toplumu merhamete davet eder. Bu sene, doğumunun 1150. yıl dönümünü idrak etmekte olduğumuz Ebu Nasır El-Fârâbî'nin bizlere miras ettiği paha biçilemez eserleri, Türk dünyasının yanı sıra, tüm insanlığın yoluna ışık tutmaya devam edecektir.

Dünya Başkenti

İSTANBUL

Tarihi, bir şehre sığdırabilsek hangi şehir kal-
dırabilirdi bu yükü? Peki ya insanlığın uzun
serüveni özetlenmek istense, bu sahneye
en uygun mekân neresi olur? Tabii ki İstanbul...
İnsanlık tarihinin gelişim hikâyesini biraz da bu
şehrin tarihi özetler. İstanbul'un herhangi bir nok-
tasında durarak bütün dünyayı seyredebilirsiniz.
Bu şehir, bir dünya başkentidir. İstanbul, çağlar
boyu tarih yazan bir şehir. Kıtaları birbirine bağ-
layan, farklı medeniyetlerin buluşma noktasıdır
İstanbul... Hayallerin tamamlandığı şehirdir İstan-

bul. Doğu'yu Batı'yla kucaklaştıran, Asya'yı Avru-
pa'ya bağlayan bir köprüdür İstanbul. Her sabah
yedi tepesinde yedi farklı güneş doğan, her evin-
de bir başka hayat yaşanan, gece de gündüz de
uyumayan şehirdir İstanbul. Bir yanda bin yıllık
surları, büyük ve sakın Süleymaniye'si, bir yanda
heybetli Ayasofya'sı ile tarihe göz kırpan yapıları,
bir yanda ise de geleceği karşılayan kenttir İstan-
bul. Tarihi çarşılarından, Boğaziçi'nde ışıldayan
göz alıcı yalılarına, satıcılarından tramvay sesle-
rine kadar dört bir yanından binlerce farklı sesin
yükseldiği, sadece Türkiye'nin değil dünyanın da
kültür başkenti İstanbul...

İstanbul, en baştan itibaren bir şehir olarak ku-
rulur. Sekiz bin yıllık tarihi boyunca da önemini
hiç kaybetmez. Bu nedenle de İstanbul, tarihin en
eski dönemlerinden beri dünyanın merkezi kabul
edilmektedir. Yerebatan Sarnıcı'nın yanı başında
yer alan Milyon Taşı, bu anlayışın günümüze ka-
lan mirasından başka bir şey değildir. Bu mermer
sütun, İstanbul'u, dünyanın merkezi olarak kodla-
yan Sıfır Noktası'nı sembolize eder. İstanbul, za-
man içerisinde sürekli büyür ve gelişir. Ardından
başkentlik dönemi başlar. Doğu Roma İmparatoru
I. Konstantin, Hristiyanlığın kalbi olarak tasarlayıp
yeniden inşa eder bu şehri. Ve böylece, İstan-
bul'un, 16 asır boyunca başkent kalabilen tek şehir
olma serüveni de başlamış olur.

İstanbul'daki çeşitlilik, şehre gelen ziyaretçilerini
büyülemektedir. Müzeleri, kiliseleri, sarayları, ca-
mileri, pazar yerleri ve doğal güzellikleri bitmez
tükenmez nüanslar sunmaktadır. Başkentler baş-
kenti olarak bilinen, önce Roma ardından Doğu
Roma İmparatorluğu ve kıtalara hükmederek bü-
yük barış coğrafyaları yaratmış Osmanlı İmpara-
torluğu'na başkentlik yapan İstanbul, geçmişin

ihtişamını gururla korurken, modern bir geleceğe doğru da hızla ilerlemiştir. Suriçi bölgesine kurulan kent, büyüyerek bugün yaklaşık 15 milyonluk bir metropole dönüştü. Ve hâlâ gelişmeye, değişmeye ve ihtişamını korumaya devam ediyor.

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte İstanbul, birçok farklı medeniyete kucak açmış ve pek çok farklı kültürü bünyesinde barındırmıştır. Günümüzde de kültürel bakımdan daha da ileriye gitmekte olan İstanbul, çok fazla kültürel özelliğe ve yapılara sahiptir. İşte o yapılardan biri olan ve dünyada, günümüze gelebilmiş sarayların en eskisi ve genişi olarak bilinen Topkapı Sarayı'dır. İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1460-1478 yılları arasında yaptırılan ve zamanla yeni eklemelerle genişletilen Topkapı Sarayı, yaklaşık 380 yıl, imparatorluğun yönetim merkezi ve padişahların evi olarak kullanılmıştır. Ayasofya ise, günümüz İstanbul'unun en canlı mekânlarından biridir. Dört bir yandan gelen insanlar, dünyanın böylesine görkemli bir kubbe-ye sahip bu en eski yapısını, gün boyu büyük bir hayranlık içerisinde ziyaret ederler. Dünyanın sekizinci harikalarından biri sayılan Ayasofya, sanat tarihi ve mimarlık dünyasının bir numaralı yapısı durumundadır. Bu yaşta ve ebatta, günümüze kadar gelen ender eserlerden biridir. Ayasofya, 916 yıl baş kilise ve 477 yıl cami olarak aynı Tanrı'ya inanan iki değişik dinin hizmetinde olduktan sonra müze hâline getirilmiştir.

İstanbul'un bir diğer önemli durak noktalarından biri de Galata Kulesi'dir. Fethe kadar, iki yüzyıl aşkın bir süre boyunca, hemen hemen bağımsız bir Ceneviz sömürge kenti olan Galata'nın, birkaç kez büyütülen kentsel savunma sistemindeki 24 kuleden ayakta kalabilen tek ve en anıtsal olanı bu

kuledir. 1350'de, I. Murat'ın destek ve yardımıyla yapımı tamamlanabilen kule, Osmanlı döneminde birkaç kez biçim değiştirmiştir. Kule, 1960'ların ortası ve 2000'li yılların başlarında yenileştirilmiş, son hâlini almış ve günümüzdeki ihtişamını da hâlen korumaktadır.

İstanbul, 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in kuşatmasından önce de birçok kuşatmaya uğramıştı. Şehri çevreleyen Roma devri surları, tüm önceki kuşatmaları durdurabilmişti. Çok uzun süren kuşatmalarda, şehrin ihtiyaçları deniz yoluyla takviye edi-

İrildi. Rumeli Hisarı, karşı kıyıdaki daha erken tarihli bir Türk kalesinin karşısında, İstanbul'u kuşatma sırasında, Karadeniz'den gelebilecek takviye ve önlemleri önlemek amacıyla, şehir kuşatmasından önce 4 ay gibi kısa bir sürede inşa edildi. Bütün Orta Çağ'ın bu en büyük ve kuvvetli hisarı, 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethini takiben stratejik önemini yitirmiştir. Klasik Türk kale mimarisinin bu güzel örneği, bütün heybetiyle Boğaziçi'ni süsler. Daha sonra, 1950'li yıllarda yapılan onarımlara takiben, müzeye çevrilmiştir. Yine tarihi bir önem taşıyan İstanbul surları, İstanbul çevresinde yer alan, Bizans zamanında yapılmış şehir duvarlarıdır. Kentin etrafını çevreleyen surlar, tarihte 5. yy.'dan itibaren inşa edilmiş, yıkılmalar ve yeniden yapımlarla dört defa elden geçmiştir. Son yapımı M.S. 408'den sonradır. Günümüzde az da olsa kendisini koruyabilmiştir.

Türk ve İslam dünyasının en ünlü anıtlarından biri olan Sultanahmet Camii, İstanbul'a gelen herkes tarafından hayranlıkla ziyaret edilir. Klasik Türk sanatının bir diğer örneği olan bu Sultan Camii, orijinal olarak altı minareyle inşa edilen tek camidir.

Bulunduğu yer, tarihi İstanbul şehrinin daha erken yapılmış diğer önemli eserleriyle çevrilidir. Şöhreti, "Mavi Camii" olarak bilinen eserin asıl adı I. Sultanahmet Camii'dir. Esas mesleğine yakışır şekilde Mimar Mehmet Ağa, cami içini kuyumcu titizliği ile dekore etmiştir. 1609-1616 yılları arasında inşa edilen cami, büyük bir kompleksin içinde bulunurdu. Kapalıçarşı, Türk hamamı, aş evi, hastane, okullar, kervansaray ve Sultanahmet'in türbesi belli başlı kısımlardı. Caminin mimarı, klasik Türk sanatının ulu mimarı olan Koca Sinan'ın öğrencisiydi ve caminin yapımında, hocasının daha önce denediği bir planı, daha büyük bir ölçüde uygulamıştı.

Yine, dünyanın en büyük ve kapalı çarşısı, İstanbul şehrinin merkezinde yer alır. Dev ölçülü bir labirent gibi altmış kadar sokağı, üç binden fazla dükkânıyla Kapalıçarşı, İstanbul'un görülmesi gereken benzersiz bir merkezidir. 15. yy.'dan kalan kalın duvarları, bir seri kubbeye örtülü eski iki yapının etrafı, sonraki yıllarda ekler yapılarak alışveriş merkezi hâline gelmiştir. Geçmişte burası, her sokağında

fethi sırasında Haliç'e indirmek üzere gemilerini karaya çıkardığı yer olduğu ileri sürülmekte ve hatta bilinmektedir. Yapımı, çevre duvarlarıyla birlikte 1856 yılında bitirilen Dolmabahçe Sarayı, 110.000 m²'yi aşan bir alan üzerinde kurulmuş ve ana yapısı dışında, on altı bölümden oluşmuştur. Bunlar, saray ahırlarından değirmenlere, eczanelerden mutfaklara, camhane, dökümhane, tatlıhane gibi işliklere uzanan bir dizi içinde, çeşitli amaçlara ayrılmış yapılarıdır. Bu yapılar arasında,

belirli mesleklerin yer aldığı ve bunların da el işi imalatının sıkı denetim altında bulundurulduğu ticari ahlak ve törelere çok saygı gösterilen bir çarşıydı. Geçen yüzyılların sonunda deprem ve birkaç büyük yangın geçiren Kapalıçarşı onarılmış, eski görünümü sağlanmıştır.

17. yy. kadar, Boğaziçi koylarından biri olan ve şu anda Dolmabahçe Sarayı olarak bilinen yörenin, Altın Post'u aramaya çıkan Argonotların efsanevi gemisi Argos'un demirlediği, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u

Sultan II. Abdülhamid döneminde; Saat Kulesi ve Veliahd Dairesi arka bahçesindeki Hareket Köşkleri eklenmiştir.

İstanbul'da, efsanelerin yaşandığı, birçok medeniyetin izlerini taşıyan bir diğer bölge ise Haliç'tir. Altın Boynuz olarak da bilinen bu bölgenin isminin doğuşu ile ilgili olarak sayısız efsaneye inanılır. Kimilerine göre boynuzla benzeyen bu iç suyun, güneş ışınları altında altın gibi parlamasıdır ona verilen bu ismin esbab-ı mucibesi. Tarihî yarımada ile Beyoğlu yakasını birbirinden ayıran Haliç; tarihî, kültürel ve fizikî yapısıyla, İstanbul'un en güzel bölgelerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Bir diğer tarihî eser olan Çemberlitaş, M.S. 330'da başkentin Roma'dan İstanbul'a nakli sebebiyle şehrin ikinci tepesindeki büyük oval bir meydanın ortasına, I. Konstantin'in şerefine dikilmiştir. Çemberlitaş, yanık sütun olarak da bilinir. Orijinalinden daha kısa hâliyle günümüze gelebilmiştir. Bizans imparatoru Konstantin, Roma'daki Apollon tapınağından söktürterek uzunluğu 57 m. olan bu sütunu getirterek eskiden Forum Konstantin adı verilen bir meydan olan günümüzdeki yerine diktirmiştir. Osmanlı döneminde Apollon sütunu büyük bir yangın geçirmiş, sütunun mermerleri zedeleniğinden Sultan II. Mustafa, sütunun altına duvarla takviye ettirmiş, demir çemberlerle sardırarak sağlamlaştırmıştır. Bu nedenle o günden sonra adı Çemberlitaş olarak anılmıştır.

Bir diğer önemli anıt ise Dikilitaş'tır. Dikilitaş, ilk olarak Mısır Firavunu III. Tutmosis tarafından M.Ö. 15. yy'da yaptırılmış ve Karnak Tapınağı'nın yedinci pilonunun güneyine dikilmiştir. Roma İmparatoru II. Constantius, M.S. 357 yılında Dikilitaş'ı, tahtta bulunuşunun 20. yılı onuruna, Nil Irmağı üzerinden İskenderiye şehrine getirtti. M.S 390 yılında

İmparator I. Theodosius, Dikili-taş'ı gemi ile İstanbul'a getire-rek, hipodromda şimdiki yerine diktirdi. Yine aynı meydana, Sultanahmet Meydanı'nın kuzey ucunda bulunan ve çevresindeki diğer tarihî eserlere göre oldukça yeni ve farklı bir stile sahip olan, Alman İmparatoru Kayser II. Wilhelm'in 19 Kasım 1898 tarihindeki İstanbul'u ikinci ziyaretinin hatırası olarak Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'e hediye ettiği Alman Çeşmesi bulunmaktadır.

Büyük tarihî şehirlerin en önemli özelliklerinden biri de, o şehrin müzeleridir. İstanbul ziyaretçilerinin olmazsa olmazı ve dünyanın en önemli müzelerinden biri olan İstanbul Arkeoloji Müzesi, şehrin en önemli duraklarından biridir. Arkeoloji müzesi, 13 Haziran 1891'deki açılışından itibaren hızlı bir şekilde koleksiyonunu genişletmiştir. Şu anda Arkeoloji Müzesi giriş kat salonlarında; sağ tarafta Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne Antik Çağ heykellerini, sol tarafta ise Sidon Kral Nekropolü'nden gelen İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi ve Tabnit Lahdi gibi dünyaca ünlü eşsiz eserleri görmek mümkündür. İki katlı binanın üst katında ise; Hazine Bölümü, gayri İslami ve İslami Sikke Kabineleri ile Kütüphane bulunur.

İstanbul, misafiri tarafından keşfedilirken uğranması gereken en önemli duraklardan birisi de Eyüp Sultan Camii'dir. Cami, İslamiyet'i ilk kabul edenlerden ve Arapların İstanbul'u kuşatması sırasında şehit olan Hz. Eyyüb el-Ensârî'nin gömüldüğü yerdedir. Fatih Sultan Mehmet'in emriyle, buraya bir türbe ve yanına da bir cami yapıldı. 1458 yılında yapılan ilk cami yıkılmış, bugünkü caminin ilk örneği olan yapı, Sultan III. Selim zamanında 1798-1800 yıllarında, Uzun Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmıştı. Cami, son defa II. Mah-

mut zamanında tamir ettirildi. 1823'te deniz tarafındaki minare, yıldırımla hasar gördüğü için yeniden inşa edildi. Cami, planı bakımından 8 payeli camiler gurubuna girer. Eyüp Sultan Camii'nin çevre duvarları içerisinde yer alan Hz. Eyyüb el-Ensârî'ye ait türbe, 1458 yılında yaptırıldı. Eyüp Sultan Türbesi, yüzyıllar boyu İslam âleminin ziyaret yeri olmuştur.

İstanbul'un konuklarının mutlaka görmesi gereken tarihî mekânlardan bir başkası ise Yerebatan Sarnıcı'dır. Tarihî yarımadanın ortasında bulunan Yerebatan Sarnıcı (Bazilika Sarnıcı), M.S. 542 yılında Bizans İmpa-

ratoru I. Justinianus tarafından, büyük sarayın su ihtiyacını karşılamak üzere yaptırılmıştır. Suyun içinden yükselen mermer sütunların arasındaki ihtişamından dolayı, halk tarafından "Yerebatan Sarayı" olarak da anılmaktadır. Yerebatan Sarnıcı'nda bulunan Medusa heykeli de, yine dikkat çeken eserlerdendir.

Bir gezginin gün içinde, gün batarken ve gece görmesi gereken en romantik ve en huzur verici mekânlardan biri de Kız Kulesi'dir. Kız Kulesi, hakkında çeşitli rivayetler anlatılan, efsanelere konu olan, İstanbul Boğazı'nın Marmara Denizi'ne yakın kısmında Salacak açıkla-

rında bulunan, küçük bir adacık üzerine inşa edilmiş bir yapıdır. Üsküdar'ın sembolü hâline gelen kule, Üsküdar'da Bizans devrinden kalan tek eserdir. M.Ö. 24 yıllarına kadar uzanan tarihî bir geçmişe sahip olan kule, Karadeniz'in Marmara'yla birleştiği yerde küçük bir ada üzerinde kurulmuştur. Bazı Avrupalı tarihçiler buraya "Leander Kulesi" derler.

Dünyanın en büyük şehirlerinden İstanbul'da gezilecek yerler, tarihî yapılar saymakla bitmez. Vapurlar, camiler, tarihî sokaklar, cumbalı evler, martılar, simit,

Boğaz Köprüsü, Haydarpaşa Garı, Galata Köprüsü, Mısır Çarşısı, Eminönü, Kadıköy, Ortaköy, Adalar ve daha birçok şey... Bir çağın kapanıp bambaşka bir çağın başladığı İstanbul şehri, sadece Türkiye için değil dünya için de çok önemli bir yer. İstanbul, sadece tarihî yapılarıyla değil kültürel etkinlikleriyle de adından söz ettiren bir şehir.

İstanbul, tarihî zenginliğini elbette ki bir arada yaşama kültüründen alıyor. Yüzyıllardır farklı dinler, farklı inançlar, İstanbul'da bir arada yaşıyor; ezan sesleri ve çan sesleri iç içe geçiyor. İstanbul, özellikle Ramazan aylarında, dinî bayramlarda ve kandil günlerinde aydınlanan camileri, rengarenk süslenen meydanlarıyla bir festival şehrini andırıyor. Diğer yandan, Fener Rum Patrikhanesi ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi ile hem Türkiye'deki hem de dünyadaki Ortodoks Hristiyanlar için oldukça önemli bir şehir olan İstanbul, 15. yüzyıldan bu ya Musevilere de ev sahipliği yapıyor. Üç dinin iç içe geçtiği ve her inançtan insanın özgürce ibadet ettiği şehir olarak İstanbul, öne çıkmaktadır.

İçinde, böylesine farklı zenginlikleri barındıran İstanbul hem geçmişte hem de günümüzde önemli bir kültür şehri olarak da göze çarpıyor. Bir yanda ramazan eğlenceleri, sokak şölenleri; diğer yanda alanında dünyaca ün yapmış sanatçıların katıldığı çeşitli alanlardaki festivallerle kent, yılın 365 günü farklı bir etkinliğe ev sahipliği yapıyor. Kimi zaman Sultanahmet'teki geleneksel Ramazan eğlenceleri oluyor İstanbullunun buluşma yerleri kimi zaman da Ahırkapı'daki hıdrellez şenlikleri. Her yıl çeşitli dönemlerde düzenlenen müzik, film ve sinema festivalleri ise şehri, rengarenk bir havaya buruyor.

Ayrıca Osmanlı döneminden bugüne gelen ebru, hat gibi geleneksel sanatlar da hem İstan-

bul'un binlerce yıllık kültüründen bugünlere kadar yaşayan birer değer hem de modern dünyanın ilgiyle takip ettiği geleneksel sanatlar olarak genç kuşaklara aktarılıyor. Elbette sadece tarihî eserleri ve sanat dallarıyla değil, günümüzde de sanata verilen değer, geçtiğimiz yıllarda açılan ve bugün de ziyaretçilerini ağırlayan müzelerle de kendini gösteriyor. Emirgan'daki Sakıp Sabancı Müzesi, Hasköy'deki Rahmi Koç Müzesi, Beyoğlu'ndaki Pera Müzesi, Tophane'deki İstanbul Modern Müzesi hem Türkiye'nin hem de dünya çapında ün yapmış sanatçıların eserlerini İstanbullularla buluşturuyor.

İstanbul, sinema ve müzik gibi alanlarda da pek çok yeniliğe ve çok önemli gelişmelere ev sahipliği yapıyor. Düzenlenen İstanbul Film Festivali ve festival kapsamında dağıtılan Altın Lale Ödülleri, sadece Türkiye'den değil dünya çapındaki sinemacılar tarafından da ilgiyle takip ediliyor. İstanbul Müzik Festivali'nin düzenlendiği günlerde İstanbul, bir ay boyunca dünyaca ünlü bestecilerin eserlerinin ve dünyaca çapında müzisyenlerin adresi oluyor. Elbette sadece bu kadarla da değil. Dünyaca ünlü müzik grupları ve ünlü sanatçıların dünya turnelerinde değişmeyen şehir olarak İstanbul yer alıyor. Bu konserler, etkinlikler ve festivaller, İstanbul'u müziğin de buluşma noktası yapıyor.

Coğrafi özelliklerin ve tarihin bu kadar güzel olduğu İstanbul, geçmişten bugüne kadar pek çok edebiyatçıya da ilham kaynağı oluyor. Osmanlı döneminde Nedim ve Baki gibi çok önemli şairlerin yetiştiği, yakın dönemde ise, Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sait Faik ve Orhan Veli gibi pek çok edebiyatçının doğduğu ve yaşadığı İstanbul, günümüzde modern edebiyatın ustalarının da yaşadığı şehir. Pek çok romana,

şiiire konu olan kentin anlatımı, dünyada da büyük bir beğeniyle izleniyor.

Hem kültürel hem de tarihî anlamda pek çok güzelliğe ve organizasyona ev sahipliği yapan İstanbul, İstanbulluların dışında elbette milyonlarca turistin de

uğrak yeri. Bir turizm merkezi olarak; kültür, sanat, sağlık, gastronomi turizmi gibi pek çok alanda bir lider konumunda olan İstanbul'a, sadece 2019 yılında, 13 milyondan fazla turist ziyarette bulundu. İstanbul, tüm bu büyüklüğünün bir sonucu olarak, yıllar içinde Türkiye'nin finansal kalbi hâline geldi. Şimdi, her geçen gün bir yenisi yükselen gökdelenleri ve merkezi İstanbul'da bulunan dünyaca ünlü şirketleriyle İstanbul, dünyanın finansal olarak en büyük şehirlerinden biri konumunda.

Kadim bir tarihi olan İstanbul, eşsiz tatlarla da ev sahipliği yapmasıyla oldukça popüler bir konumdadır. Bu sebeple, pek çok kültürle harmanlanmış İstanbul mutfağı, dünya mutfakları arasında da önemli bir yere sahiptir. İstanbul'un zengin yemek kültürü, Osmanlı Mutfağı'na kadar uzanıyor. Öyle ki İstanbul mutfağı; kuzu, koyun ve dana etli yemekleri ile yiyenlerin bu tatlardan vazgeçememesine neden oluyor. Et yemeklerinin yanı sıra zengin börek çeşitleri, kuru fasulye, zeytinyağlı sebze yemekleri, bulgur ve pirinç pilavı da bu benzersiz mutfak olamazsa olmazlarındandır.

İstanbul, onu görmeye gelenler için bitmez bir yolculuktur. Durup dinlenecek ve hayretle izlenecek daha bir sürü durak vardır. İstanbul, 3 kıta ve 7 iklime hâkim olmanın sırlarını saklayan bir saltanat yurdudur. Yedi tepesine kondurulan ve her biri bir başka ilahi sırı temsil eden camileriyle; insanı, hayatı ve ölümlü aynı mekânda misafir eden mahalleleriyle, doğayı emanet bilen o kendine özgü idrak dünyasıyla, dünden yarına uzanan binbir sırrın muhafaza edildiği bir mücevher kutusudur âdetâ. Bugün de boğazın bin yıllardır salınarak akan serin suları, selvi ağaçlarını erguvanlarla selamlaştıran rüzgânıyla, bütün sesleri tek bir müzikal armoniye dönüştüren tepeleriyle, dünya ne kadar değişirse değişsin, insana hep tek bir zamanda yaşıyor hissi veren o derin ruhuyla İstanbul, senfonik bir şehir gibidir. Üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen hâlâ aynı coşkuyla kutlanan şanlı mücadelesinin, İstanbul'un Fethi'nin 567. yılını da bu vesileyle anmış olalım. Önümüzdeki sayıda, bir başka şehrimizde buluşmak dileğiyle...

Koray TÜMAY

KÜRESEL SALGIN Üzerine Düşünceler!..

Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN
eyaman60@gmail.com

Her şey ne kadar da güzel gidiyordu değil mi?! İşler güçler, seyahatler, ziyaretler, eğlenceler, eğitimler, toplantılar vb. derken gözle görül(e)meyen bir virüs, her şeyi altüst etti!! İnsanlık, bir anda küresel ölçekte bir krizle karşı karşıya kaldı. Eh, hayatımız da bir anda altüst oldu. İnsanlık âlemi olarak toptan çaresizlik içinde kıvranmaya başladık. Gözle görülmeyen bir virüs, koskoca dünyaya diz çöktürdü. Virüs-ten çok onun kelebek etkisi, birçok insanı ölüm korkusuyla yüz yüze getirdi. Dünyaya bu denli bağlılık, virüsten daha tehlikeli! Bir yandan da erzak depolayanlar, sağlık malzemesi fırsatçılığı!.. Belli ki Yüce Yaradan'ın apaçık mesajı hâlen anlaşılamamış!!!

İlahi Bir Uyarı!

Yaşananları doğru anlamaz / anlamlandırmaz ve yaşananlardan ders çıkarmazsak, daha büyük felaketlerle yüz yüze kalabiliriz. Öncelikle, verilen nimetlerin kıymetlerini biliyor muyuz? Hayat, biz insanoğluna bahşedilmiş bir nimet, doğru kullanıldığında muhteşem bir ödüldür. Cenab-ı Hakk, yeryüzünü en başta biz insanlar olmak üzere, bütün canlılar için bir ihsan olarak yaratmış, sayısız nimet ve güzelliklerle donatmıştır. Bu yönüyle ne kadar şükretsek azdır. Hava, su, toprak, güneş ve daha nice nice karşılıksız nimet, tüm insanlığın emrine ve kullanımına amade kılınmışken ne kadar da az şükrediyoruz değil mi?

Hayatı Anlamlandırmak

Akıl, idrak ve iradesini doğru kullananlar için dünya, hiç de kötü bir mekân değildir aslında! Dünyayı kötü kılan, biz insanlarız. Beslediğimiz kötü duygularla, yaptığımız sorumsuz işlerle birbirimize dünyayı dar ediyoruz. Eğer hayatın kendisi, varlığı ve mantığı doğru anlaşılıp doğru yaşansa, daha dünyadayken cennetvari bir hayat sürmek ve inşallah ebedî cenneti hak etmek mümkündür. Peki ama dünya hayatını nasıl anlamlandırabiliriz?

Her şeyden önce, **dünyanın geçici bir han, bizim de yolcu olduğumuz gerçeğini anlamak gerekiyor.** Bu geçici hanın en değerli misafiri ve en değerli varlıkları insanlardır. Bu dünya bir penceredir, her gelen bakıp geçer. Hayatı doğru anlamlandırmak için dünyanın bizler için fâni olduğu gerçeğini asla unutmamak gerek. Aksi takdirde, geçici dünyayı bâkî âleme tercih etmek gibi bir hataya düşülebilir. En doğru olanı, her iki dünyayı göz önünde bulundurarak hareket etmek ve hayatımızı öyle sürdürmektir. **Bu dünyanın geçici olduğunu, kendisinin de bir misafir olduğunu idrak eden kişi; olumlu ve ılımlı bir hayat sürer,** kimseye kötülük etmez. Ebedî âlem için her daim hazırlıklı olur. **Zamanın ve zeminin değişken olduğunu aklından çıkarmaz.** Böylece, kendisine güzel ve dengeli bir hayat kurar.

Azgınlaşan İnsanlık

Yaratılmışların en seçkini olan insan, dış ve iç özellikleriyle çift yönlüdür. Bizler, insanı tanımlarken daha çok dış özelliklerini öne çıkarırız. Bu sebeptendir ki günümüz insanının huzursuz ve uyumsuz yaşamasının sebeplerinin başında, kendi içine bakamayışı yatmaktadır. Çağımız insanı dış görünüşü o kadar önemsiyor ki, cevherin özü olan içine dönüp bakmak, iç derinliği arttırmak aklına bile gelmiyor. Ne acıdır ki söz

yerindeyse, **kabuğa bu denli önem atfederken iç cevher göz ardı ediliyor.** Modern emperyalistler, sürekli olarak dış kalıbımızı (bedeni) cilalarken içteki hazine gömülü kalıyor ve bir anlamda çürümeye terk ediliyor. Oysa kalıbımız ne kadar gerçek, önemli ve değerli ise; kalbimiz ve beynimiz de en az onun kadar gerçek, önemli ve değerlidir. Yani **kalıp-kalp dengesinin sağlanması gerekir.** Esas olan bu iki yönün dengeli ve uyumlu olarak geliştirilmesidir. Bu gelişim sağlınırsa, insanın bireysel huzuru belli bir kıvamı bulur ve hem kendisi huzur içinde yaşar hem de etrafa huzur saçar.

Bilmem farkında mısınız insanlık, kelimenin tam anlamıyla bir azgınlık girdabına kapılmıştı. Vahşetler, katliamlar, zulümler boğazımıza kadar gelmişken mazlumların ahı, denizlerde boğulan yavruların feryadı semayı kapladı ve ilahi tokat indi yüzümüze! Ve hâlen dünyanın geçiciliğini unutan insanoğlu, çoğu kez ihtiyacından fazlasını kazanma hırsıyla, makamperest tavırlarıyla, muhteris bir edayla sağlığını ve hayatını riske atmaktadır. **Kazanma hırsı, yükselme dürtüsü doğal olarak insanı rahatsız ve huzursuz bir ruh hâline sevk etmektedir.** Bunun neticesi ise, stres ve öfke olarak dışa vurulmaktadır. **Stresli ve öfkeli insan, ateş topu gibidir hem kendini hem de etrafındakileri yakar.** Bireysel plandaki bu ateş topları, sayıca çoğaldığında toplumsal huzursuzluğa da dönüşebilir. Toplumsal huzursuzluklar, artık küresel bir salgına dönüşmüştür ne yazık ki! Bu gözüdünmüşlük, tüm insanlığın sağlığını tehdit etmektedir.

Yaratılışın Sırrından Uzaklaşmak

Evrenin en değerli varlığı olan insanın âdeta unutulduğu bir haz ve hız çağında, bireysel huzursuzluk almış başını gidiyor. Çevrenize şöyle bir baktığınızda, bu gerçeği hemen kavrayabilirsiniz.

Bırakınız gülen insanları, gülümseyeni görebilirseniz ne mutlu size! Oysa ekonomistler, her yıl yüzde şu kadar, bu kadar büyüdük ve geliştik diyorlar! Büyüyen ve gelişen acaba sadece binalar, yollar, köprüler midir? Koca koca şehirler midir? Ya gönlümüz? Ya ruhumuz? Onların büyüme, rahata kavuşma, huzur bulma hakları yok mudur? **Yükselen binalar yanında, her geçen gün daha bir küçülen, daralan insan ruhu bu baskıya daha ne kadar dayanabilir ki?** Oysa insan, maddi ve manevi yönleriyle beslenmek, sağlık ve huzur içinde yaşama arzusundadır. Ne var ki insan fitratı zorlanmış ve bozulmuştur! Dünya ölçeğinde insanın değersizleşme süreci, madde ve eşyayı kutsama, paraya ve güce tapınma sonucunu doğurmuştur. Kapitalist sistemin her geçen gün maddeyi ve gücü kutsadığı bir dünyada insanlık, zeval devrine

girdi. Sonuç ortada!

Tefrika ve Kutuplaşma

Günümüz insanını huzursuz eden ve yalnızlaştıran etkenlerden birisi de tefrika ve kutuplaştırma eylemleridir. İnsanlar ve kitleler arasındaki doğal farklılıklar, çatışma ve hatta düşmanlık sebebi olarak ortaya sürülmektedir. Ortak noktalar yerine, ayrışan / çatışan düşüncelerin öne çıkartılması, insanlar ve kitleler arasında kavgaya yol açmaktadır. Bireylerin kökeni, inancı ve geçmişleri kişiye özgüdür ve sorgulanmaması gerekir. Oysa, şu dünyaya misafir olarak gelen her insan, biriciktir ve çok değerlidir. Allah, insanları yaratırken özel ve güzel yaratmıştır. Bu özel ve güzel insanlar, geçici hayatlarını arzu edilir bir şekilde sürdürmek ve neticede ebedî hayatı hak etmek istiyorlarsa, bunun yolu ortak duygu, değer ve davranışlar etrafında iş birliği oluşturmaktır.

İsraf Ekonomisi

Dünyamız, tüm insanlığın harika bir ortak evidir. Dünyanın her bir köşesi binbir türlü yer altı ve yer üstü zengin kaynaklarla donatılmıştır. Ne var ki bu zengin kaynak, yeterince verimli kullanılmadığı gibi birçok açıdan israf da söz konusudur. Dünyadaki bu yüksek enerjiyi olumlu ve faydalı yerlerde kullanmak dururken enerjimiz, daha çok didişme, tartışma ve hatta çatışmalarla heba edilmektedir. Üretime dönüşmeyen enerjimiz hem boşa harcanmakta hem de kendi insanımızı zayıflatmaktadır. Öte yandan, tüm dünyadaki yer altı ve özellikle yer üstü kaynaklarımız akıllıca kullanılmamaktadır. Lüks tutkusu, silahlanma, sapkın davranışlar... Ne yazık ki küresel planda birçok çatışma ve çekişme hâlen sürmektedir. Güçlüler, zayıflara zulmetmekte; baskın devletler, zayıfları sömürmektedir. Her şey ticarete bağlanmış, varsa yoksa paranın ve servetin peşine düşülmüştür!

Doğanın Tahribatı

Tüm dünya, neredeyse el ele verip kendi ortak evlerini tahrip etmek, kirletmek ve yok etmek için iş birliği yapmaktalar. Atmosfer kirlenmekte, denizler atıklarla dolmakta, küresel ısınma artmakta, ormanlar yok edilmektedir. Dikilen gökdelenler, tahrip edilen doğal alanlar, tüm canlıları tehdit etmektedir. İnsanlık, âdeta kendi eliyle kendi kıyametini hazırlamaktadır. Doğa, sonunda isyan etmekte ve tıpkı koronavirüs gibi felaketlerle rahatsızlığını yüzümüze çarpmaktadır.

Virüsün Hatırlattıkları

Yaşanan her musibette binlerce ders gizlidir. Yaşadığımız bu virüs salgını bizlere kaybettiğimiz birçok değeri de hatırlattı:

√ Allah (C.C.) tek hâkimdir!

√ İnsanoğlu, bir hayli acizdir!

√ İnsanlık, haddini aşmıştır!

√ Dünya, ortak evimiz ve kaderimizdir!

√ Temizlik ve hijyen her daim şarttır!

√ Helale ve harama dikkat etmek zarurettir!

√ Servet ve para her şey değildir!

√ Bazı alışkanlıkları değiştirmek gerekiyor!

√ Aile, sığınılacak en sağlam limandır...

Değerlendirme ve Sonuç

Evrende mutlak güç sahibi ve tek olan yalnızca ALLAH'tır. Tek yaratıcı ve sahip O'dur. Yaratılan her şeyin bir eşi ve benzeri vardır. Tüm insanlık olarak Kadir-i Mutlak'a ve O'nun koyduğu nizamata tâbi olmak, tek kurtuluş yoludur! Akli olan insan için iki yol vardır: Birincisi Rahmani yol olup birliği ve dayanışmayı temsil eder. İkincisi ise, şeytani olup ayrışmayı ve fitneyi temsil eder. Yaratılışın hikmetine bakılırsa, insanın Yaratıcıya dönmesi ve kendine gelmesi tek çıkar yoldur!

Küresel ölçekte de bir ortak uzlaşma zemini aranmalıdır. Böylesi bir uzlaşma, tüm insanlığın hayrına olacaktır. Yerkürede yaşayan herkesçe

kabul edilecek ve uygulanacak ortak bir insanlık Anayasa'sına ihtiyaç vardır. Bu Anayasa, en temel insan hakları olan inanç, köken, kültür, mülkiyet, tercihler vb. hakları güvence altına almalıdır. Bütün insanlık, yerkürenin neresinde olursa olsun; huzur, sükûn, bolluk ve refah içinde yaşamak istiyorsa, adil bölüşüm sistemine tâbi olmalı ve ortak yaşama kurallarına uymalıdır!.. Acilen tüm insanlığın uyacağı ortak bir Anayasa, ortak bir dil ve ortak bir üslûba ihtiyacımız vardır! Ortak evimiz olan yerkürede bir arada sağlık, huzur ve esenlik içinde yaşamak için ilahi sisteme ram olmuş, insancıl ve adil bir düzen kurmak zorundayız. Çatışma ve dışışmelerden kurtulup ortak kaderimize inanarak uzlaşma yollarına düşmemiz şarttır. Çünkü artık felaket, salgın ve musibetler, sınır tanımıyor!!!

Sonuç olarak **umutsuzluğa gerek yoktur.** Sükûnet, sabır, tedbir ve Yaradan'a teslimiyet, bizleri selamete çıkartacaktır. Biz biliyor ve inanıyoruz ki Allah (C.C.), yarattığını unutmaz. Her derdin bir devası vardır. Dert de devası da yalnız Eş-Şâfi olan Mevlâ'dandır. Elbette, bu sıkıntılı süreçte bize düşen görevler de vardır: Bizler, insanoğlu olarak bazı yanlış alışkanlıklarımızı değiştirmek zorundayız. Öncelikle zihnimizi ve gönlümüzü tertemiz, pir ü pak etmeliyiz. İkincisi insanca yaşamak için helal, haram ve kul hakkına son derece riayet etmeliyiz. Tüm insanlık, bunca helal dururken yarsa, maymun, domuz, börtü böcek yeme alışkanlığını terk etmelidir! Temizlik ve hijyen kurallarına uymak, her daim en önemli alışkanlığımız olmalıdır. Kalbimizi de çevremizi de tertemiz tutmalıyız. Bu vesileyle; sarılma, öpme, tokalaşma gibi alışkanlıklarımıza sınır koymak zorundayız. Sosyal mesafeyi koruyalım. Hiç endişe etmeyiniz, birbirimizden uzaklaşmayız. Zira **göz beğenir, gönül sever, dil de söyler!** Rabbimizin izni ve nusretiyle şafak yakındır, gün doğmak üzeredir, sabret insanoğlu!!!

KORONA GÜNLÜKLERİ YAHUT

ÇEKİÇLE ÖRS

ARASINDA

M. Nihat MALKOÇ
Eğitimci-Yazar

GÜNCE-I

Bugünlerde herkes tuhaflaştı mı ne? Parano-
yak mı olduk, koronayak mı belli değil. Göz
bebeklerimiz irileşmiş. Herkes birbirine bir
garip bakıyor. Potansiyel düşman gibi. "Yak-
laşma, yakarım." dercesine. Teşbihte hata ol-
maz, herkesi canlı bomba gibi görüyoruz. Ha
patladı ha patlayacak. Güreşte tuş pozisyo-
nuna getirilecek rakip misali. Her an tetikte.

İnsanlar, eşten dosttan uzak olsa da, koro-
nayla ve onun doğurduğu şüphe ve vehim-
lerle kol kola, kucak kucağa, et ve tırnak misa-
li. Geleceğe dair hayallerimizi ve planlarımızı
hallaç pamuğu gibi atan bu davetsiz misafir,
yemediği herze bırakmıyor. Edepten ve ustan
mugayir. Hem davetsiz hem de yatıya niyetli.
Herkes terk etse de o terk etmiyor bizi. Bir
heyula gibi dolaşıyor etrafımızda. Hayali, ger-
çeğinden daha ürkütücü ve kasvet verici.

Dedikodu mekanizmaları da alabildiğine hızlı
işliyor bu günlerde. Ölümcül virüse dair bi-
tip tükenmek bilmeyen şehir efsaneleri. Öyle
tasvirler var ki, yedi başlı ejderha, yanında
cüce kalır. Eyüp'ün ağzından çıkan söylenti,
bir zaman sonra uzun bir "ip"e dönüşüyor.
Sonra bu ip, boğazlarda öylece düğümleni-
yor. Kimse çözemiyor bu kör olasıca kördü-
gümü.

Her zaman göreceli olduğuna inandığım
zaman kavramı, korona günlerinde daha bir

göreceli. Geceler güne, günler gecelere dönüşmüş sanki. Kimsenin uykusu tutmuyor geceleri. Eskiden birkaç sayfa kitap okusam, gözlerime uyku abanırdı. Şimdi o da kâr etmiyor. Gece yatışla sabah namazına kalkış arasında taş çatlasa üç dört saat var. Sabah namazının huzur ve huşu ikliminde arandıktan sonra ötesi yeni bir güne rutin iş ve telaşlarla başlamanın sıradanlığı... Yine aynı evde aynı odalar arasında akşama değin benzer mekik dokuyuşlar.

Çekik gözlülerin memleketi Vuhan'dan yola çıkan, binlerce kilometre kat ederek hanelerimize bir davetsiz misafir gibi çöreklenen korona illeti, yaşam tarzımızı kökünden değiştirdi. Uyku düzeni de kalmadı kimsede. Ne zaman yattığımız ne zaman kalktığımız belli değil. Bugünlerde televizyon seyrede seyrede göz ishali olduk. Nerede bir dizi, nerede bir belgesel, nerede bir film varsa ezberlercesine seyrettik. Dizi ve film stoklarını tükettik alimallah. Yeni çekimler de yok. Hayat da filmler de tekrara düştü. Isıt ısıt koy önüne misali.

GÜNCE-II

Korona, İtalya'yı esir aldığı ilk günlerde insanlar can sıkıntısından balkonlara çıkıp keman, piyano, org ve gitar gibi müzik aletleriyle mini konserler veriyorlardı birbirlerine. Biz de onlara hayretle bakıp bir yandan da bıyık altından gülüyorduk. Bu necis virüsün bize de uğrayacağını hiç hesap etmiyorduk. Bu küresel vakanın ciddiyetini henüz kavrayamamıştık milletçe. Her gün artan vakalar ve ölümler, bizi tedirgin etmeye başladı. Sonra

da bir baktık ki Türkiye'de ilk vaka görüldü. Sonra ikinci, üçüncü... Ardından gelen ilk ölüm. Sonra ikinci, üçüncü... Bir de baktık ki vaka sayısı on binin eşiğinde, ölüm sayısı yüzü çoktan aşmış.

Anlaşılan o ki, şımarık Avrupa, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana görmediği büyük bir tehditle karşı karşıyadır. Onun içindir ki Avrupa devletleri, yaşama tutunmak gayesiyle ilk kez şartsız olarak bir araya gelip ortak paydada buluşmuşlardır. Zira bıçağın kemiğe dayandığı çetin bir zamandayız. Geçmişe dair bütün hesaplaşmalar çok ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Bugün bir virüs karşısında aciz duruma düşen ki-birli Avrupa, bir zamanlar maddi ve manevi olarak sömürdüğü müstemlekelerden bile yardım umuyor. Acizliğin ezikliğini bütün hücreleriyle yaşıyor. Yaşadığı çıkmazlar, muhtemel pişmanlıklarını da yüzüne vuruyor.

Neyi var, neyi yok silahlanmaya ayıran; akıllı füzelerle mazlumları avlayan Avrupa, bir kez olsun sağlığa yeterince yatırım yapmayı, meselâ solunum cihazları üretmeyi akletmedi. Şimdi bin akıllı füze, hayat kurtaran bir solunum cihazı etmiyor. Solunum cihazları, hastaneleri dolduran hastaların yaşlısından alınıp gencine takılıyor. Bu ne büyük imtihan!..

Tuhaf zamanlardan geçiyoruz nitekim. Tarihin yazacağı sıra dışı günler bu günler. Anlaşılan o ki bizler de, ileride tarihin altını çizerek yazacağı günlerin figüranı oluyoruz.

GÜNCE-III

İlkbaharın ilk ayıymış, martmış, meyve ağaçları kış uykusundan uyanmaya, tomurcuklanmaya başlamış. Gel de anlat külahıma sen. İçimizde, korku ve endişenin zemherisi hüküm sürmekte hâlâ. Bir zamanlar çocukların koştuğu, yavukluların buluştuğu cadde ve sokaklarda in cin top oynuyor şimdi. Kaskatı bir ölüm sessizliği çökmüş arzla arş arasına. Göklerde ahenkle süzülen kuşlar da bir anlam verememiş bu fırtına öncesi sessizliğe.

Twitter denen meret, âdeta korona platformuna dönüşmüş. Milletın ağızı torba değil ki büzesin. Bilen de konuşuyor bilmeyen de. Virüse küfreden de var, düşmanların başına salan da. Kimi yarasa yiyen, kimi de yılan yiyen

Çinlilere ağız dolusu sövüyor. Kimi de bu işte, yurt dışı uçuşlarını zamanında durdurmadığı ve de umrecilere izin verdiği için devleti suçluyor.

İnsanları, tavuk misali evlere tıkayan koronavirüs, en çok da kaynanasıyla birlikte yaşayanları etkiledi. Evden çıkan insanlar koronavirüsten, çıkma-yanlar da ya kaynana ya da karı dırdırından ölüyor. Her hâlükârda mukadderatları benzerlikler taşıyor. Çin işkencesi gibi bir şey. Biri direkt, biri süründürerek öldürüyor. Küçük bir farkla da olsa neticesi ölüm. (şaka!)

Koronavirüs, beterin beteri var misali küçük dertleri ve küçük ağrıları bastırıyor. Bazıları hastaneden virüs kaparım diye diş ağrısını, bazıları azan migrenini, bazıları da hipertansiyonunu bastırmakla meşgul. Çünkü acıları dindiren hastaneler, bugünlerde yeni acılara gebe. Doktorlar da en az hastalar kadar hasta, huzursuz, bir o kadar da bitkin...

Her gece millet, büyük bir korku ve endişeyle Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın ekrana çıkacağı saati gözlüyor; gece kadar kara, kapkara haberler almak için. Bazı ekranlarda, seçim günlerini ve seçim sonuçlarını andıran istatistikler gün boyu yayımlanıyor. Ülke adı, vaka ve ölü sayısı... vs. Bakan, hemen her akşam büyük bir sabırla bütün ayrıntıları aktarıyor halkına. O da bu milletin bir ferdi ve sağlığın en başı olarak ölümlere ve vaka artışlarına çok üzülüyor. Yeri geliyor gözleri nemleniyor, yeri geliyor sesi titriyor. Fakat geleceğe yönelik endişeleri kökünden bertaraf etmek ve umutları yeşertmek için güven veren duruşunu hiç bozmuyor.

GÜNCE- IV

Bu koronanın zihniyetini de, cibilliyetini de bir türlü öğrenemedik. Öyle bir virüs ki, zengini de öldürüyor fakiri de. Sosyalisti de öldürüyor kapitalisti de. Okumuşu da öldürüyor cahili de. Monarşiye de karşı oligarşiye de. Belli ki kibirden hoşlanmıyor. İnsanlara eşit mesafede duruyor. Ser verip sır vermeyen korona, belli ki sükûnetten nemalanıyor.

Koronavirüs'ün her gün binlerce can alması, insanoğlunu fazlasıyla ürküttü; neticede can taşıyan herkesin paniklemesine sebep oldu. İngiltere'nin Başbakanı Boris Johnson ile aynı ülkenin Velihaht Prensi Charles da koronavirüse yakalanan devlet erkânından oldu. Bu da son zamanlarda, dünyanın gerçek hâkiminin, bir toz tanesi kadar bile olmayan koronanın olduğunu gösterdi. Kimse afra tavra yapmasın, "Ben oyum, ben buyum, ben var ya!" demesin. Bir virüs elini kolunu sallayarak geldi; ekonomiyi, sanayiye, teknolojiyi ve

sosyal hayatı yerle bir etti. Küresel ekonomi adı altında küresel soygunculuk yapanlar kefen derdine düştü. Şimdi her taraf toz duman. Dünyanın egemenleri, bu illete karşı ne yapacaklarını bilmiyorlar.

Bir imzayla dünyanın kaderini değiştirebilenler, kendi hayatlarının telâşına düştüler. Hepsi de kendilerine kaçacak delik aradılar. Sesleri solukları kesildi; yüzleri mum rengine döndü. Gece gündüz demeden Suriye'ye bomba yağdıranlar, kendi meseleleri içinde boğuldu. Son sistem makineli tüfeklerle insan avlayanların parmaklarında, tetiği düşürecek mecal kalmadı.

Dünyanın kıymetlerini ulu orta parselleyen soyguncu şımarıklar, dünyada vermedikleri hesabın bir gün bir yerlerde kendilerine sorulacağı kaygısına kapıldılar. Orta Çağ kafasıyla dünyayı idare etmeye kalkan insanlar vicdanlarını kaybedince, adil ve yeni bir dünya için virüsler vicdana geldi. Bu virüslerin yeni bir dünyanın kapılarını araması işten bile değil.

Kendini dünyanın mutlak efendisi olarak gören mütekebbir insanoğlu, "Hiç"i "H"si bile olmadığını şimdi daha iyi anladı. O insan ki, dünyada her ne varsa hunharca yağmaladı. Çevreyi insafsızca talan eyledi. Allah'ın sessiz kulları olan hayvanlara huzur bırakmadı.

GÜNCE-V

Strateji uzmanları ve kelli felli analizciler, koronadan sonra dünyanın eskisi gibi olmaya çağını, yaşlı küremizde köklü değişikliklerin kapıda olduğunu söyleyip duruyorlar. İyi de bu değişiklikler mevcut zulümleri ortadan kaldıracak mı? Hafza-nallah yeni dünya düzeni, yeni zulümlerin kapısını mı aralayacak? Birincisi için duacıyız ama ya ikincisi olursa...

Koronavirüs pandemisinin, ne

kadar süre daha aramızda kalacağını bilememek insanları tedirgin ediyor. Hani bazı istenmeyen şeyler vardır ki belli bir süre hayatınızda kalır, sonra geçer. Gün gün geriye doğru sayar, o süreç içerisinde dişinizi sıkarsınız. Fakat yaşamakta olduğumuz sürecin ne yazık ki ucu açık. Hiç kimse geleceğe yönelik uzun vadeli planlar ve hesaplar yapamıyor. Birakın günler sonrasını, bir adım önümüzü görmekten aciziz.

Koronavirüs öyle hızlı hareket ediyor ki, maraton koşularına girse açık ara birinci olur. Değme maratoncular onunla yarışamaz. Bir bakıyorsunuz Avrupa'da, bir bakıyorsunuz Asya'da, bir bakıyorsunuz Afrika'da, bir bakıyorsunuz Amerika'da. Avusturalya da cabası. Ne ada (İngiltere, Japonya, Endonezya) dinliyor ne de yanmada (İtalya, İspanya, Türkiye).

Bugünlerin en kıymetli duası "Allah bağışıklık sistemini güçlendirsin." lafzı olsa gerek. Çünkü güçlü bir bağışıklık sistemi, koronavirüs karşısında çelikten bir bariyer vazifesi görüyor. Vi-

rüsün, özellikle yaşlı insanları öldürmesi, bağışıklık sistemiyle ilgili. Koronavirüs, öncelikle ve özellikle astım, koah, tansiyon ve diyabet gibi kronik hastalıklardan muzdarip olanları hedef seçiyor. Hayatı zindan eden ölümcül virüsün nazı, daha çok bunlara geçiyor.

Bugünlerde bütün dünya insanları mecburi agorofobi (dışarı çıkma korkusu) illetiyle yüzleşiyor. Korku, stres, depresyon ve endişe bir sarmaşık misali sarıp sarmalamış bizi. Dışarı çıkınca koronavirüs canavarı izbe bir köşe başında bizi bekliyor gibi tuhaf bir korku içindeyiz. Eskiden güneşi gördüğümüzde "Dışarıda hayat var." derdik. Şimdi de "Dışarıda ölüm var." diyoruz. Dışarıyla olan bağlantımız sadece pencere ve balkonlardan ibaret.

GÜNCE-VI

Devlet, 65 ve üstü yaştaki ihtiyarlar için sokağa çıkma yasağı koyunca bir yaşlı kovalamacası başladı. O sokak senin bu cadde benim... "Derhal yakalayın, sigaya çekin!.."

Pandemi korkusuyla evlerine kapananlar "Gün uzar yüzyıl olur." sözünün hakikatini yaşıyor. Dışarıda akıp giden zaman dört duvar arasında bir türlü geçmek nedir bilmiyor.

Koronavirüsün alışılageldiğimiz şehir hayatına da, kendince ince bir ayar çektiği aşikâr. İnsandan uzak kalmış cadde ve sokaklar, metruk şehirleri andırıyor şimdi. Bir zamanlar gürültü yüzünden girmek istemediğimiz cadde ve sokaklarda, sağır edici bir sessizlik yaşanıyor. Hayat, kesintiye uğramış. Sanki bir savaş sonrası sessizliği var her yerde. İn cin top oynuyor. Bu insansızlaştırma ve izolasyon birkaç ay sürerse, parke taşlarının arasında otlar bitecek, yosun tutacak kıyılar. Sükûtun çığlıkları kaplıyor arzla arşın arasını şimdi. Kafeler ve kahveler kapanmış, lokanta ve restoranlar sadece paket servislere açık. Bir zamanlar dolup taşan sinemalar ve tiyatrolar kapılarını sımsıkı kapatmış, sanat susmuş, ağzını bıçak açmıyor.

Karantina kapsamında cemaatinden mahrum kalmış camiler, alabildiğine hüznünlü; dokunsan ağlayacak kabilinden. Minberlerin ve mihrapların mermerleri buz tutmuş. Saf gönüllerden çıkan dualara ve aminlere hasret dudaklar. Bu hasret uzun sürmeyecek inşallah.

Cami avlularında "hu hu" diye Hakk'ı zikreden güvercinler aç, susuz ve yalnız kalmış. Merhametli ellerin atacağı yemlerin yolunu gözlüyorlar. O eski şen şakrak günlere dönülmesi için duacılar. Sımsıcak simit atan şefkatli ellerden uzaktalar. Onlara, martıların ağlarcasına bağırışları ekleniyor.

Onlar da bu yalnızlıktan ve terk edilmişlikten hayli mustarıpler.

Koronavirüs, şehirli insanın kendi kendine yetmediğini; fırıncı, kasap ve manav gibi birçok insandan destek alarak yaşamak mecburiyetinde olduğunu bir kere daha göstermiştir. Oysa köylü öyle midir? Köylü, ekmeğini, odun ateşiyle harlanan sobasında pişirir. Ahırındaki hayvanlardan (inek, koyun, keçi vb.) birini, kümesindeki tavuğu keserek et ihtiyacını karşılar. Bahçesindeki meyveleri toplayarak ve kışlık ayırarak manava muhtaç olmaz.

Kimileri bu yaşananları Allah'ın gazabı, kimileri de hâkim güçlerin dünyaya korku salmak, yaşlı küreye ayar vermek ve bunun üzerinden çuval dolusu paralar kazanmak için planladıkları oyun olarak görüyor. Komplo teorilerinin biri bitmeden öbürü başlıyor.

Bunu, yeni felâket senaryoları takip ediyor. Bütün bu olup bitenleri kimi kıyametin başlangıcı, kimi de yeni ve güzel bir dünyanın müjdecisi olarak görüyor. Hakikati yalnız Allah biliyor.

Tuzaklanmış bombaya tekme atan, doğalgaz kaçağını çakmakla kontrol eden bu millet, koronaya pabuç bırakacak değil ya. Boşuna yaşamamışız. Depremden, kalkışmadan sonra, çocuklarımıza anlatabileceğimiz nur topu gibi bir de koronamız oldu. Sizin anlayacağınız, tarihe tanıklık ediyoruz. Fakat korkulması gereken yerde korkmamak da akıl kân değildir.

GÜNCE-VII

Koronavirüs olur da koronavirüs edebiyatı olmaz mı? Çok şükür o da oluşmaya başladı bir yandan. Fakat buna edebiyat mı edepsiz edebiyat mı denir, bilemem. Çünkü sinkaflı küfürler havada uçuyor çok kere. Kafiye bulan virüsün iffetiyle oynuyor umarsızca. Koronayı horona davet edeni mi ararsın, yedi sülalesiyle halvete gireni mi... "Kelle paça ilâcı / Doktorudur bol acı / Ben bu dertten ölmeyim / Olun bana duacı.", "Evde varken pırasa / Niçin yersin yarasa." diyerek işi Göktürklere ve onların dikmiş oldukları Orhun Abideleri'ne kadar götüren mi, oradan da Türk boylarının akınlardan korunmak için yapılan Çin Seddi'ni mevzuya dâhil edeni mi? Koronadan, kadim Çin'e uzanan uzun, ince ve dikenli bir yol...

Şimdilik korona şiir olarak neşet ediyor bağıranıklardan; cinaslı maniler de cabası. "Virüs kaptım korona / Yaşar mıyım sor ona / Gurbette bir yarım var / Ben ölürsem kor ona."

Edebi zorlayan şiirlerin yanında bir de koronavirüs ile ilgili edebi ölçülerde yazılan şiirler de var. İşte Trabzon'un Uzungöl'ünden Mehmet İnan böyle güzel bir şiir kaleme almış:

"Nasıl da kardeş oldu sağcı ile solcusu / Gitti bütün kinimiz geldi ölüm korkusu / Geçmiş yaşamıştımızın yapılmalı sorgusu / Mutlu olamıyorduk bitmiyordu hırslımız / Dünyalar bizim olsa doymuyordu nefsimiz // Zaman durdu duracak koca caddeler ıssız / Ağzı bıçak açmıyor kahvehaneler sessiz / Okullarda çocuk yok, sınıflarımız dersiz / Yüz senelik esnaflar kapatmışlar dükkânı / Bu işten kurtulmanın yok mudur bir imkânı? // Cuma kılınamadı yok camide cemaat / Herkes yerli yerinde kimse etmez seyahat / Duamız Yaradan'a, etsin bize şefaât / Elbet bu günler geçer, kalacak hatırası / Yan gelip de yatmanın çıkıyor faturası."

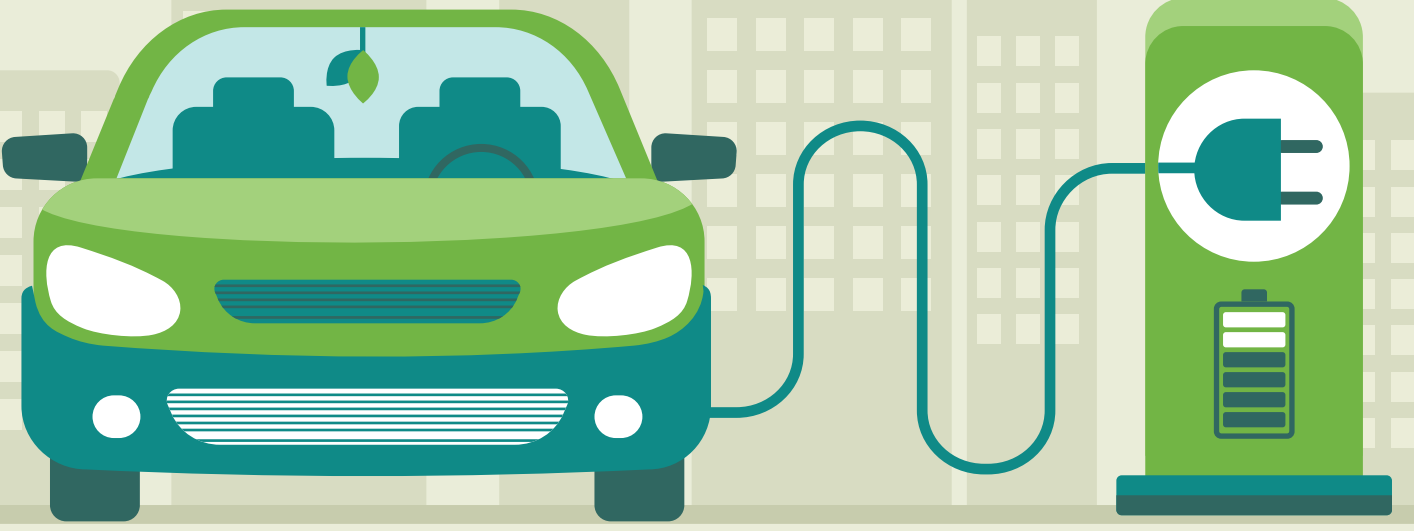
Almanya'nın Augsburg şehrinde yaşayan gurbetçi şairimiz Servet Yüksel de, hecenin 11'li ölçüsüyle koronavirüsün sosyal, psikoloji ve tıbbi serencamını bakın nasıl özetlemiş:

"Bir virüslük canı varmış dünyanın, / Ahraza döndürdü süper güçleri... / Bu hayatın gerçeğine uyanın, / Terk edelim günahları, suçları // Gözle görülmezmiş adı korona, / Ahali şaşırmış nasıl koruna? / Hangi aşı lâzım aklın zoruna? / Sayıları köpürt, ver demeçleri // Panikledi, dinozorlar, fosiller, / Burnundan kıl aldırmayan nesiller, / Şatolara kaçtı azgın asiller, / Düşünür mü çıplakları, açları? // Hayaller tarumar, gemi batıyor, / Korku, sokaklarda cirir atıyor, / Bilen beri gelsin, kim ne satıyor? / Ekrana bağlanmış sinir uçları // Kıtalar boyunca sömürü çarkı, / Kanla, gözyaşıyla sulanmış arkı, / Maskeli baloda, hep aynı şarkı, /

Hâlâ fitne-fesat dolu içleri // Uçurumdan itiverir bir anda, / Malın-mülkün yitiverir bir anda, / Her şey olup, bitiverir bir anda, / Ağartacak sakalları, saçları // Uyarıcı gelmiş, kitap inmiştir, / Kıyamet ufukta, yakın denmiştir, / Mazlumun ahından sakin denmiştir, / Ey zalimler, korkunç olur öçleri // Haşerat yiyenler, haddi aşanlar, / Kibirle, gururla dolup taşanlar, / Gülüp oynayarak nara koşanlar, / Nefsi tatmin etmek tek amaçları // Neye güvenip de, böyle oldunuz? / Kendi elinizle belâ buldunuz, / Hâlbuki kemik, et, aciz kuldunuz / Hadi durdur, ahirete göçleri // Mümine de, gavura da ihtar bu, / İyi-kötü insanlığı tartar bu, / Allah'a dönmezsek, daha artar bu, / Gönüller almaya bul muhtaçları // Hakk'ın adil, has erleri gelecek, / Bugün ağlayanlar, yarın gülecek, / Tarihin alnından zulmü silecek, / Süpürecek o tahtları, taşları..."

Rabbim, zalime karşı mazlumdan yana tavır takınan, bin yıldır İ'lâyı Kelimetullah uğrunda koşan, ağız dualı bu aziz ve necip millete böyle acıları bir daha yaşatmasın.

ELEKTRİKLİ ARAÇ DÖNEMİ

Gerçek Anlamda Ne Zaman Başlayacak?

Oğuzhan AKYENER
TESPAM Başkanı

Elektrikli araçlar, ulaşım sektöründe son yılların en çok konuşulan konu başlıklarındandır. Bu bağlamda, petrole talebin sona erdiği, çok yakın zamanda tüm dünyanın konvansiyonel içten yanmalı motorlardan vazgeçeceği, Avrupa'nın zaten büyük ölçüde bu atılımı başardığı gibi büyük beklentiler ve söylemler her ne kadar tutarlı olmasa da dikkat çekmektedir.

Hibrit motorları da konvansiyonel araçlar kapsamında ele alarak bir kıyaslama yaparsak; günümüzde küresel anlamda işler vaziyetteki araç sayısının 1,2 milyar civarında olduğu, bunun sadece %0,4'ünün elektrikli

araç olduğu tahmin edilmektedir. Yani dünyamızdaki elektrikli araçların en iyi ihtimalle sayısı 5 milyonun altındadır.

Genel hatlarıyla elektrikli araçları, avantajlarını, beklentileri, bu bağlamda geleceğe dair projeksiyonları ve Türkiye'nin bu alanda attığı adımları belli sorular dâhilinde incelersek;

Elektrikli Araçların (EA) Avantajları ve Dezavantajları Nelerdir?

Elektrikli araçların günümüz koşullarında (teknoloji ve maliyet perspektiflerinden) avantaj ve dezavantajları aşağıdaki tabloda incelenmiştir.

EA'ların Avantajları	EA'ların Dezavantajları
Konvansiyonel motorlara kıyasla daha verimlidir ve performansları daha yüksektir.	Şarj süreleri uzundur.
Sessiz çalışır ve gürültü kirliliğine sebep olmaz.	Şarj sonrası tam dolu batarya ile kat edilebilecek yol miktarları düşüktür.
Havayı kirletmez.	Batarya sebebiyle üretim maliyetleri ve satış bedelleri %40 oranında daha yüksektir.
Çok daha basit bir sistemi vardır. Bu sebeple daha düşük tamir, bakım, onarım maliyetleri vardır.	Her yerde şarj istasyonu bulmak mümkün değildir.
Daha güvenlidir.	Her yerde bakım-onarım gibi ihtiyaçlar dâhilinde yetkili bulmak mümkün değildir.
KM. başına birim yakıt maliyeti daha düşüktür.	Evde şarj imkânı oluşturabilmek için masraf yapılması gerekmektedir.
	Ulusal anlamda şarj imkânlarını arttırabilmek için büyük yatırım ihtiyacı duyulmaktadır.
	Ulusal anlamda ilgili araçları cazip hâle getirmek için teşvik ve vergi indirimi gibi ek bütçeye ihtiyaç duyulan hamleler gereklidir.

Tablo 1: Elektrikli Araçların Avantaj ve Dezavantajları

Mevcut Durumda Türkiye Şartlarında Elektrikli Araçları Ekonomik Açıdan Nasıl Değerlendiririz?

Hiç şüphesiz elektrikli araçların kullanımının yaygınlaşması için tercih edilir hâle gelmesi gerekmektedir. Bunun için de öncelikli olarak bazı ekonomik avantajlar sağlıyor olması elzemdir.

O hâlde, Türkiye şartlarında ortalama 200.000 TL civarında örnek bir dizel araç ile aynı standartlara sahip, elektrikli motora sahip bir aracı, belli varsayımlar eşliğinde kıyaslırsak,

	Dizel Araç	Elektrikli Araç
Fiyatı (TL)	200.000	280.000
Birim Yakıt	6 lt / 100 km	180 wh / km
Aylık Kullanım Miktarı (km)	3.000	3.000
Birim Yakıt Fiyatı	5.7 TL / km	0.493948 TL / kWh
Aylık Yakıt Harcaması (TL)	1.026	267

Tablo 2: Elektrikli ve Dizel Araçların Kıyaslanması

Tablodan da görüleceği üzere, bugünkü koşullarda (MOD) iki araç arasındaki 80.000 TL'lik fiyat farkının amorti süresi hesaplandığında:

- Fiyat farkını, 253.000 km'de amorti edecektir. (Not: Bu hesaplara enflasyon oranları dâhil edilmemiştir. Enflasyon oranları da eklendiğinde, ilgili km bandı daha da ötelenecektir.)

- Fiyat farkını 84 ayda, yani takriben 7 yılda amorti edecektir. (Not: Tablodan da görüleceği üzere, aracın günlük ortalama 100 km, aylık ise 3.000 km yol kat ettiği varsayılmıştır.)

Buradan da anlaşılacağı üzere, mevcut koşullarda amorti süreleri bir hayli uzundur. Bu sürelerle bir de enflasyon oranı eklendiğinde, belki amorti süresi 9 yılı dahi bulacaktır. Bu durumda bazı teşvik vb. paketler ve fikir değiştirici faktörler olmazsa, elektrikli araç tercih edilebilir değildir.

Not: Yandaki tablodaki birim elektrik (yakıt) fiyatı, EPİAŞ'tan alınan veriler kullanılarak aşağıdaki tabloda görüleceği şekilde mesken kullanımı dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Mesken Ortalama (TL/kWh)	0.245
Dağıtım Bedeli	0.154
Enerji Fonu (%1)	0.00245
TRT Payı (%2)	0.0049
Tüketim Vergisi (%5)	0.01225
KDV (%18)	0.075348
Vergiler Dâhil (TL/kWh)	0.493948

Tablo 3: Mart 2020 Birim Elektrik Fiyatının Hesaplanması

Şarj ile İlgili Ne Gibi Sıkıntılar Olabilecektir?

Öncelikle mevcut teknoloji ile araçların şarj süreleri konvansiyonel yakıtlara göre hem çok daha uzun hem de zahmetlidir. Akaryakıt istasyonunda

dolum, bir ya da iki dakika içerisinde tamamlanabiliyor. Bir dizel araç, aldığı tam depo yakıt ile neredeyse 1.000 km'ye yakın yol kat edebiliyor iken, elektrikli aracın:

- Tam şarj durumunda gidebileceği ortalama mesafe 300 – 500 km arasında değişmektedir.
- Yük, eğim, hava sıcaklığı, trafik yoğunluğu gibi birçok kriter bu mesafeyi etkileyecektir.
- Türkiye koşullarında şarj istasyonu bulabilecek lokasyon çok sınırlıdır.
- Bu da elektrikli aracın şehirlerarası ulaşımında kullanılmaması anlamına gelmektedir.
- Şehir içi kullanımlarda, evlerde ya da belli noktalarda hızlı şarj imkânı bulunabilse dahi, hızlı şarj ile de şarj süresi en iyi ihtimalle 1 saati bulacaktır.
- Ayrıca elektrikli aracın en maliyetli bölümü olan batarya ömrü bu hesaplamalara dâhil edilmemiştir.

Bu gibi olumsuzluklar, tercih edilebilirliği direkt olarak negatif etkilemektedir.

Evlerde Şarj Edebilme Maliyetleri Nedir? Evde Şarj Hangi Ölçüde Mümkün Olacaktır? Şarj Süreçlerinde Ne Gibi Zorluklarla Karşılaşılabılır?

Öncelikle evde şarj edebilme imkânı sağlayacak gerekli (orta düzeyde kaliteli ve aracı 6-8 saatte tam şarj edebilecek nitelikte olan) ekipmanların ortalama fiyatı 1.000 Euro civarındadır. Bu da TL bazında 7.000 TL'nin üzerinde bir maliyet yükü anlamına gelmektedir.

Tabii evde elektrikli aracı şarj edebilmek için sadece 7.000 TL'yi ödeyerek, ilgili ekipmanları satın almak da yeterli değildir. Bu ekipmanı kullanabilmek için:

- Aracınızı sürekli park edebileceğiniz size ait bir park yeri olması,
- Bu park yerine elektrik çekebilecek bir temin noktası olması,
- İlgili temin noktasından ciddi anlamda elektrik alınacağı öngörülür ise, elektrik aldığınız dairenizin, apartmanınızın, mahallenizin ya da mahallenizin bağlı olduğu trafonun ve tesisatın ilgili yükü sürdürülebilir olarak kaldırıyor olması gerekmektedir.

Diğer bir ifade ile aracınızı evinizin önünde şarj edebilmek için ilgili şarj ekipmanı satın alındıktan sonra, evinizden aracınıza elektrik bağlantısı çektiğinizde, ilgili akımı iletecek ekipmanların yeterli olması gerekmektedir.

Bir örnek vermek gerekirse: Apartmanda yaşıyorsunuz ve kendinize ait, dairenize yakın bir park yeriniz var. Evinizden kablo çekerek şarj etmeye başlıyorsunuz. Fakat aynı apartmanda 3 kişi daha elektrikli araç aldığında, apartmanın elektrik sis-

temi ve bağlı olduğu trafonun kapasitesi hepinize şarj imkânı sağlayamıyor. Yani bu durumda sürdürülebilir bir evde şarj imkânı için altyapının değişmesi gerekiyor. Bunun için de hem devletin hem de ilgili kullanıcıların ciddi anlamda yatırım yapması ihtiyacı ortaya çıkıyor! Devletin ilgili alandaki ihtiyacı gidermesi için birçok yazışma ve bütçe ayrılabilmesi, sizin de ilgili sistemi kurabilmeniz için bütün apartmanın onayını almanız gerekiyor. Bu durumda süreç mevcut koşullarda epey zora giriyor.

Bunların dışında, şehir içinde günlük ortalama 100 km yol yapıyorsanız, mevcut koşullarda ortalama 3 günde bir aracınızı şarj etmeniz gerekiyor. Şarj etmenin prosedürleri ve uğraşısı koşullarınız dikkate alındığında teferruatlı ise bu durum şehir içinde dahi tercih edilebilirliği çok negatif etkiliyor. Şehir dışında kullanım ise, ülkenin ya da seyahat edeceğiniz bölgenin şarj koşullarına göre (yolda kalmamak için) çok detaylı ve hatasız bir planlama süreci ihtiyacı doğuruyor.

Öte yandan cep telefonlarının şarjını planladığınız gibi aracınızın da şarjı için bir planlama yapmanız gerekiyor. Bazen iş yoğunluğu, bu planlamayı doğru yapmamanıza sebep olabiliyor!

Normal Şartlarda Evlerdeki Elektrik Yükü ile Elektrikli Araçların Bindireceği Elektrik Yükü Nasıl Kıyaslanabilir?

Normal şartlarda (ekonomik durumu orta düzeyde olan) 5 kişilik bir ailenin, bazı varsayımlar ile evde elektrik tüketimi aşağıdaki tabloda hesaplanmıştır.

	Ortalama Güç (W)	Adet	Çalışma Süresi (h)	Toplam Tüketim (Wh)
Buzdolabı	200	1	12	2400
Buzdolabı 2	100	2	8	1600
TV	220	1	4	880
TV2	200	1	2	400
Bilgisayar	75	2	3	450
Aydınlatma	10	6	6	360
Ütü	1500	1	0.2	300
Çamaşır Mak.	2200	1	0.6	1320
Bulaşık Mak.	1250	1	1	1250
Fırın	1200	1	0.5	600
Saç Kurutma Mak.	1000	1	0.1	100
Su Isıtıcı	2000	1	0.2	400
Elektrik Süpürgesi	1200	1	0.1	120
Diğer	1000	1	1	1000
EV TOPLAM ELEKTRİK TÜKETİMİ / gün (kw)	11.18			
EV TOPLAM ELEKTRİK TÜKETİMİ / ay (kw)	335.4			
ELEKTRİKLİ ARAÇ ELEKTRİK TÜKETİMİ / gün (kw)	18			
ELEKTRİKLİ ARAÇ ELEKTRİK TÜKETİMİ / ay (kw)	540			

Tablo 4: Normal Şartlarda Bir Hanenin ve Elektrikli Aracın Günlük ve Aylık Elektrik Tüketimleri

Tablodan da görülebileceği üzere, ortalamanın üzerinde elektrik tüketebilen bir hanenin günlük elektrik tüketimi 11 kw düzeyindedir. Günlük 100

km yol yapan, 180 kw/km'lik ortalama yakıt değeri-
rine sahip bir elektrikli aracın ise, günlük ihtiya-
cı olan elektrik miktarı 18 kw'tır. Yani ilgili aracın,
burada örnek gösterilen haneden elektrik alma-
sı, hanenin elektrik tüketim kapasitesini bir anda
%160 oranında arttırmaktadır. Bu da hemen he-
men bütün konutlarda kaldırılması çok yüksek bir
yük anlamına gelecektir. Bunun aşılabilmesi için
de, yukarıda da bahsedildiği üzere konutlarda,
apartmanlarda ve genel dağıtım şebekelerinde
revizyonlar yapılması gereği ortaya çıkmaktadır.

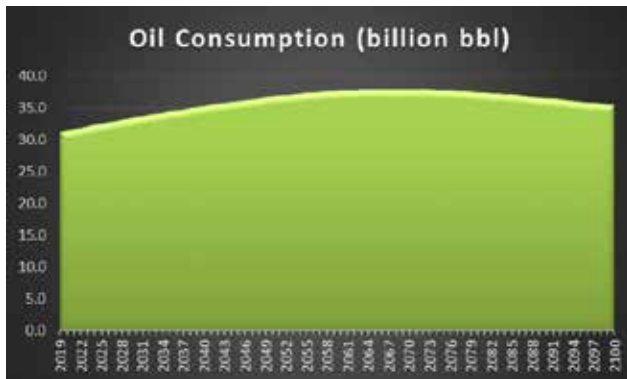
Elektrikli Araçlar, Mevcut Otomotiv Markalarını Geri Plana mı İtecek? Küresel Enerji Devleri Bu Süreçte Yok mu Olacak?

Sadece TESLA'nın elektrikli araç teknolojisine sa-
hip olduğu, diğer bilinen meşhur markaların bu
konuda geri oldukları şeklinde bir algı bulunmak-
tadır. Bu algı, kesinlikle tutarlı değildir. Hatta di-
ğer birçok araç markasının, dinamik ve mekanik
anlamında TESLA'nın önünde olduğu da bilinen
bir gerçektir. Öte yandan mevcut elektrikli araç pi-
yasaları incelendiğinde, BMW gibi birçok meşhur
markanın birçok farklı modelle piyasada yer aldığı
fark edilebilecektir.

Küresel enerji devlerine gelince, elektrikli araçlar
bir anda piyasalara hâkim olup, ulaşımdaki petrol
talebini sona erdiremeyeceğine göre, teknoloji –
finans – ARGE düzeyi gibi birçok alanda dünyada-
ki en önde giden yapılar olan küresel enerji dev-
lerinin de ilgili trendleri çok iyi okuyarak, önlem
alacakları tahmin edilebilecektir. Kaldı ki, bu tarz
büyük petrol-gaz şirketlerinin yenilenebilir ala-
nında teknoloji geliştirdiği de bilinen bir gerçektir.

Uzun Vadeli Küresel Projeksiyonlar Ne Gösteriyor?

TESPAM bünyesinde hazırlanan "World Energy
Outlook 2100" isimli raporda, uluslararası litera-
türde ilk olma niteliği taşıyan, uzun dönemli pro-
jeksiyonlara yer verilmiştir. Aşağıdaki grafikler, ilgi-
li raporlardan ve TESPAM arşivlerinden alınmıştır.

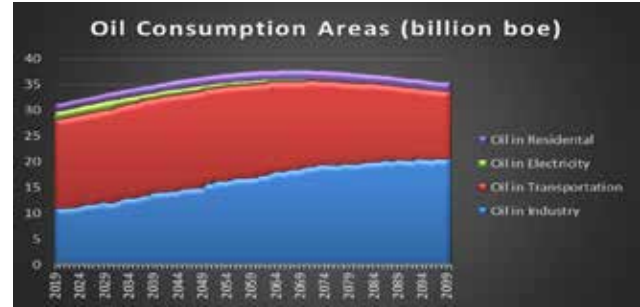

Grafik 1: Küresel Petrol Tüketimi 2100 (TESPAM)

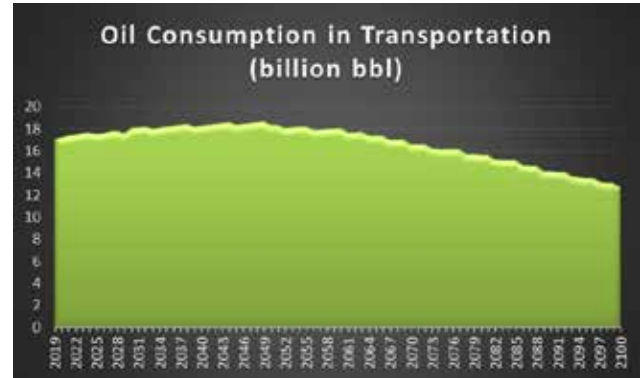
Grafik 1 ve 2'de, küresel petrol tüketim miktarı ve
ilgili tüketimin hangi alanlarda gerçekleşeceğine
dair projeksiyonlara yer verilmiştir. İlgili grafikler-
den de anlaşılacağı üzere, petrol tüketimi azalan
bir artış oranı ile 2070'li yıllara kadar artmaya de-
vam edecektir.

İlgili artış devam ederken de;

- Petrolden elektrik eldesi neredeyse göz ardı edilebilecek düzeylere inecek,
- Endüstriyel kullanım artmaya devam edecek,
- Ulaşımındaki tüketim ise (3 numaralı grafikten de ayrıca görülebileceği üzere) 2040'lı yıllardan sonra azalma trendine girecektir. Ancak ilgili yıllardan sonra, elektrikli araçların piyasalardaki etkinliğinden söz edilebilecektir.

Grafik 2: Alanlarına Göre Küresel Petrol Tüketimi 2100 (TESPAM)

Grafik 3: Ulaşım Alanında Küresel Petrol Tüketimi 2100 (TESPAM)

Korona Virüsü ile Çakılan Petrol Fiyatları Elektrikli Araçlara Nasıl Yansıdı?

Koronavirüs salgını ile elektrikli araç trendini etki-
leyecek 3 ana faktör belirlemiştir. Bunlar:

- 1) Salgın nedeniyle ekonomiler büyük zarar gördü. Küresel anlamda %25'ler oranında ekonomik küçülmeler ve GSMH düşüşleri yaşandı. Bütün devletler, ortalama GSMH'nin yarısı ve hatta belki daha fazlası oranında uzun vade-

li borçlanma ve finansal stoklarını eritme durumunda kaldı. Bu sebeple, uzun dönemli bütün yatırım planları revize edildi. İvedi ve hayati olma statüsü taşımayan bütün destek ve teşvik paketleri de ertelenme riski ile karşı karşıya kaldı. Bu kapsama giren, elektrikli araçların yaygınlaşması için gerekli olan; finansal destekler, vergi indirimleri ve teşviklerin yanı sıra, revize edilmesi gereken elektrik altyapılarına dair yatırımların tamamı ya sekteye uğradı ya da ötelenmek zorunda kaldı.

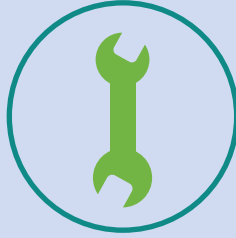
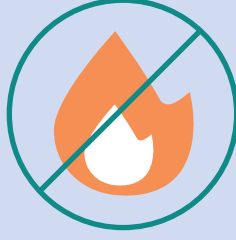
- 2) Petrol fiyatları ile birlikte petrol ürünleri ve akaryakıt fiyatları da düştü. Bu sebeple, yukarıda da ifade edilen, dizel – elektrikli araç arasındaki ekonomik avantaj düzeyi, konvansiyonel akaryakıtlar lehine gelişti.
- 3) Otomotiv sektörü, bütün yönleriyle büyük bir kırılma yaşadı. Talep durdu ve bu alandaki ARGE dâhil bütün yatırımlar sekteye uğradı. Bu, uzun vadeli yatırım planlarını da etkiledi.

Dolayısıyla korona krizi, küresel anlamda elektrikli araç dönüşüm trendini biraz daha ötelemiş oldu.

Türkiye'nin Yerli Otomobil Hamlesi Hakkında Ne Söylenebilir?

Her ne kadar elektrikli aracın yaygınlaşması ve tercih edilebilir duruma gelmesi için en azından:

- Bir on yıl daha süreye,

- Ciddi yatırım bütçelerine,

- Ve daha ucuz – yeni teknolojilere ihtiyaç duyulsa da, yıllardır “yerli otomobil” konusunda hayallerini gerçekleştirmeye bu denli yaklaşan Türkiye'nin bu alandaki hamleleri hiç şüphesiz çok önemlidir.

Tabii ki, elektrikli araçların yaygınlaşması zaman alacaktır. Fakat gelecek planları yaparken, bir yerden başlanması ve yerli teknolojinin ekonomik olarak seri üretime döndürülmesi gerekmektedir.

Korona salgını sebebiyle bu alandaki hedeflerin, ekonomik koşullara göre belki bir süreliğine ötelenmesi söz konusu olabilse de, küresel anlamda elektrikli araç trendi yoğunlaştığında, otomotiv sektöründe en son teknolojiyi üretebilen ve medeniyet coğrafyasına yeni markasıyla hizmet veren bir Türkiye meydana getirebilmek için, bugün atılan adımlara büyük ihtiyaç vardır.

Önemli olan, sabırla geleceği tasarlamak ve niyetlenen girişimlerin, (korona salgını sebebiyle) içinde bulunulan zorlu süreci atlatabilmesini sağlamaktır.

Bu süreçte 2020'deki seri üretim hedefleriyle birlikte elektrik dağıtım altyapısının da geliştirilmesi, yeni imar modellerinin, şarj imkânları da göz önüne alınarak şekillendirilmesi önemlidir.

Ayrıca, pil teknolojileri ile ilgili ARGE yatırımları da, bütün dengeleri değiştirecek sonuçlar elde edilmesini sağlayabilecektir.

CONT-ACT
INTERMODAL

Day and Night
in Motion

www.cont-act.com.tr

MUHAKEME

Vakti

Metin SAKINÇ
Eğitimci-Yazar

Dünya, salgın hastalıkla boğuşurken, manevi iklimin hat safhada olduğu Ramazan-ı Şerif'i hep birlikte yaşıyoruz. Allah, çok affedicidir, affetmeyi sever bunu hepimiz gayet iyi biliyoruz. Ezan-ı Muhammediyeler dünya semasında yankılanıyor; ilahi çağnya hangimiz hakkıyla icabet ediyoruz? Kimseyi yargılamaya, yafalamaya cüret edecek değiliz tabii, çünkü kendimizden başla-

mamız gerekiyor. Bunca nime-te rağmen bizler neden huzur, afiyet, barış ve refah içerisinde değiliz hiç düşündünüz mü? Düşünmediniz ya da yeterince düşünemedik; buyurun o zaman, hepimiz için muhakeme vakti.

Ümitvar olacağız çünkü biz el-hamdülillah Müslüman'ız; bizlere ümitsizlik yakışmaz. Çalışmadan, düşünmeden, üretmeden,

örnek olmadan daha iyiye ulaşamayız. Bugünümüzün dünümüzden daha iyi, daha verimli olmalı. Her ne işle meşgulsek daha iyisini yapmak için çalışmalıyız. Niyetimiz kimseye öğüt vermek değil elbet; biz, kendimizden başlamakta yükümlüüz. İnsan; canıyla, malıyla, evladıyla, makamıyla, yaratılış gayesi kulluğuyla elbet sınanacaktır. Bu sınavda başarılı olmak gayreti elimizde, tedbirli olmak elimizde, takdir ise Allah'tandır.

Türk-İslam geleneğinin sancaktarı Türkiye, salgın hastalıkta da dünyaya örnek bir mücadeleyi tek yürek olarak sergiledi. Başta fedakâr sağlık çalışanlarımız olmak üzere, emniyet güçlerimize, üreticimize, Devlet Başkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a, yüreği milletimizin birlik ve beraberliği için çarpan milyonlarca insana teşekkür ediyorum. Bazı musibetler vardır ki yeniden dirilişin vesilesi olur. Eski dünya düzeni artık değişiyor. Millî, manevi ve yerli değerlerimizin ne kadar önemli olduğunu son zamanlarda bir kez daha gördük. Şahsi muhakememizin yanında, vatandaşlık muhakememizi de hep birlikte yapmalıyız. Bunu söylerken siyasi bir başarı ve beklenti içerisinde söylemiyorum. Elinizi vicdanınıza koyarak; Türkiye güçlüyse bizler güçlüyüz, Türkiye çaresiz kalırsa bizler de biçare kalacağız. Bunu anlayıp ona göre millî beraberliğimizi daha da güçlendirmeliyiz. Salgın, insanların siyasi görüşüne, diline, ırkına, etnik grubuna göre insanlığı etkilemedi. Gözle dahi görülemeyen zerrecik, dünyanın en güçlü ordularını dize getirdi, en kudretli milletlerini çaresiz bıraktı. Akıl edeceğiz, düşüneceğiz, ilahi kudretin er veya geç tecelli edeceğini bir an olsun unutmayacağız.

Türkiye, ayağındaki prangalardan kurtuldu. Yeni destanlar yazacağımız bir döneme gidiyoruz. Muasır medeniyetlerin seviyesini yakalama hedefini aşmış durumdayız. Muasır medeniyetlerin üzerinde bir kaynağa, inanca sahibiz. Medeni (!) Batı'da, insanlar paralarıyla dahi tedavi imkânı bulamazken, ölülerini sokaklara terk ederken; Türkiye, güçlü altyapısı, liyakatli sağlık çalışanları, yerli ve millî kaynakları ile kaliteli, hızlı, yerinde hizmetleriyle dünyada rol model oldu. 65 yaş üstü vatandaşlarımızın evlerine hizmet ile imkânsız denileni başardı. Ekonomik, askerî, stratejik, sağlık alanlarında atılıma hazır bir ülke, bizim gurur kaynağımızdır.

Bu salgında hayatını kaybeden tüm vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet, yakınlarına başsağlığı diliyorum. Ülkemizin önündeki aydınlık günlere yakınız. Bu vesileyle yaklaşan Ramazan Bayramı'mızı da en içten dileklerle kutluyorum. Muhakemenin sonucu; sağlık, afiyet, başarı ve iki cihanda kurtuluşumuzun vesilesi olsun. Kalın sağlıklıla...

Belirsiz Menzilin Belirli Yolcu Kervanı

Prof. Dr. Turan AKKOYUN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon
ve Sinema Bölümü,
turak.akkoyun@adu.edu.tr;
turak.akkoyun@hotmail.com

Hayati tanımlama çabaları; onu mutfak ile tuvalet arasına takılmış bir borudan başlayarak, iniş-çıkışlarla dolu, uzun kutlu bir yola kadar götürülebilmektedir. Tanımların çokluğunda herhangi bir problem bulunmamaktadır. Problem, en bayağı algılamaların, süslü jelerin arkasına sıkıştırılması; kutlu çabaların ise, bıyık altı gülümsemelere ve ifadelere maruz kalmasıdır.

Bilimin, bilim adamının ya da bilimsel bir çalışmanın en azından mensubu bulunduğum sosyal bilimler cihetinden, ekseriyetle maddi kazanımı mümkün olmadığından, söz dönüp-dolaşım mesleki devamlılık ile verimlilik noktasında düğümlenip kalmaktadır.

İki bilimsel etkinliğin değişik aşamasında; iki farklı bilim dalından, iki farklı konumdan, iki farklı eğitimcinin sözlerinden hareketle "sosyal bilimcinin işi"

mevzusuna odaklanarak, bunun hakkını verenlerin en azından ilgi alanımızda bulunan dört bilim adamının hatıralarını dile getirme fırsatı kabul ederek, fikir iklimi ilgilileriyle paylaşmanın faydalı olabileceği kanaatindeyiz. Aynı zamanda, akademik hayatın haricinde geniş bir çalışma alanı bulunan seminer danışmanlarının quantimist bakışına belli bir oranda zenginlik kazandıracaktır. Gün geçtikçe her alanda şahlanan, yükselen değer Türkiye'nin arka bahçesinin ne kadar münbit ve bereketli olduğunu, bunun herhangi bir maddiyat peşinde koşulmaksızın gerçekleştiğini göz önüne getirecektir. Memleket sevdası yolunda, ardına bakmadan koşturup vücut bulan şahsi tasarımlar, tercihler, ilerleyişler ve teşebbüsler değerlendirilebilmektedir.

Birinci cümle, "Bizim ne işimize yarayacak, acaba?", diğeri ise, "Ne olacak, bizim işimize

yarayacak mı?”. Bu cümlelerin merak edilen öznesi, akademik araştırmalardır. Bilimde belli bir mesafe alanların merkezinde olması gereken öznenin ziyade nesne, ön plana fırlamış görünmektedir. Bu ifadeler, tekâmül önünde engel olarak duran büyük resmi yakalama fırsatı olarak düşünülmelidir. Quantimist bakışa göre düşündüğün, yediğin, içtiğin kadarını gerçekleştirebilirsin. Belirsizlikten hareket eden düşünce tarzı, hiçbir şekilde başıboşluğu ihtiva etmemektedir. Bilim insanı, belirsiz menzilde ilerleyen belirli kervanın yolcusudur. Sadece birer hususiyete işaret edilecek olan bu araştırma; dört bilim adamının belirsiz görülse de aslında tek bir menzilin bulundugunu vurgulamaktadır.

İki farklı sosyal bilim dalına mensup, -birisi en alt lisansüstü tahsilini tamamlamış, diğeri de akademik unvan bakımından en üst sınıra ulaşmış- her ikisi de yıllardır farklı kategorilerde çalışmalarını sürdüren eğitimcilerin birbirinden habersiz hâlde telaffuz ettiği husus, şahsi kanaat olarak kabul edilseydi, gelip-geçici kabul edilip

hiçbir değerlendirmeye gerek kalmazdı.

Cümlelerin hangi ortamda söylendiği, araştırmamızın kapsamı haricindedir. Çalışmadan kastedilen, akademik ürün olduğu için öncelikle kazanımın ferdi değil, evrensel olması gerekmektedir. Tekrarlar kaçınılmaz olabilir, yerine göre olmalıdır ve gereklidir. Bu, daha önce aynı menzilde mesafe almaya çalışanların emeğinin, alın terinin ve hakkının teslimidir. Ancak onların üzerine basarak yükselmek, ilerlemek, yeni birtakım fikirler ürettiğini sanmak, ayağa gelen fırsatın tepilmesi yine aynı şahsiyetlerden birisinin ifade ettiği gibi ardından *“zaten hiçbir ... bilmiyordu”* cümlesini kendisine yakıştırmaktan başka bir anlam ifade etmemektedir. Hiç kimse Remzi Oğuz Arık, M. Fuat Köprülü, A. Zeki Velidi Togan, Mümtaz Turhan, Akdes Nimet Kurat, Osman Turan, Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Altay Köymen, Bahaeddin Ögel, Günay Çağlar, Necmettin Hacıeminoğlu, Mehmet Kaplan, Mehmet Eröz, M. Fahrettin Kırzioğlu, Orhan Türkdoğan, Turan Yazgan, Ali Haydar Bayat, Toktamış Ateş, Halil İnalcık, Kemal Karpat, Fuat Sezgin, Mustafa Kafalı ve daha niceleri için bu cümleyi sarf edemez.

Akademik eserlerin kütüphane raflarına, akademisyenlerin de çalışma ofislerine sıkışıp kaldığı yönünde zaman zaman haklılık verilen eleştirilerin yapıldığı herkesin malumudur. Bunun, şahsiyetlerle ilgili olmadığı düşüncesindeyiz.

Toplum ile sosyal bilim adamı arasındaki kopukluk, akademik değeri ütöpik bir unsur hâline dönüştür-

mekte, kentleşme ve teknolojik gelişmelerle hızla yazılı olmayan kültürel kaynaklarından uzaklaşan bireylerin köklerinin ortaya konulma ihtimalini giderek zayıflatmaktadır. Kültürel temellerin kayıt altına alınması, muhafaza kadar yeni ürünlerin ortaya çıkarılmasına imkân vermektedir.

Akademik çalışma, sosyal bilimlerin çerçevesinde sürdürüldüğünden kültürel bir nitelik ve değer taşımaktadır. Kültürel değer bizim için Türk kültürüdür. Hâliyle Türk kültürüne dair bir çalışmanın neye/ne işe yarayacağı gibi bir sorunun anlamsızlığı zaten ortadadır. Köprülüzade Mehmet Fuat'ın gerçekleştirmiş olduğu *“Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu”* üzerine konferansı, dünyanın Osmanlıya bakışını önemli oranda değiştirmiştir. Geldiği nokta aslında daha gençlik yıllarındaki ıstırapın sürüklediği belirsizliklerin inadına menziline belirli bir yürüyüşün uğradığı bir istasyondan başka bir şey değildi. Yanlış anlaşılmalara önleyecek bir şekilde kendisinin ifade ettiği gibi, *“İslam hukukunu okutan hocalardan istifade etmediğimi söyleyemem. Ancak, yeni Avrupa ilimlerini okutanlar lisan bilmezlerdi. Ellerine geçmiş yalan yanlış tercümelerden, eminim kendileri de bir şey anlamayarak, ders verirlerdi ki, ben bu eserleri, elimde bulunan asıllarından okumayı tercih ederdim.”* Belirsizlikler menzilinde öylesine coşkuyla yürümüş ki *“Sorborne Üniversitesi'ne Türk bayrağı çektiren Türk”* olmuştur.

İki farklı kategorideki şahsiyetin ifadelerinin müşterek hususu olan *“iş”* mevzuuna gelince, bir sosyal bilimcinin; eğitimci, araştırmacı, yazar veya akademisyen olarak devam ettiği mesaisi işidir, bunun hakkının verilmesi araştırmamızın kapsamı haricindedir. Sürdüğü

araştırmaları, metodolojik kaideler çerçevesinde tasnifi, sentezlemesi, birtakım sonuçlara ulaşması neticesinde ortaya koyduğu ürünü bilim ve fikir dünyası ile paylaşması, bireysel maddi kazanç getirmese dahi esas işidir. Memleketin çeşitli mıntıkalarında maliye tahsildarı ve farklı görevler üstlendikten sonra 1948 yılında Kars'a, 1951 yılında Diyarbakır'a lise öğretmenini olarak tayin edilen M. Fahrettin Kırzioğlu, yakın tehditleri fark ederek, **Kürtlerin Kökeni** isimli incelemeyi gerçekleştirmiş ve araştırma konusu olarak bahsi geçen hususta maddi bir kazanç sağlamamış hatta muhtemelen de pek çok vakit ve nakit harcanarak hazırlanmış ancak üniter yapıya da büyük bir bilimsel destek sağlamıştır. **Şerefname** ve **Dede Korkut Oğuznameleri** kaynaklarına dayanarak, Oğuzların Bogdüz ve Becen boylarından geldiğini ortaya koyduktan hemen sonra tabiri caizse daha mürekkebi kurumadan bir yıl sonra da **Her Bakımdan Türk Olan Kürtler** eserini yayınlamıştır. Üç yıl sonrasında da **Kürtlerin Türklüğü** isimli eserini akademik dünyaya takdim etmiştir. Takdir edilmelidir ki, konuyu araştırmaya başlaması belirsiz bir menzile çıkmasıdır ancak o da diğerleri gibi nereden geldiğini, nereye gittiğini gayet iyi bilen belirli bir yolcu kervanından beslenmiştir. *"Ömrünü ülkesine ve memleketine adanmış, bilgileri aşırılan ve yine on-*

lar tarafından eleştirilen" araştırmacı kimliği ile kaynaklardan elde ettiği kırıntıları, derli-toplu bilgi hazinesine dönüştürmüştür.

Sosyal bilimci, çalışma disiplinini mesai ile sınırlamadan kendisi ve toplumuyla ilişkili hususlarla bağlantı kurarak esaslı bir iş tesis edebilir, mahallî ve millî hususiyetlere evrensel bir nitelik kazandırabilir. Aslen Erzurumlu olan Mümtaz Turhan, memleketinin Aşağı Pasin yöresinde 1936, 1942 ve 1948 yıllarında gerçekleştirdiği araştırmalarla saha çalışması yöntemiyle kültürel değişim ana çizgisini, akademik camiaya takdim etmiştir. Türkiye, Avrupa ve Amerika'daki çalışmalarıyla bir dönemin kültür değişmelerine ışık tutmuş, mukayeseli çalışmalarla toplumlararası kültürel benzerlikler ve farklılıkları tespit etmiş, kültürlerin toplum hayatındaki önemini vurgulayan eserler kaleme almıştır.

Bir taraftan Türk milliyetçiliğine akademik çerçeve kazandırırken, milletin ana sütunu Müslümanlığın da menzilineki problemlerini bilimsel anlamda geniş bir perspektifle ortaya koyma cesareti gösteren Erol Güngör, akademik açıdan en verimli günlerinde Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'ne atanmış, kuruma bir ivme kazandırmış olduğu günlerde, akademisyenliğin fikir üreticiliğinin de zirvesine çıkmıştır. 12 Eylül darbesinin en etkili günlerinde **İslam'ın Bugünkü Meseleleri** gibi hâlâ tek olma özelliğini muhafaza eden eserini hazırlamıştır. Müslümanların, Batı medeniyetine karşı bir hareketlenmeye girdiğini, itiraz edemeyen konumdan kendi değerlerini muhafaza eden bir modernleşmeye döndüğünü fikren ortaya koyarken, İslam'ın bir inanç ve sosyal organizasyon olarak değerinin anlaşılabilmesi adına *"hem realite hem de sezgisel kavramlar"* üzerinde durulması gerektiğine işaret etmiştir. Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi sonrasında emperyalist Batı'nın İslam coğrafyasında başlatmış olduğu söylem ve eylemler karşısında, II. Abdülhamid'in **"İttihad-ı İslam çağrısı"**, beliren sistemler karşısında alternatif bir fikir akımının tesisi Avrupa'yı ürkütmeye yetmiştir. Ancak *"para ve petrol"* merkezli projeler başarıyla yürütülmüş, yerel iş birlikçiler diğer hususlara hiçbir teveccüh göstermemişlerdir. Sonrasında yenedünya temsilcisi, para biriminden enerji kaynaklarına uzanan sistemiyle medeniyet merkezi dünyayı, İslam coğrafyasına çevirmiştir.

Ömür boyunca süren yaşam tarzı kabul edilen bilim yolunun düz olduğu kadar zor ve engebeli kısımları herkesin malumudur. Böyle bir yolcunun basit hesap ve sorular yerine istasyonlardan aldıkları ve bıraktıkları, sonraki kader ortaklarının heybesine aktarılır. Eserler bırakarak aramızdan

ayrılan hocalarımızın çalışmalarıyla çeşitlendirmeler yaparak quantitative bakışın kısa izahı olarak kabul ettiğimiz “belirsiz menzilde” iz sürerek, samimi düşüncelerle gerçekleştirilen hiçbir akademik çalışmanın boşa emek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Avrupa’daki sunumu esnasında yabancı bilim adamlarının “ağızlarını açık” bırakarak Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun izahı için elbette uzun bir hazırlık gerekmektedir. Görev sırası geldiğinde mantığında “Bana gelmez, ben mi düzeltereğim, benimle ne olur?” gibi düşüncelere yer olamaz. Sunumundan yüz yıla yakın, vefatından elli yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen bildirisi, hâlâ güncelliğini korumaktadır. Kendine değil Türk kültürüne büyük bir kazanım sağlamıştır.

Herkes diplomat, kumandan, siyasetçi, iş adamı vb. olamaz ancak herkes kendini coşturan bir rüzgâr bulduğunda, ülke bayrağının dalgalanmasına omuz verebilir. Türklüğün zengin kaynakları arasında, siyasi organizasyonu tehdit etmeye müsait bir unsurun aslını bir fayda peşinde olmadan sosyal bilim esaslarına göre ortaya konduğunda eserin hacminin çok fazla bir önemi kalmaz, yazarı kıymetlendirirse de kazanım Türk kültürüne aittir. Belirsizlik menziline mesafe alan bilim insanı, kültürel bütünlüğünün peşine düştüğünde, kendisinin yola çıktığı yere döner. En ücra noktalarda dahi canlılığını muhafaza eden Türk kültürüne kazanım sağlar. Yunus Emre’nin çok bilinen ifadesiyle “bilmek” esaslı “İlim kendin bilmektir.”

Türk kültürü bir mezarlık kültürü, ölü bir kültür değildir; bilakis yaşayan / yaşatan bir kültürdür. XIX. yüzyılda yürütülen projelerle, Türklük ve İslamiyet’in aynı çizgide olamayacağı iddiasının bir katma değer olarak sunul-

masına, devlet adamlarından ciddi tedbirler gelmişse de ayakta kalma şansı yakalayamamıştı. Milliyetçilik ve İslam arasında söylemlerin ötesine “bugünkü meselelerin” bilimsel olarak ortaya konulması, belirsiz menzilin akademik kazanımlarıdır.

Ne olmuştur? Hayatta, ayakta, canlı kalınmıştır. Atatürk’ün dediği gibi “Toros Dağlarına bakınız; eğer orada bir tek Yörük çadırı görürseniz ve o çadırda bir duman tütüyorsa” ümit hep olacaktır. Bu husus dahi belirsiz menzilin ne kadar belirli bir temele dayandığını göstermektedir.

Unutulmaması gereken, ferden Türk kültüründen beslenenler değil, Türk kültürünü besleyenlerin belirsizliklerle dopdolu menzillere yürüyüşleri geriye doğru bakıldığında, kimsenin görmezlikten gelemediği onurlu, gururlu, şanlı, şerefli bir yol çizdiklerini göstermektedir.

Kaynaklar

- AKKOYUN, Turan (2019), “Türkistan’dan Türkiye’ye Kültürel Süreklilikte Atabetül-Hakayık”, *Yeni Türkiye*, nr. 106, Mart-Nisan, ss. 64-77.
- DAYI, S. Esin Derinsu (2005), “Fahrettin Kırzioğlu’nun Bilim Hayatı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 28, ss. 11-36.
- GÖZLER, Kemal (2019), “Akademinin Değersizleşmesi Üzerine”, *Türkiye Günlüğü*, nr. 140, Güz, ss. 5-23.
- KAÇAR, Halime (2008), *Fahrettin Kırzioğlu’nun Hayatı ve Genel Türk Tarihi Çalışmaları*, Marmara Üniversitesi Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ (2017), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Entelektüel: Mehmed Fuad Köprülü*, (Ed. Berna Fildiş), Gece Kitaplığı Yay., Ankara:

- MALKOÇ, M. Nihat, (2019), “Çağın Önünde Yürüyen Bir Bilim Adamı: Mümtaz Turhan”, *Yerli Düşünce*, nr. 52, Nisan, 74-77.
- SEZEN, Lütfi (2012), “Mümtaz Turhan’ın Milli Kültür ve Halk Kültürü ile İlgili Görüş ve Önerileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 48, ss. 147-154.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1966), “Memleketin Acı Kaybı: Fuat Köprülü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV, ss. 266-281.
- TELLİOĞLU, İbrahim (2009), “M. Fahrettin Kırzioğlu’nun Karadeniz Türk Tarihi Araştırmalarına Katkısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 180, Mayıs-Haziran.
- VAYNİ, Cafer (2002), *Erol Güngör*, Alternatif Yay., Ankara.
- YILDIRIM, Gonca (2017), “Kültürel Diploması ve Uluslararası Halkla İlişkiler Çerçevesinde Cumhuriyet’in İlk Yıllarında (1923-1938) Türk Kültürü ve Sanatın Uluslararası Alanda Tanıtımı”, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Atatürk Haftası Özel Sayısı, 10 Kasım, ss. 221-256.
- YÜCEL, Gülnaz (2018), “Erol Güngör’ün Geçmişten Geleceğe İslâm Meselelerine Bakışı”, *Yerli Düşünce*, nr. 37, Ocak, ss. 84-87.

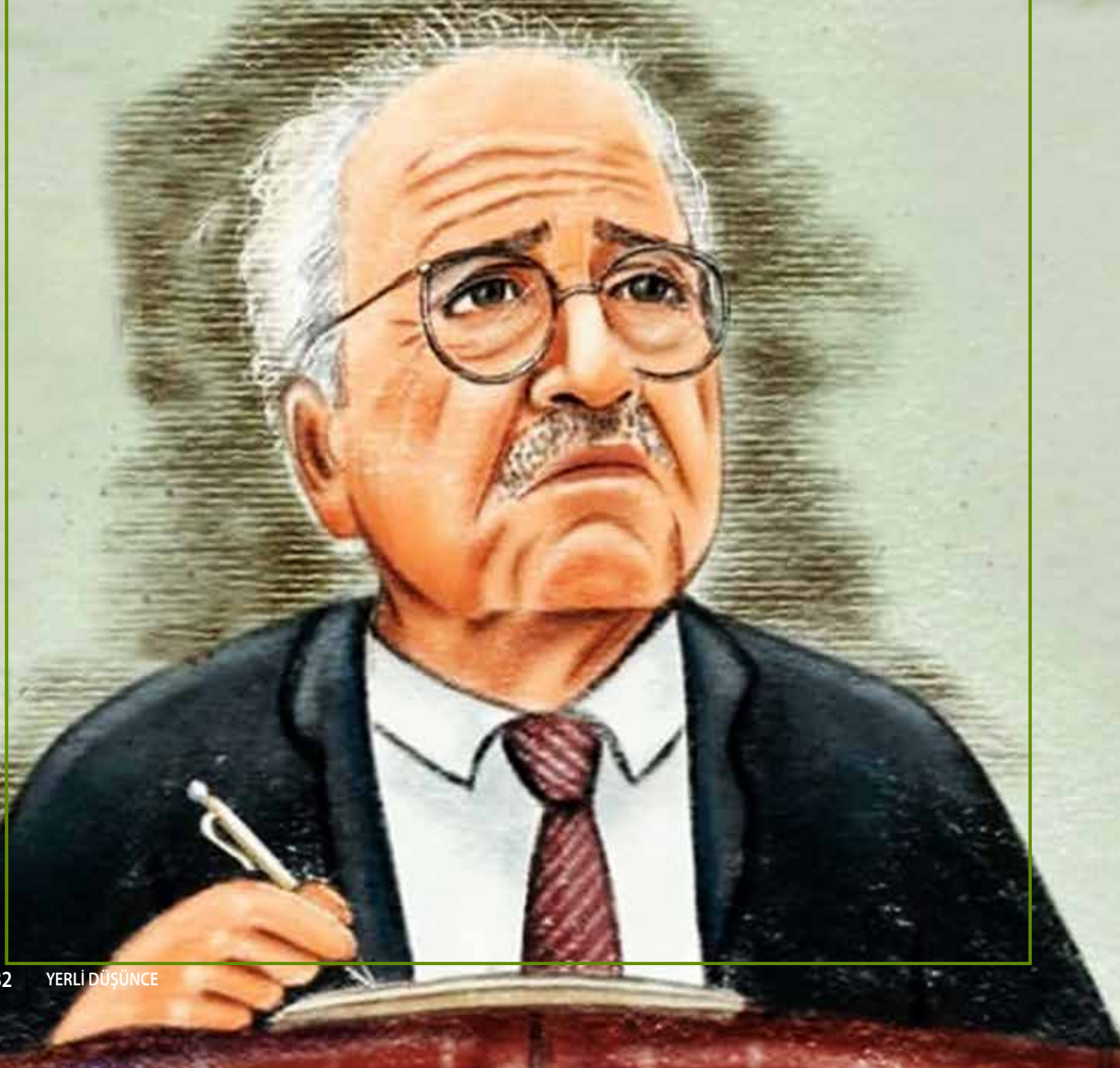
Sezai Karakoç

Yunus Emre

Tubanur KAYA

Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Türk İslam
Edebiyatı Araştırma Görevlisi

"Senin aşkın beni benden alıptır
Ne şirin dert bu, dermandan içeri"
Yunus Emre

Sezai Karakoç, 22 Ocak 1933 tarihinde Ergani, Diyarbakır'da dünyaya geldi. İlkokulu 1944'te Ergani'de bitirdi. Daha sonra Maraş Ortaokulu'na parasız yatılı olarak kayıt oldu. 1947'de burayı bitirerek Gaziantep'te yine parasız yatılı lise öğrenimine başladı. Gaziantep Lisesi'nden 1950'de mezun oldu. Felsefe bölümünde okumak niyetiyle İstanbul'a gitti. Ancak bazı imkânsızlıklar nedeniyle, parasız yatılı kısmı bulunan siyasal bilgiler fakültesi sınavına girdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni kazanarak başladığı yüksek öğrenimini 1955'te mezuniyetle tamamladı. Mecburi hizmet sebebiyle Maliye Bakanlığı'nda, Hazine Genel Müdürlüğü Dış Tediye Muvazenesi bölümüne atandı.

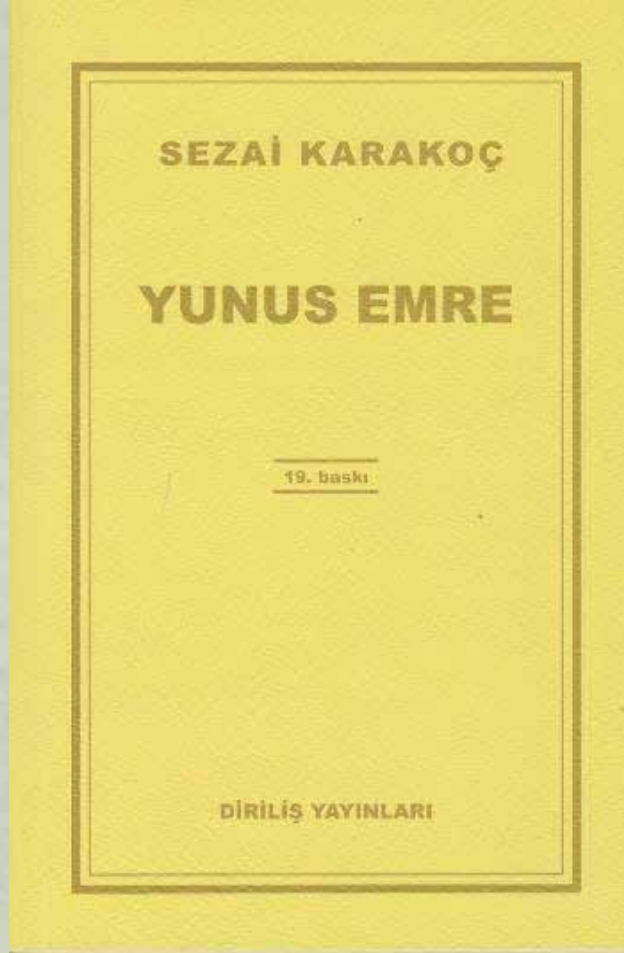
Askerlik görevinden sonra İstanbul'daki görevine kaldığı yerden devam etti. 1965'ten 1973'e kadar birçok kez istifa etti. 1973'ten bu yana da hiçbir resmi görev almadı.

İstanbul'da Diriliş Yayınları ve "Diriliş" dergisini kurdu. 1990 yılında, Diriliş Partisi'ni kurdu. Yedi yıl partinin genel başkanlığını yürüttü. Ancak bu parti, 19 Mart 1997'de üst üste iki defa genel seçime girmediği için kapatıldı. 2007 yılında Yüce Diriliş Partisi'ni kurdu ve hâlen partinin genel başkanlık görevini yürütmektedir.

Karakoç, şiirle ilgili görüşlerini yazmaya başladığı dönemlerden itibaren şiir anlayışını da ortaya koymuştur. Bu konudaki düşüncelerini "Edebiyat Yazıları" adını verdiği üç kitapta toplayan Karakoç'un, Türk şiirinde son derece özgün bir yeri vardır. Onun şiiri metafizik bir şiirdir. Esasen, Türk şiirini metafizik bir esasa oturtan şair Sezai Karakoç'tur. Karakoç, bunu modern şiirin diliyle yapmıştır. O, Batı edebiyatını da iyi incelemiş bir şairdir. Modern sanattaki soyutlamanın, İslam anlayışına uygun olduğu düşüncesindedir ve şiirlerini bu yönde geliştirmiştir. "Edebiyat Yazıları I" kitabındaki ilk yazı metafizik ile ilgilidir. Bu, hangi kavramlara önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Karakoç, geleneksel şiire de yaklaşır ancak dili

farklıdır. O, modern şiirin diliyle şiirlerini yazmıştır. Poetikasını anlattığı ikinci yazı, soyutlama ile ilgilidir. Nitekim modern sanat, genel anlamda soyutlamaya dayanır. Ona göre şair, şiiri soyutlamada bırakırsa eksik bırakmış olur, tamamlanması için şairin tekrar somutlaştırması yani soyutlaştırdığı şeyi tekrar yeni bir bağlama oturtması gerekir. Bunu da **Diriliş** kavramına bağlamaktadır.

Yunus Emre hakkında pek çok değerlendirmeye yapılmış, yazılar yazılmış, tanıtım programları yapılmıştır. Biz de şimdi, bir fikir adamı Sezai Karakoç'un perspektifinden Yunus'a bakacağız. Eseri okuduğumuzda, yer yer bazı manzumelelerinin dinî, fikrî ve ruhi açıklamalarını, kimi zaman Yunus şiirinin tasvirini, sonra da Yunus ve şiirlerine felsefi yaklaşımlar ve açıklamaları müşahade edeceğiz. Karakoç'un bu eseri, temelde iki ana bölümden müteşekkildir. İlk bölümde Yunus Emre'nin hayatı, düşünce dünyası, şiir yapısı, fikirleri ve etkileri tanıtılıp anlatılır; ikinci bölümde ise, Yunus'un şiirlerinden seçkiler bulunur.

Eser, Yunus Emre'nin içinde bulunduğu çevre ve dönemin şartlarını anlatmak suretiyle başlıyor. Bu dönemde, 13. yy.'da Anadolu ruhi, siyasi ve sosyal bakımdan yeni bir mayalanma ve yoğrulma çağının, döneminin başındadır. İlk batıdan gelen ve aralıklarla birkaç yüzyıl süren Haçlı, sonra doğudan gelen Moğol akını, Anadolu'yu ve Anadolu insanının kafa ve yürek içini allak bullak etmiş, korkunç usullerle donanmış ve dış savaş bitince, iç savaş başlamıştı. Evet, Selçuklu bir taraftan dış saldırılara maruz kalıp yıpranırken, diğer taraftan Anadolu'yu parça parça medrese, çeşme, kervansaray, camilerle örmüş, âdeta vatanı ihya etmiş ve halktan kopmamış, Anadolu'nun geri verilmez bir tarzda, İslamlaşması ve Türkleşmesinin birinci dönemini başarmıştır. Ancak Selçuklu Devleti ve hayat tarzı kalıcı olamayacak, nihayetinde daha büyük ve güçlü medeniyetlere tebdil olmak yolunda tabiri caizse el değiştirecek, yıkılacaktır.

Selçuk ikindisinden sonra çöken bir akşam karanlığı olarak haçlılar ve Moğol, Anadolu'nun ruhunda yalnızca tarihî bir yara açmakla kalmamış, bir metafizik yara da açmış, ölüme ek düşünce ve kaygıları da beraberinde getirmiştir. Bu süreç, yani miladi 13 ve 14. yüzyıllar, aynı zamanda Anadolu'nun ruhi, sosyal, tarihî Rönesans'ının da çağıdır. Zira Mevlânâ'nın, Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Hacı Bayram-ı Velî'nin arka arkaya çıkışları, tarikatların doğuş ve kuruluşları, Osmanlıların bir uçak hızıyla kaydettiği gelişmeler, Anadolu'yu her yönden bir yediveren üzüm kütüğü hâline çevirmiştir. Bu zamanın birer tabîb-i mânevîsi hükmünde olan veliler, büyük zatlar yeni Anadolu'nun önder kurucuları olacaklardır. İşte Yunus Emre, karanlığın ardından gelen ilk şafak görünüşlerinden, taptaze ve şah bir horoz sesinden başka bir şey değildir.

Sezai Karakoç, Yunus Emre'ye dair detaylı malumatlara geçmeden önce biraz da Mevlânâ'dan bahsediyor. Mevlânâ'nın, Anadolu'nun yeniden kuruluşundaki metafizik planın mimarı olduğunu ifade ediyor; Müslümanla ilahi âlem arasında sürekli bir bağ kurabilen bir metafizik... O, Anadolu'nun dünya huzuruna yeniden çıkış hazırlığında, entelektüel kadronun bir numaralı adamı olarak zuhur eder ve Anadolu entelijansiyasının temelini atar. Mevlânâ, zapt edilmez ışık çizgileri hâlinde bir parlayıştır, İslam'dan gelen ve İslam'a götüren kaç yol varsa, hepsine bir aydınlık serpmiştir ve

serpecektir. Çünkü o, gece yolcuları için yüksek bir dağda yakılmış büyük bir ateştir, Anadolu'nun fikir babası ve sultanıdır. Bir yandan Mevlânâ'nın ışık felsefesi, bir yandan Hacı Bektâş'ın anı insan ocakları baştan başa Anadolu'yu yenilerken, bunların hemen ardından veya bunların yanı sıra sanat ve sanat adamları, dolayısıyla o zamanın ve İslam'ın gelenekleşmiş sanat çığırını olan şiir ve şiir adamları zuhur edecektir. Yani İslam bülbülleri. Gelen şairlerin başında da Yunus Emre...

Yazar, öncelikle Yunus'un kimliğine değiniyor ve onun Müslüman bir şair olarak üstlendiği vizyondan bahsediyor. Sonrasında da Yunus'un düşünce dünyası ve şiirlerindeki başat muhtevaları ele alıyor. Yunus, çağının şartları gereği Anadolu-İslam hareketini dünya karşısına çıkarma ödeviyle yüklenmiş Asya kökenli Müslüman Türklerin bir şairi olduğunun tam şuurunda olarak, hiçbir dar ekolün adamı değildir. İslam'ın belli başlı prensip ve motiflerini şiir imajları içine yerleştirmek için çalışır. İnandığı ve onsuz olamadığı İslam'ı, en sade fakat güçlü deyişler içinde halka yaymaktır ideali. Birçok şiiri, dehşetli ölüm tabloları çizmektedir. Binaenaleyh, ölümün yaşayış kadar güçlü ve reel olduğunu göstermek ister. Bu şiir, rölyefleriyle insanda, bir ölüm ilerisi ve fizikötesi duygusunu uyandırır. Ve en önemlisi, Allah sevgisini kalple-re yerleştirir. Her şeyden özge ve üstün, en önce Allah sevgisi. Daha sonra, Peygamber ve Peygamberler sevgisi üzerinde durur Yunus. Sahabeyi, velileri, büyük tasavvuf erlerini, Anadolu ermişlerini bir bir tanıtır. Mevlânâ'yı, Balım Sultan'ı, Geyikli Baba'yı, Taptuk Emre'yi yani çağdaş bütün uluları aynı sevgiyle örnek gösterir. Esasen, maksadı şahıslar değil, İslam'dır. Yalnız, Taptuk Emre'yle şahsi alakası olduğu besbellidir. Onun adını sık sık anmakla beraber, bir şiirinde de:

"Halka Taptuk mânisin, Saçtık elhamdülillâh" diyerek, açıkça Taptuk Emre yolunu halka öğütlediğini belirtiyor. Yunus'ta şiirin motifleri, imajları, kahramanlarıyla, duygulardan geometrisine kadar bütünü, tam bir ufuk edebiyatıdır. Her şiir bir ufuk çizer; her sembolün ardında engin bir mana ve zenginlik saklıdır. Semboller konuşur Yunus'ta, bunların her birinin bir arka planı ve felsefesi mevcuttur.

Eser, bir sonraki bölümde "Masalların Gerisindeki Gerçek" ismiyle karşılıyor bizleri. Burada Karakoç, Yunus Emre ve hayatına dair öne sürülen menkıbelerden bazılarını ele alıp, değerlendiriyor. Yunus'un hayatı gerçek ayrıntılarıyla bilinmemekle beraber, yazara göre, halk belki de onun şairliğine saygısından, hayatını şiirleştirmiştir. Yunus Emre'nin Horasan'dan geldiğine, ümmî olup tahsil etmediğine, Hacı Bektâş ile aralarında geçen münasebete, Yunus'un Taptuk Emre'yle yaşadığı

hadiselere, şeyhinin dargınlığında gurbete çıkışı, dağlara gidişi ve bu yolda arkadaş olduğu üç kişiyle arasında geçenlere, Molla Kasım'ın Yunus'un şiirlerini şeriata aykırı görüp bunların bin tanesini suya, diğer bin tanesini ateşe verdikten sonra, 2001'inci şiirde kerametli şiire rastlamasına dair menkıbeleri yazar, yer yer Yunus'un beyitlerinden örnekler verip bunları şerh etmek suretiyle onun hayatına dair anekdotları bize sunuyor âdeta. Bu bölümün iyi okunması hâlinde okura, Yunus Emre'ye dair oldukça farklı ve zengin bir bakış açısı kazandıracağı kanaatindeyim.

Sondan bir önceki bölüm olan "Şiir'de Karakoç, Yunus'un şiirini biraz daha derinlemesine ve analiz ederek ele alıyor. Bunu da yine Yunus'un şiirlerinden örneklerle ve açıklamalar sunarak gerçekleştiriyor. Ele aldığı şiirlerde ise, âdeta her kelimenin üzerinde tek tek durup, bunların sembolik, kültürel ve dinî olarak mazmun hâllerini, neye karşılık geldiklerini ve ifade ettikleri hakiki manaları irdeleyip, Yunus'un poetikasını bizlere sunuyor.

Yazar burada, Yunus Emre'nin şiirlerini tabiatla ilgili lirik parçalar, ölümle ilgili metafizik ürünleri ve inançla, İslam'ın temelleriyle sarınlı inanç perspektifli şiirler olarak kategorileştiriyor. Her tip şiirde, Yunus'un kendini yalnızlığın ve hiçliğin elinden çekip alma ile çağın insanının sıkıntısını eritme ve onu şüphe yangınından kurtarma, ona yeni yön ve hız verme arasında bir denge kuruluyor. Bu şiirlerden, bir "doğum"un, bir "doğuş"un uyandırdığı, ayağa kaldırdığı bütün sevgileri, duyguları, korkuları, umutları, çılgınlıkları, sayıklamaları, melankoli ve neşe heyamolalarını devşiriyoruz.

Metafiziği kurcalayan şiirlerinde Yunus, spekülasyonlar yapmamış, en somut ve en soyutu yapısında barındıran ve birleştiren ölüm üzerinde durmuştur. Yunus'ta ölüm, bir hiçlik değil, daha diri ve daha canlı bir hayattır. İnsanı boş gururdan kurtarır; kıskançlık, kötülük gibi insanı küçülten özelliklerin boşluğunu duyurur insana. Bir İslam şairi olduğunun şuurunda olan Yunus, İslam metafiziğine uygun olarak; ölüme, hayata, hayattan ölüme geçişteki çetinliğe ayrı ayrı değer verir.

Lirik olarak sınıflandırılan şiirler, halk duyularıyla da ilgili olarak, tabiatla insanın yalnızlığı arasında-ki ilişki veya tezadı ana tema olarak alır. İnsanla tabiat arasındaki gerginlik, yabancılık, insani duyuşla tabii oluş arasındaki şiddet farkı, yön değıştirmesi, çatışma ve bağdaşmazlık söz konusudur.

“Harâmî gibi yoluma, Arkurı düşen karlı dağ” şiirinde de görüldüğü gibi Yunus, tabiatı “karlı dağ” ifadesiyle sembolleştirir. Haram ile harâmî arasındaki kelime benzerliği, nefse tabiat arasındaki keyfiyet benzerliğine denktir. Nefs, insanın yolunu eşkıya gibi kesen bir karlı dağdır sanki.

Yunus’un üçüncü tip şiirleri, ferdin tarihî, ictimai yanına cevap veren şiirlerdir. Burada değer hükümleri gelir. Din, ideoloji, ahlak... Lirik katla metafizik tabaka arasında sık sık bağlantı kuran şiirleri olduğu gibi, bu sefer de metafizik tabaka ile kültür tabakası arasında bağlantı kuran şiirleri bir grup meydana getirir. Bu şiirlerde İslam, bütünüyle bir ruha geçirilmek istenir. Allah ve Peygamber sevgisinin şiirleridir bu şiirler. İslam’ın temelleri ve yüce ahlakı öğretilir. Yunus bunu yaparken, ilgili ayet ve hadislerin Türk dilindeki en yaklaşık anlam imkânlarını kullanır.

“Adı güzel, kendi güzel Muhammed” mısraı, bir nevi, salavatın Türkçe karşılığıdır. Yani o fonksiyondadır.

“Her kancaru bakar isem, Gördüğüm seni sanayım” beyti de, “Yüzünüzü nereye çevirerseniz çevirin, orada Allah’ın yüzüyle karşılaşacaksınız.” ayet manasından bir ilhamdır denebilir. Yunus, böyle Kur’an ve hadislerin ışıklarından örülen İslam mesaj ve kültürünü, Türkçede baştan sona bir bağlantı hâlinde işlemiş ve bu kültürü Türk ruhuna geçirmiş, böylece çağının gereği şairlik görevini yerine getirmiştir. Ancak şu da mühim bir detaydır ki, bu görüşler, onda yaşayış hâline gelebilmeli, ruhunun derinliklerine kök salabilmeli, yani şairin varoluş şartı olmalı ki, bu mısralar bir inci tanesi gibi dizilebilsin, bizlere ufuk olsun. Testinin içinde ne varsa, dışına o sızar misali...

Son bölüm ise, Yunus Emre’nin şiirlerinden seçkileri ihtiva eder. Burada Yunus’tan bize yirmi altı adet şiir sunulmuştur. Sözlerimi bu bölümden birkaç manzume ile nihayete erdirip, geriye kalan şiirleri okuyucunun merak ve alakasına bırakıyorum:

*Arayı arayı bulsam izini
İzinin tozuna sürsem yüzümü
Hak nasip eylese görsem yüzünü
Yâ Muhammed! Canım arzular seni.*

...

*Yunus medh eyledi seni dillerde
Sevilirsin bütün gönüllerde
Ağlayı ağlayı gurbet ellerde
Yâ Muhammed! Canım arzular seni...*

...

*Yunus! Gerçek âşık isen
Mülke suret bezemegil;
Mülke suret bezeyenler
Kara toprak olmuş yatar*

...

*Varlık çün sefer kıldı
Dost andan bize geldi
Viran gönül nur doldu
Cihanım yağma olsun*

*Yunus ne hoş demişsin
Bal ü şeker eylemişsin
Ballar balını buldum
Kovanım yağma olsun...*

...

KIZIM GİBİ KOKUYORSUN

14 Temmuz 2016 tarihli Bastille günü, tüm aile fertlerini Nice'deki IŞİD saldırısında kaybeden (Clemence Verniau) Beatrice; babasının vasiyeti üzerine cenazeleri göç ettikleri Antakya Vakıflı Ermeni Köyü'ne getirir. Beatrice gibi aynı örgütten muzdarip Suriyeli Hevi'nin (Yılşen Özdemir), ülkesine tatile gelmiş gurbetçi İbrahim (Çağlar Ertuğrul) ile yolları Samandağ'da bir motelde kesişir. Bu üçlüden birinin bilmediğimiz bir yakını ise kayıptır. Beatrice,

Hevi ve İbrahim; bu kayıp yakını bulmak için uzun bir yola çıkacaktır.

Dağıtım: Bir Film
Yapım: SG Film
Senaryo: Olgun Özdemir
Görüntü Yönetmeni: Ali Utku
Müzik: Onur Tarçın
Yönetmen: Olgun Özdemir
Oyuncular: Clemence Verniau, Çağlar Ertuğrul, Yılşen Özdemir, Şerif Sezer, Esin Civançıl, Tolga Güleç, Deniz Arna, Muhammed Cangören, Fehmi Karaaslan

Var mısın ki Yok Olmaktan Korkuyorsun?

Fârâbî

"Düşünmek, ruhun kendi kendisiyle konuşmasıdır..."

Türk bir ailenin çocuğu olarak bin yüz elli yıl önce dünyaya gelen ve hayatı boyunca müzik, felsefe, botanik, matematik ve mantık alanında sayısız eserler kaleme alan Fârâbî, ilim ve düşün dünyasında "öğretmen" kabul edilen Aristoteles'ten sonra "ikinci öğretmen" kabul edilmiştir.

Sadece filozofları değil, sayısız bilim adamını da derinden etkilemiş, akımların ve icatların ilham kaynağı olmuştur.

Varlıklı bir ailenin ferdi olarak saraya yakın olmasına rağmen siyasi iradeyi tamamen reddedip kendini ilme adamıştır. Günde yalnızca bir öğün yemekle hayatını sürdüren Fârâbî, zamanının her saniyesini ilimle geçirmeye gayret göstermiştir.

Çünkü Fârâbî'ye göre insan, ilmi aramakla mükelleftir. İlmi bulmak, onu öğrenmek ve onu anlatmak zorundadır.

İlim Çin'de bile olsa kalkıp peşine düşmek gerekir. İnsan, ilim için yaşamıyorsa ıstırap içinde, anlamsız ve mutsuz bir ömür geçiriyordur. Çağımız insanının anlamlı ve anlamsız gayretleriyle yüzleşmesi ve yeniden bir yaşam kurgusu inşa etmesi açısından Fârâbî'nin ilham dolu hayatı ve çalışmaları örnek alınacak niteliktedir.

Hamur Tipi: 2. Hamur
Sayfa Sayısı: 120
Ebat: 11 x 18
İlk Baskı Yılı: 2020
Baskı Sayısı: 1. Basım
Dil: Türkçe

TARİHTE BU AY MAYIS ? NELER ÖLDÜ

3 Mayıs 1944

3 Mayıs Türkçülük Günü, Hüseyin Nihal Atsız - Sabahattin Ali davasının 3 Mayıs 1944'teki duruşmasının ardından oluşmuştur. 3 Mayıs 1945 tarihinde, Tophane Askeri Hapishanesi'nde; Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Nejdet Sançar ve Reha Oğuz Türkkan başta olmak üzere 10 mahkûm tarafından kutlanan Türkçülük Günü, bir sonraki senelerde de yapılan toplanmalar ile "Türkçülük Günü" adını almıştır.

5 Mayıs 1994

Birçok otoriteye göre tüm zamanların en iyi haltercisi olarak kabul edilen millî sporcumuz Naim Süleymanoğlu, Çek Cumhuriyeti'nde yapılan Avrupa Halter Şampiyonası'nda 64 kiloda dünya rekoru kırarak üç altın madalya aldı.

8 Mayıs 1945

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine Cezayir bayrakları ile kutlama yapan tüm Müslüman Cezayirlilerin üzerine, Fransız ordusu ve polisi tarafından makineli tüfeklerle ateş açılmış ve silahsız 45.000 sivil Cezayirli görüldükleri ve yakalandıkları yerde katledilmiştir. Cezayirlilere göre, Fransa'nın 132 yıl süren işgali sırasında 1 milyondan fazla insan öldürülmüştür.

19 Mayıs 1919

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919, millî mücadele meşalesinin ateşlendiği ve Anadolu'da yeni Türk Devleti'nin temellerinin fiilen atıldığı gün oldu. 19 Mayıs günü, 20 Haziran 1938 tarihinde, "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanun'a Ek Kanun" olarak, "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak kabul edilmiştir.

25 Mayıs 1983

Türk edebiyatının Sultanüş Şuara (Şairler Sultanı) unvanlı şairi Necip Fazıl Kısakürek, doğum gününden bir gün önce, 25 Mayıs 1983'te İstanbul'da hayatını kaybetti. Türk tarihinin şüphesiz en önemli şahsiyetlerinden olan üstat Necip Fazıl Kısakürek, geride bıraktığı sayısız eser ile günümüzde de adından sıkça söz ettiren isimler arasında.

29 Mayıs 1453

İstanbul, 29 Mayıs 1453 tarihinde Osmanlı Padişahı II. Mehmed önderliğindeki Osmanlı Ordusu tarafından feth edilmiştir. Bu fetihle birlikte Osmanlı Devleti imparatorluk olmuş, tarihteki en önemli devletlerden biri olan Doğu Roma İmparatorluğu sona ermiştir. İstanbul'un fethi ile Osmanlı Padişahı II. Mehmed, "Fatih" unvanını da alarak Fatih Sultan Mehmed olarak anılmıştır.

MOBİL ŞUBE İLE SİZ NEREDEYSENİZ

ZİRAAT EMEKLİLİK ORADA

Kullanıcı dostu ekran

Tek kullanımlık şifre ile
hızlı ve güvenli erişim

Sözleşmeleri kolayca
görüntüleme ve işlem yapma

App Store'dan
İndirin

Google Play'den
İndirin

Ziraat Emeklilik Mobil Şube ile birikimleriniz hakkında aradığınız her şey elinizin altında. Mobil Şube'yi kullanarak sözleşme ve poliçelerinizi kolayca takip edebilir, birikimleriniz ve devlet katkısıyla ilgili detaylara hızlı ve güvenli şekilde ulaşabilirsiniz.

Ziraat Emeklilik
Geleceğiniz için daha fazlası

0850
222
97 00
Müşteri İletişim
Merkezi
www.ziraatemeklilik.com.tr

   /ziraatemeklilik

KORONAVİRÜS RİSKİNE KARŞI

14 KURAL

Bilgi için: www.saglik.gov.tr

- 1 Ellerinizi sık sık su ve sabun ile en az 20 saniye boyunca olarak yıkayın.
- 2 Soğuk algınlığı belirtileri gösteren kişilerle aranızda en az 3-4 adım mesafe koyun.
- 3 Öksürme veya hapşıрма sırasında ağız ve burnu tek kullanımlık mendille kapatın. Mendil yoksa dirseğin iç kısmını kullanın.
- 4 Tokalaşma, sarılma gibi yakın temaslardan kaçının.
- 5 Ellerinizle gözlerinize, ağızınıza ve burnunuza dokunmayın.
- 6 Yurt dışı seyahatlerinizi iptal edin ya da erteleyin.
- 7 Yurt dışından dönüşte ilk 14 günü evinizde geçirin.
- 8 Bulunduğunuz ortamları sık sık havalandırın.
- 9 Kıyafetlerinizi 60-90°C'de normal deterjanla yıkayın.
- 10 Kapı kolları, armatürler, lavabolar gibi sık kullandığınız yüzeyleri su ve deterjanla her gün temizleyin.
- 11 Soğuk algınlığı belirtileriniz varsa yaşlılar ve kronik hastalığı olanlarla temas etmeyin, maske takmadan dışarı çıkmayın.
- 12 Havlu gibi kişisel eşyalarınızı ortak kullanmayın.
- 13 Bol sıvı tüketin, dengeli beslenin, uyku düzeninize dikkat edin.
- 14 Düşmeyen ateş, öksürük ve nefes darlığınız varsa, maske takarak bir sağlık kuruluşuna başvurun.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
SAĞLIK BAKANLIĞI

**KORONAVİRÜS
ALACAĞINIZ TEDBİRLERDEN
DAHA GÜÇLÜ DEĞİLDİR.**